

3. $x^5 \neq x_{m/n}$

[illegible]

**ԾԱԳՊՐԴԵՈՐ
ՅՐՅՉՈՅԵՄՅ
ՄԵՐՅԷԴՅԱ**

24

9 (C 41)

9(47.922)X355.4 (47. 922) (092 სააკადე)

ჭ 192

რედაქტორი ნიკო ჯერძენიშვილი

გიორგი სააკაძე, დიდი მოურავი, ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა XVI საუკუნის ბოლოსა და XVII საუკუნის პირველ მესამედში. იგი იყო გამოჩენილი სახელმწიფო მოღვაწე და დიდი მხედართმთავარი. სააკაძე ოცდაათი წლის განმავლობაში გმირულად იბრძოდა ქართველი ხალხის თავისუფლებისა და საქართველოს ერთიანი სახელმწიფოს აღდგენისათვის. მისი ხელმძღვანელობით წარმოებული უმაგალითო გმირული ბრძოლების შედეგად აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობა ფიზიკურ განადგურებას გადაარჩა.

— ქართველმა ხალხმა ჯეროვნად დააფასა სააკაძის ღვაწლი და მას დიდი („დიდი მოურავი“, „დიდი სააკაძე“) უწოდა. ეს დიდი ისეთივე ეპითეტია, როგორიც ქართველმა ხალხმა თავის გამოჩენილ შვილთაგან მხოლოდ რამდენიმეს შეარქვა—დავით აღმაშენებელი, გიორგი ბრწყინვალე, სიმონ დიდი და სხვ. სააკაძისათვის ასეთი ეპითეტის შერქმევით ქართველმა ხალხმა იგი ისეთ მოღვაწეთა რიგში აღრიცხა, რომელთაც განსაკუთრებული დამსახურება მიუძღვით სამშობლოს წინაშე და ამით სამუდამოდ უკვდავყო თავისი გამოჩენილი შვილის სახელი.

— XVII საუკუნის მეორე ნახევრის ცნობილმა პოეტებმა არჩილ მეფემ და იოსებ თბილელმა, რომელთაც დოკუმენტური სიზუსტით აღწერეს სააკაძის ცხოვრების მთავარი მომენტები, მრავალი აღტაცებული პოეტური სტრიქონი უძღვნეს მის გმირობასა და მოღვაწეობას.

არჩილმა შთამომავლობას მიმართა:

„აწ ეს ჰქენით ქართველებო, ანდერძივით შვილს ეტყოდეთ“ — სააკაძის ამბავსაო.

წმინდად დაიცვა ეს ანდერძი ხალხმა.

მაღალი შეფასება მისცეს სააკაძის ღვაწლს დიდმა ქართველმა მოღვაწეებმა — ილია ჭავჭავაძემ, აკაკი წერეთელმა, ვაჟა-ფშაველამ, ანტონ ფურცელაძემ და სხვა მრავალმა.

განსაკუთრებით დაფასდა დიდი მოურავის, გიორგი სააკაძის, ღვაწლი სამშობლოსადმი საბჭოთა ხელისუფლების დროს. სააკაძის გმირობას მიეძღვნა მრავალი ლექსი, მოთხრობა, რომანი, პიესა, კინოფილმი, ფერწერული ტილო, ქანდაკება, მეცნიერული გამოკვლევა.

გამარჯვებული და განთავისუფლებული ქართველი ხალხი უდიდესი მადლიერებისა და პატივისცემის გრძნობით ინახავს თავისი დიდი წინაპრის, სააკაძის, ნათელ ხსოვნას.

საქართველო და მისი მეზოგლები

XVI ს. ბოლოსა და XVII ს. დასაწყისში, როცა გიორგი სააკაძე სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოვიდა, საქართველო უკვე აღარ წარმოადგენდა ერთ მთლიანს და ძლიერ სახელმწიფოს, როგორც იგი იყო, მაგალითად, XII საუკუნეში, თამარ მეფის დროს, როცა მთელს ახლო აღმოსავლეთში ერთ-ერთ უძლიერეს მონარქიად ითვლებოდა. გიორგი სააკაძისდროინდელი საქართველო ეკონომიურად დაქვეითებული და პოლიტიკურად დაქუცმაცებულია.

ჯერ მონღოლების ასწლოვანმა ბატონობამ (XIII ს. 30-იანი — XIV ს. 30-იანი წლები) და მერე თემურ-ლენგის რვაგზის შემოსევამ (1386-1403 წ.წ.) გამოუსწორებელი ზიანი მიაყენა საქართველოს პოლიტიკურ და ეკონომიურ ძლიერებას. განსაკუთრებით დამლუპველი გამოდგა საქართველოსათვის თემურ-ლენგის შემოსევები, რომლის შედეგად განადგურდა ბარის მოსახლეობის დიდი ნაწილი, დაინგრა და გადაიწვა მრავალი ქალაქი და სოფელი, რომელთაგან ბევრი შემდეგ აღარასოდეს არ აღდგენილა, გაიჩეხა და განადგურდა ვენახები და ხილის ბაღები. აღნიშნული ორი დიდი ეროვნული უბედურების შედეგი ქვეყნის ეკონომიკის დაცემა და პოლიტიკური დეცენტრალიზაციის გაძლიერება იყო.

აღნიშნული პროცესი თანდათან გაღრმავდა, რასაც ხელს უწყობდა განუწყვეტელი შემოსევები მთელი XV—XVI საუკუნეების მანძილზე. XV ს. მეორე ნახევარი საქართველოს ისტორიაში უაღრესად რთული და აწეწილი ხანაა. ერთი მხრივ, ქართველი ხალხი სამეკდრო-სასიცოცხლო ბრძოლებს აწარმოებდა უცხოელ დამპყრობელთა წინააღმდეგ, მეორე მხრივ კი არანაკლებ სისხლის-

მღვრელი შინაფეოდალური ომები წარმოებდა ქვეყნის გამაერთიანებელ და დამშლელ ძალებს შორის. ეს ბრძოლა ბოლოსდაბოლოს საქართველოს ერთიანი სახელმწიფოს დაშლით დამთავრდა. XV—XVI სს. საქართველოში სამი სამეფო: ქართლი, კახეთი, იმერეთი და ოთხი სამთავრო: სამცხე-საათაბაგო, სამეგრელო, გურია და აფხაზეთი ჩამოყალიბდა. სამეფოების სათავეში, ისე, როგორც ოდესღაც საქართველოს ერთიანი სახელმწიფოს სათავეში, ქართული სამეფო დინასტია — ბაგრატიონები — იდგა. რაც შეეხება საქართველოს ერთიანობის იდეას, იგი მუდამ ცოცხლობდა — თითოეული სამეფო მეტნაკლები სიმძაფრითა და მონდომებით იბრძოდა საქართველოს ხელახლა გასაერთიანებლად. მაგრამ ამ ბრძოლების შედეგი საქართველოს უფრო მეტად დასუსტება და პოლიტიკური დაშლილობის შემდგომი გაღრმავება იყო.

დეცენტრალიზაციის პროცესი ამაზედაც არ შეჩერებულა. ჯერ კიდევ XIII ს. დაიწყო ცალკეულ ფეოდალთა — დიდ აზნაურთა — იღვწევა, რომელნიც თანდათან მომრავლდნენ, გაძლიერდნენ და XV საუკუნეში დიდებულ აზნაურთაგან გამოყოფილ, თავადთა წოდებად ჩამოყალიბდნენ. ეს პროცესი XVI საუკუნის დასაწყისში უკვე დამთავრებულია. XVIII ს. პირველი ნახევრის ისტორიკოსს, ბერი ეგნატაშვილს, XV ს. ბოლოსა და XVI ს. დასაწყისის მთავარ დამახასიათებელ მოვლენად მიაჩნია ის, რომ „აქა არღარა იცვლებოდა ერისთავნი და არცა თავადნი, ყოველნივე ქვესა და სანახებსა და თემთა და ადგილთა მკვდარ ქმნილ იყვნენ, და, ვისაც მამულსა მისცემდა (მეფე), მკვდრად მიეცემოდა. და ყოველნივე ძლიერ იყვნეს: მთავარი, ერისთავნი და თავადნი“. ეს გარემოება ნიშნავს იმას, რომ ფეოდალებზე სამოხელეოდ გაცემული „თემი“, „ხევი“ და „ქვეყანა“ მათ სამემკვიდრეო მამულად გადაიქცა. ამიერიდან მეფეს აღარ შეეძლო ჩამოერთმია თავადისათვის ეს მამული — იგი მის სამუდამო მფლობელობაში გადადიოდა. მეფეს უფლება ჰქონდა მხოლოდ სამშობლოს ღალატის შემთხვევაში წაერთმია მამული თავადისათვის. მაგრამ ყოველთვის ამასაც ვერ ახერხებდა. ხშირად იძულებული ხდებოდა ჩამორთმეული მამული მოღალატე თავადის რომელიმე სახლისკაცისათვის — იმავე ფეოდალური სახლის წევ-

რისათვის — გადაეცა, როგორც ამ ფეოდალური სახლის „სამემკვიდრეო ქონება“.

სათავადო წარმოდგენდა პოლიტიკურ-ადმინისტრაციულ და სოციალურ-ეკონომიურ ერთეულს. მას მოპოვებული ჰქონდა საგადასახადო და სასამართლო შეუვალობა (იმუნიტეტი). სათავადოს ტერიტორიაზე მცხოვრები მოსახლეობა თავადის ყმად ითვლებოდა. ასე, თავადის ყმად იქცა არა მარტო მთელი გლეხური მოსახლეობა, არამედ აზნაურობაც. სათავადოების წარმოშობასთან ერთად აზნაურთა დიდი ნაწილი უშუალოდ თავადებს დაუმორჩილდა (სხვები კი მეფისა და ეკლესიის ყმებად ითვლებოდნენ). ფეოდალურ სახლს — სათავადოს თავისი მმართველობის აპარატი ჰქონდა. მეფის მიბაძვით თავადსაც ჰყავდა სახლთუხუცესი, ბოქალთუხუცესი, ბოქაულები, იასაულები, მეჩინიბეთუხუცესი, მეჩინიბეები, ნაზირი, მელვინეთუხუცესი, მოურავი, ნაცვალი, მამასახლისი და სხვ. თავადს აზნაურებისაგან და მსახურებისაგან შემდგარი სამხედრო რაზმებიც ჰყავდა. ამ რაზმებზე დაყრდნობით ახორციელებდა თავადი თავის უფლებებს სათავადოში. თავადს თავისი ციხე-სიმაგრეები და ეკლესია-მონასტრებიც ჰქონდა. თავადი ცდილობდა ისევე მოეწყო თავისი სათავადო, როგორც სამეფო იყო მოწყობილი. იგი ნახევრად ხელმწიფე იყო და ხელმწიფობისაკენ მიისწრაფოდა. იმ ხანებში მეფეცა და თავადიც ერთნაირად პატრონად ან ბატონად იწოდება. უფრო მეტიც, თვით მეფე ხშირად თავის გვერდით თავდასაც პატრონს ან ბატონს უწოდებს.

მართალია, თავადი მეფის მოხელედ ითვლებოდა და ჯარის გარკვეული რაოდენობის გამოყვანაც ევალებოდა მეფის პირველსავე მოთხოვნაზე, მაგრამ იგი ზოგჯერ ამასაც არ ასრულებდა. თუ სათავადოს ინტერესი არ მოითხოვდა, ხშირად არც გამოდიოდა მეფის დასახმარებლად. ხანდახან კი თავისი პირადი ინტერესებისათვის მეფის წინააღმდეგაც იბრძოდა. მართალია, ამისათვის ის სამშობლოს მოღალატედ ითვლებოდა, მაგრამ თავადიც ამ საქციელს სამშობლოს ინტერესით ხსნიდა. მისი „სამშობლო“ კი ხშირად მისივე სათავადოთი შემოიფარგლებოდა.

ყველა თავადი, რა თქმა უნდა, ასე ძლიერი არ იყო. თავადთა წოდებაშიც იყო განსხვავება. XVII საუკუნისათვის თავადთა წოდე-

ბა სამი ფენისაგან შედგებოდა. თავადთა წოდების ზედაფენას წარმოადგენდა ეგრეთ წოდებული დიდებული თავადი, შემდეგ იყო საშუალო თავადი და ბოლოს მცირე თავადი. ქართლის დიდებულ თავადთა რიცხვში ითვლებოდნენ ქსნისა და არაგვის ერისთავები, მუხრანბატონი, ბარათაშვილი, ამილახვარი და ციციშვილი. არსებითად ამ დიდებულ თავადთა ხელში იყო ქართლის ბედი.

აზნაურებიც სამ კატეგორიად იყოფოდნენ: დიდი აზნაური, ანუ გადიდებული აზნაური, შუა აზნაური და ცალმოგვი აზნაური, ანუ მესამე აზნაური. უფრო საპატიოდ ითვლებოდა მეფის აზნაურობა. „გადიდებული აზნაური“ სწორედ მათგან გამოდიოდა უმეტესად.

მეფის ცენტრალური ხელისუფლების წინააღმდეგ მებრძოლთა ძირითადი ბირთვი დიდებული თავადები იყვნენ. მათ წინააღმდეგ ბრძოლაში მეფე თავის აზნაურობასა და მცირე თავადებს ეყრდნობოდა, რომელნიც, თავის მხრივ, ცენტრალური ხელისუფლების გაძლიერებით იყვნენ დაინტერესებულნი, რათა დიდებულ თავადთა მიმძლავრების მსხვერპლნი არ გამხდარიყვნენ. ბრძოლა ცვალებადი წარმატებით მიმდინარეობდა. ხანდახან ზოგიერთი ძლიერი მეფე ახერხებდა დიდებულ თავადთა თვითნებობის ალაგმვას, მაგრამ, საბოლოოდ ბრძოლა ცენტრალური ხელისუფლების დამარცხებით დამთავრდა. ქვეყანა ფეოდალურმა ანარქიამ მოიცვა.

შინაფეოდალური ომები ფიზიკურად აჩანაგებდა მწარმოებელ მოსახლეობას. გარდა უცხოელთა შემოსევებისა, ამას ზედ ერთვოდა ქვეყანაში გავრცელებული ტყვეთა სყიდვა. ფეოდალები იტაცებდნენ ერთმანეთის გლეხებს და უცხოეთში ყიდდნენ. მაგრამ ხშირად საკუთარი გლეხების გაყიდვაზედაც არ ამბობდნენ უარს. რიცხობრივად შემცირებული მწარმოებელი კლასი ვეღარ აკმაყოფილებდა გამრავლებული ფეოდალური კლასის გაზრდილ მოთხოვნილებებს. ეს გარემოება გადასახადების უზომო ზრდას იწვევდა. უზომო ექსპლოატაცია კი გლეხობას ინტენსიური მეურნეობის წარმოების ხალისს უკარგავდა. გლეხი ტოვებდა მამა-პაპის კარმიდამოს და „უკეთეს“ ბატონთან ან სხვა მხარეში მიდიოდა, ხშირად უცხოეთშიც კი იკარგებოდა. გახშირდა ხიზნობა და ბოგანობა, გამწვავდა კლასობ-

რივი ბრძოლა. ქვეყნის ეკონომიკა სულ უფრო უკან მიდიოდა. ცენტრალური ხელისუფლება ცდილობდა ჩარეულიყო თავადისა და გლეხის ურთიერთობაში და აღედგინა „ბატონყმური რიგი“ — გლეხის ექსპლოატაცია „ნორმალურ ფარგლებში“ ჩაეყენებინა, მაგრამ მის მცდელობას არსებითი წარმატება არ მოჰყოლია.

ასეთი იყო, დაახლოებით, საქართველოს და, კერძოდ, ქართლის საშინაო მდგომარეობა XVI—XVII საუკუნეების მიჯნაზე. ქვეყნის წინაშე დიდი ამოცანა იდგა: საჭირო იყო ფეოდალური ანარქიის დაძლევა და ცენტრალური ხელისუფლების განმტკიცება. უამისოდ მრავალრიცხოვანი მტრის მოგერიება შეუძლებელი იქნებოდა.

• • •

კიდევ უფრო რთული იყო საქართველოს საგარეო მდგომარეობა XVII ს. დასაწყისისათვის.

იმხანად საქართველოს მეზობელი დასავლეთით მაღალკულტურული ქრისტიანული სახელმწიფოების — ბიზანტიის იმპერიისა და ტრაპიზონის სამეფოს მაგივრად, იყო დაბალი კულტურის მაჰმადიანური ძლიერი სამხედრო სახელმწიფო — ოსმალეთი (დღევანდელი თურქეთი).

თურქული მოდგმის ტომები შუა აზიაში ცხოვრობდნენ. სელჩუკების მეთაურობით ეს ტომები პირველად ჯერ კიდევ XI ს-ში შემოიჭრნენ მცირე აზიაში. განსაკუთრებით გაძლიერდა მათი შემოჭრა მონღოლთა შემოტევების შედეგად XIII საუკუნეში. თურქული მოდგმის ტომებმა რამდენიმე ფეოდალური სამთავრო შექმნეს. ერთ-ერთი ასეთი სამთავროს სათავეში მოექცა ოღუზთა ტომის ბელადის ერთოღრულუს ვაჟი ოსმან-ბეი (1281—1324 წ.წ.), რომლის ენერგიული მოღვაწეობის შედეგად მისი სამთავრო ძლიერ და დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ გადაიქცა. მისი სახელის მიხედვით სახელმწიფოს ო ს მ ა ლ ე თ ი, ხოლო იქ მოსახლე ხალხს თ უ რ ქ - ო ს მ ა ლ ე ბ ი ეწოდა. სახელმწიფოში გაბატონებული სამხედრო-ფეოდალური წრეების ძირითად შემოსავალს სამხედრო ნადავლი წარმოადგენდა. აქედან გამომდინარე, სახელ-

მწიფოს შემდგომი არსებობა დაპყრობითი ომების წარმატებებზე იყო დამოკიდებული.

თურქ-ოსმალების უახლოესი მეზობელი დასავლეთით უკვე დაქვეითების გზაზე დამდგარი სახელმწიფო — ბიზანტია იყო. XIV საუკუნის მანძილზე თურქებმა დაიპყრეს ბიზანტიის დიდი ნაწილი, სერბია, ბულგარეთი, მაკედონია, თესალია და მიაღწენ კონსტანტინოპოლს.

ოსმალეთის წარმატებითი დაპყრობები დროებით შეაჩერა თემურ-ლენგის შეტევებმა ოსმალეთის წინააღმდეგ. 1402 წელს ანკარასთან მოხდა დიდი ომი თემურ-ლენგისა და ოსმალეთის სულთნის — ბაიაზეთის ჯარებს შორის, რომელიც ოსმალთა სასტიკი დამარცხებით დამთავრდა.

მაგრამ ოსმალეთი მალე კვლავ გაძლიერდა. 1453 წლის 29 მაისს სულთანმა მაჰმუდ II დამპყრობელმა 53 დღიანი ალყის შემდეგ აიღო ქ. კონსტანტინოპოლი. ამიერიდან სამუდამოდ შეწყდა ბიზანტიის იმპერიის არსებობა. კონსტანტინოპოლი (სტამბოლი) კი ოსმალეთის იმპერიის დედაქალაქად იქცა. 1461 წელს ოსმალებმა ტრაპიზონიც დაიპყრეს და უშუალოდ საქართველოს დასავლეთი მეზობლები შეიქნენ. ამ ორმა ფაქტმა უაღრესად უარყოფითად იმოქმედა საქართველოს შემდგომ ისტორიაზე. იგი მოწყვეტილი აღმოჩნდა დასავლეთ ევროპისაგან და მუსლიმანური სამყაროს გარემოცვაში მოექცა.

ოსმალეთი კვლავ წარმატებით აგრძელებდა დაპყრობით ომებს. შემდგომ ხანებში ოსმალეთმა დაიპყრო ალბანეთი, ყირიმის სახანო, მოსული, სირია, პალესტინა, ეგვიპტე და სხვა. XVI საუკუნის ბოლოს თურქეთი წარმოადგენდა უზარმაზარ სამხედრო იმპერიას. ამ იმპერიაში შემავალი ხალხებისათვის ოსმალების მიერ მათი დაპყრობა ისტორიული უბედურება იყო; ათეული წლებით შეჩერდა ამ ხალხების სოციალურ-ეკონომიური განვითარება. დაპყრობით ომებს და შემდეგ ოსმალების მძარცველურ ბატონობას შედეგად მოჰყვა მრავალი ქვეყნის ეკონომიური გაჩანაგება.

ოსმალეთის მიერ წარმოებულ დაპყრობით ომებში განსაკუთრებულ როლს ასრულებდა დაქირავებული ქვეითი ჯარი, ეგრეთ წოდებული იანიჩართა კორპუსი, რომელიც ჯერ კიდევ XIV ს-ში

შეიქმნა. იანიჩართა კორპუსი ოსმალეთის არმიაში მთავარი დამრტყმელი ძალა იყო. მისი რიგების შევსება ხდებოდა უცხოეთიდან, უმთავრესად ქრისტიანული ქვეყნებიდან, მოტაცებული ბავშვებით. იანიჩართა ყაზარმებში მათგან კარგ მეომრებსა და ფანატიკოს მუსლიმანებს ზრდიდნენ. შემდეგ იანიჩართა რიგებში მრავლად იყვნენ საქართველოდან მოტაცებული ახალგაზრდებიც.

ოსმალეთი საქართველოს, ისე როგორც ყველა თავის მეზობელს, მხოლოდ დასაპყრობად უყურებდა. მისი მიზანი ნადავლისა და ტყვეთა ახალი მასის მოპოვება იყო. მაგრამ საქართველოს ხელში ჩაგდება მას სხვა მხრივაც აინტერესებდა. ოსმალეთი აღმოსავლეთით გამუდმებულ ომებს აწარმოებდა მეზობელი ირანის დასაპყრობად. ამ ბრძოლაში საქართველო კარგი სამხედრო პლაცდარმი იქნებოდა.

XV—XVI საუკუნეებში ირანსა და ოსმალეთს შორის გაუთავებელი ომები წარმოებდა. ეს ომები ხშირად საქართველოს ამა თუ იმ პროვინციასაც ითრევდა, ხან კი ამ ორ დიდ ქვეყანას შორის ომის მთავარი მიზანი მხოლოდ საქართველოს დაპყრობა იყო.

ეს ომები ხშირად თვით საქართველოს ტერიტორიაზე მიმდინარეობდა. ქართველები ხან ირანს ებრძოდნენ და ხან ოსმალეთს. მშვიდობიანობა საქართველოში მაშინაც კი არ მყარდებოდა, როცა ირან-ოსმალეთი დაზავდებოდა და ამიერკავკასიას და, კერძოდ, საქართველოს, ერთმანეთში გაიყოფდა, რადგან ქართველები არც ერთისა და არც მეორის პრეტენზიას არ ცნობდნენ.

1555 წელს, ორმოცდაათწლიანი ომის შემდეგ ირანსა და ოსმალეთს შორის ზავი დაიდო. ამ ზავის მიხედვით, დამპყრობლებმა საქართველო შუაზე გაიყვეს. აღმოსავლეთი საქართველო ირანს ერგო, დასავლეთი კი — ოსმალეთს. საქართველო ამ გაყოფას არ ცნობდა — ბრძოლა ისევ გრძელდებოდა და საქართველო თანდათან სუსტდებოდა. განსაკუთრებით მძიმე მდგომარეობაში მოექცა სამცხე-საათაბაგო, რომელიც ვეღარ ახერხებდა მოძალებული ოსმალეთის მოგერიებას.

1578 წელს ირანსა და ოსმალეთს შორის მეორე ომი დაიწყო, რომელიც 1590 წელს დამთავრდა. ამ ომის მანძილზე ოსმალეთმა დიდ წარმატებებს მიაღწია ამიერკავკასიაში და კერძოდ საქართველოში. მიუხედავად ქართველების თავგანწირული ბრძოლისა, რო-

მელიც ქართლის მეფის — დიდი სიმონ I-ის მეთაურობით წარმოებდა, ოსმალეთმა მოახერხა ქართლის მთავარი ციხეების — თბილისის, დმანისის, გორის და სხვათა დაკავება. 1590 წლის ზავით ირანმა ცნო ოსმალეთის უფლება მთელ საქართველოზე. ქართლი კა ბრძოლას მაინც განაგრძობდა: ასეთი მდგომარეობა გრძელდებოდა 1605—06 წლამდე.

იმ დროს, როცა ქართლი თავგანწირვით იბრძოდა, კახეთი ბრძოლაში არ მონაწილეობდა. ალექსანდრე კახთა მეფემ ოსმალებს მორჩილება აღუთქვა და ხარკი იკისრა.

მძიმე მარცხი განიცადა სამცხე-საათაბაგომ. უთანასწორო ბრძოლაში იგი ოსმალეთმა დაიპყრო და იქ ოსმალური წესები შემოიღო. მოსახლეობის დიდი ნაწილი ბრძოლაში დაიღუპა, ნაწილი იმერეთში გადაიხვეწა, სხვებმა მუსლიმანობა მიიღეს. სამცხის დაპყრობა ქართველი ხალხის დიდი ტრაგედია იყო. საქართველოს ერთ დიდ პროვინციაში ქართველობა ოსმალთამ შეცვალა („ოსმალობა“ მარტო რჭულის შეცვლას კი არ გულისხმობს, არამედ ქართული სოციალურ-ეკონომიური წყობის შეცვლასაც ნიშნავს).

XVII საუკუნის დასაწყისისათვის საქართველოს მეზობელი აღმოსავლეთით სეფიანთა ირანი იყო.

სეფიანთა სახელმწიფო XVI ს. დასაწყისში ჩამოყალიბდა. მის სათავეში იდგა დინასტია, რომელიც არდებილელი შეიხის სეფი ედ-დინის ჩამომავალი იყო. ამის გამო ამ დინასტიას სეფიანები ანუ სეფევიდები ეწოდებოდა. სეფიანთა სახელმწიფო 1722 წლამდე არსებობდა (დინასტიის უკანასკნელი წარმომადგენელი 1736 წ. მოკლეს).

სეფიანთა სახელმწიფოს დასაყრდენი იყო თურქმანული ტომები, რომელთაც ყიზილბაშებს (წითელთავიანებს) ეძახდნენ, რადგან მათ წითელი თავსაბურავი ეხურათ.

სახელმწიფოს დედაქალაქი იყო ქ. თავრიზი (შემდეგ ყაზვინი და მერე ისფაჰანი). სასახლის კარზე და ქარში გაბატონებულ ენად აზერბაიჯანული ითვლებოდა. ირანელი მუსლიმანები შიიტები იყვნენ

(ოსმალეთში გავრცელებული სუნიტობის საპირისპიროდ). მიუხედავად ხელოსნობისა და ვაჭრობის ერთგვარი განვითარებისა, სეფიანთა სახელმწიფოში, სოციალურად და ეკონომიურად ჩამორჩენილ ქვეყანაში, ბატონობდა სამხედრო-ფეოდალური არისტოკრატია, რომლის მთავარ საზრუნავს მეზობელი ქვეყნების დაპყრობა და ძარცვა წარმოადგენდა. „საქართველოს მიმართ ირანის ეს ახალი დინასტია ცხელი ტრადიციებით ხელმძღვანელობდა. სეფიანთა შაჰები მონღოლთა ყაენების პოლიტიკურ მემკვიდრეობას იჩემებდნენ და საქართველოს დაპყრობას თავის მოვალეობად სთვლიდნენ“ (ნ. ბერძენიშვილი).

სეფიანთა სახელმწიფოს ჩამოყალიბებისთანავე ირანელები შეტევაზე გადმოვიდნენ საქართველოს წინააღმდეგ. შაჰ-ისმაილი რამდენჯერმე შემოესია საქართველოს (1518, 1522 წ.წ.). დიდი ზიანი მიაყენა ქართლს შაჰ-თამაზის მრავალგზის შემოსევამ (1541—1555 წ.წ.), მაგრამ ლუარსაბ I-ის მიერ წარმოებულმა გმირულმა ბრძოლებმა ქართლი იხსნა დამონებისაგან. როგორც უკვე აღვნიშნავდით, 1555 წელს ირან-ოსმალეთს შორის ზავი დაიდო, რომლის მიხედვითაც აღმოსავლეთი საქართველო ირანის გავლენის სფეროდ იქნა ცნობილი, დასავლეთი საქართველო კი — ოსმალეთისა. შაჰ-თამაზი განაგრძობდა 1555 წლის ზავით მიღებული „უფლების“ განხორციელებას და ქართლის დაპყრობას კვლავ დიდი მონდომებით ცდილობდა. ქართველები გმირულად იბრძოდნენ ლუარსაბ I-ის ღირსეული მემკვიდრის სიმონ I-ის მეთაურობით. მოლაღატე ქართველი ფეოდალების წყალობით შაჰ-თამაზმა მოახერხა სიმონ მეფის დატყვევება. ქართლში სიმონ მეფის გამაჰმადიანებული ძმა დაუთ-ხანი დანიშნეს, რაც აქ ირანელების გაბატონებას მოასწავებდა. მაგრამ ქართველები დაუთ-ხანს არ სცნობდნენ და ბრძოლას განაგრძობდნენ.

1578 წელს ირან-ოსმალეთს შორის კვლავ ომი დაიწყო. 9 აგვისტოს დიდი ომი მოხდა ირანისა და ოსმალეთის ჯარებს შორის ჩილდირის ტბასთან. ოსმალებმა გაიმარჯვეს და საქართველოს დაპყრობას შეუდგნენ. მალე მათ საქართველოს მთავარი ციხეები დაიკავეს. ირანმა სიმონ მეფე გაათავისუფლა და ოსმალეთის წინააღმდეგ საბრძოლველად საქართველოში გამოისტუმრა. ქართლი სიმონ მე-

ფის მეთაურობით 20 წლის განმავლობაში გმირულად იბრძოდა ოსმალების წინააღმდეგ. მართალია, ქართველებმა ოსმალების საბოლოო განდევნა მაინც ვერ შეძლეს, მაგრამ ქართლის გაოსმალებზე კი ხელი ააღებინეს მტერს. 1600 წელს სიმონი ქართველ ფეოდალთა ლალატის შედეგად ტყვედ ჩაუვარდა ოსმალებს. 1601 წელს ის სტამბოლში ჩაიყვანეს, სადაც გარდაიცვალა კიდეც რამდენიმე წლის შემდეგ.

ქართლში გიორგი სიმონის ძე გამეფდა. უცხოელ დამპყრობელთა წინააღმდეგ ბრძოლა კვლავ გრძელდებოდა.

1587 წელს ირანში შაჰ-აბასი გამეფდა. იგი უადრესად ენერგიული ადამიანი, დიდი სახელმწიფო მოღვაწე, შესანიშნავი დიპლომატი და დიდი სარდალი იყო.

შაჰ-აბასმა 1590 წელს ზავი დადო ოსმალეთთან (რომლის მიხედვითაც მთელი საქართველო ოსმალეთის გავლენაში გადავიდა) და ხელი მოკიდა სახელმწიფოს აწეწილი საშინაო საქმეების მოწესრიგებას.

იმდროინდელ ირანში ფეოდალური ანარქია იყო გაბატონებული. ყიზილბაშური ტომების მსხვილი ფეოდალების ერთმანეთში ბრძოლამ ქვეყნის სამხედრო ძლიერება მეტად დააქვეითა. შაჰ-აბასმა სწორედ ამ ფეოდალთა ალაგმვას მიაქცია განსაკუთრებული ყურადღება. მათ საპირისპიროდ ირანული ელემენტი წამოსწია წინ. ამის შედეგი იყო დედაქალაქის გადატანა ჩრდილოეთიდან (ყაზვინი) სამხრეთით — ისფაჰანში. ყიზილბაშური სამხედრო-ფეოდალური არისტოკრატიის წინააღმდეგ ბრძოლაში იგი ირანელ მიწისმფლობელებსა და ბიუროკრატიას ეყრდნობოდა. მის დასაყრდენ ძალას წარმოადგენდა აგრეთვე ქალაქური ვაჭრულ-ხელოსნური წრეები, რომელთაც მრავალი შეღავათი მიანიჭა. საგრძნობლად შემცირა გადასახადი მრავალ ირანულ ქალაქს. დიდი აღმშენებლობითი მუშაობა ჩაატარა შაჰ-აბასმა ირანულ პროვინციებში: გაიყვანა გზები, ხიდები, არხები, ააშენა ქარვასლები, სასახლეები. ეს აღმშენებლობითი მუშაობა მიმდინარეობდა სახელმწიფოს განაპირა პროვინციების და განსაკუთრებით ამიერკავკასიის ქვეყნების: აზერბაიჯანის, სომხეთის და საქართველოს გაჩანაგების ხარჯზე.

ირანის სახელმწიფოს ცენტრალიზაციისათვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა შაჰ-აბასის მიერ ჩატარებულ სამხედრო რეფორმებს. მან მნიშვნელოვნად შეამცირა ყიზილბაშთაგან შემდგარი ჯარი. მის პარალელურად კი შექმნა თოფებითა და ზარბაზნებით აღჭურვილი, კარგად გაწვრთნილი ლაშქარი — შაჰისევანი („შაჰის მეგობარი“). გარდა ამისა მან შექმნა ლულამთა („შაჰის მონები“) ჯარი, რომელიც უმთავრესად სომეხი და ქართველი ახალგაზრდებისაგან შედგებოდა. ისინი ბავშვობაშივე იყვნენ მოტაცებული და ირანში აღზრდილები. ეს ჯარი შაჰის გვარდია იყო.

აღნიშნულ ღონისძიებათა ჩატარების შედეგად ირანი ცენტრალიზებულ ძლიერ სახელმწიფოდ იქცა. ირანის ლომმა შაჰ-აბასმა კი დიდი პოპულარობა მოიპოვა ირანის მოსახლეობის ფართო წრეებში.

შაჰ-აბასმა შექმნა აგრეთვე ქალათთა რაზმები, რომელთა მთავარი მოვალეობა შაჰის მოწინააღმდეგეთა განადგურება იყო. ერთ ასეთ რაზმს „თაჯიბიუკ“, ხოლო მეორეს „ჩი-იან“ ეწოდებოდა. რაზმები საგანგებო ტანსაცმელს ატარებდნენ. თავზე წეროსა და ბუს ფრთებით შემკული წოწოლა ქუდები ეხურათ. იმდროინდელი ირანელი ისტორიკოსის, გუნაბადის სიტყვით, ამ რაზმების წევრთა უმრავლესობა „მსხვილი, მაღალი და საზიზღარი შესახედობის ადამიანებისაგან შედგებოდა“. იგივე ისტორიკოსი მოგვითხრობს, რომ აღნიშნულ ქალათთა რაზმების წევრები „ხელიდან გლეჯდნენ ერთმანეთს სიკედილმისჩილს, ცხვირსა და პირს მოჰამდნენ და ყლაპავდნენ, კბილებით გლეჯდნენ აგრეთვე მათი სხეულის დანარჩენ ნაწილებს, ვიდრე მათი მსხვერპლი სულს არ დაღუვდა“.

აღსანიშნავია მეორე, არა ნაკლებ მნიშვნელოვანი მხარე შაჰ-აბასის მოღვაწეობისა. ეს არის სიძულვილი ოსმალეთისა და განსაკუთრებით ამიერკავკასიის ქრისტიანული მოსახლეობისადმი. მისმა ბრძოლებმა უდიდესი განადგურება და გაჩანაგება მოუტანა ამიერკავკასიის და ყველაზე მეტად საქართველოს მოსახლეობას. მან მიზნად დაისახა ქართლ-კახეთის სამეფოების აღგვა პირისაგან მიწისა და მოსახლეობის მთლიანი ამოწყვეტა. ასეთი საშინელი მიზნის დასახვა რამდენადმე მისი პიროვნების ადამიანური მანკიერებითაც აიხსნება. როგორც აკად. ივ. ჯავახიშვილი წერდა, „დიდი სახელმწი-

ფო მოლვაწის უტყუარ ნიქთან ერთად მას თანდაყოლილი ჰქონდა პირადი ხასიათის ისეთი თვისებები, რომლებიც მას ხშირად ადამიანურ სახეს უკარგავდნენ და კაცურ ქცევას ავიწყებდნენ. შაჰ-აბასი მცირე რამის გამოც ისეთს თავშეუკავებელს მრისხანებას იჩენდა ხოლმე, ისეთი ხშირად სრულებით უაზრო სისხლისღვრა, შემადრწუნებელი ვერაგობა და შემზარავი შურისძიება იცოდა თავის მახლობელთა წრეშიაც, რომ უნებლიეთ მისი გონებრივი ნორმალურობის შესახებ ეჭვი იბადება... მისი მთელი პოლიტიკა ვერაგობითა და სისხლის გაუმძღვრობით იყო აღსავსე. ჭორებისა და ჯაშუშობის ქსელის მოტრფიალე; ის თავის გარშემო ისეთ ჯოჯოხეთურ მუხანათობისა, ინტრიგებისა და ექვიანობის ბუდესა ჰქმნიდა, რომ მას ხშირად თვითონაც საშუალება აღარა ჰქონდა სიმართლე შეეტყუო და გაბმული მახითგან თავი დაედწია“.

სწორედ ასეთი უაღრესი ექვიანობისა და ვერაგობის შედეგად შაჰ-აბასმა მრავლად დაღუპა როგორც მისი უახლოესი თანამშრომლები, ისე საკუთარი ოჯახის წევრებიც კი. როგორც იმდროინდელი ირანელი ისტორიკოსები მოგვითხრობენ, შაჰ-აბასმა გამეფებისთანავე სიკვდილით დასაჯა თავისი უახლოესი თანამშრომლები და მათ შორის დიდი სარდალი მურშიდ-ყული ხანი, რომლის წყალობითაც ის შაჰის ტახტზე ავიდა. შემდეგ სიკვდილით დასაჯა თავისი ვაჟი სეფი-მირზა, რომელსაც მამის წინააღმდეგ შეთქმულების მოწყობა დააბრალა. გადმოგვცემენ, რომ სეფი-მირზას მოკვლა შაჰ-აბასმა თავის განთქმულ სარდალს ყარჩიხა-ხანს დაავალა. მას უარი უთქვამს ამ საშინელი აქტის შესრულებაზე. შემდეგ შაჰს ეს საქმე დაუვალებია ბებუთ-ხანისათვის, რომელიც თითქოს, წარმოშობით ქართველი — ბებუთაშვილი ყოფილა (ბავშვობაში ტყვედ წაყვანილი, ირანში აღზრდილი და გამუსლიმანებული). ბებუთ-ხანი ერთ-ერთი იმ სამხედრო რაზმის მეთაური ყოფილა, რომელიც ტყვედ წაყვანილი ქართველებისა და სომხებისაგან შედგებოდა. ბებუთ-ხანმა დავალება შეასრულა. მან სეფი-მირზა იმ დროს მოკლა, როცა ის ცხენზე ჯდებოდა. შაჰმა ერთგული ყმა დააწინაურა.

მაგრამ მალე შაჰ-აბასმა დეუნა დაუწყო და დასაჯა ყველა ისინი, ვინც მას შვილის სიკვდილით დასჯა დაუდასტურა. ყველაზე მკაცრად დასჯილი იქნა მკვლელობის აქტის უშუალო შემსრულებელი

ბებუთ-ხანი. შაჰ-აბასმა ბებუთ-ხანს უბრძანა საკუთარი შვილი მოეკლა და მოჭრილი თავი მისთვის მიერთმია. ბებუთ-ხანმა ეს დავალებაც შეასრულა.

მაგრამ შაჰ-აბასს ამით არ დაუმთავრებია „ანგარიშსწორება“ თავის შვილებთან. შემდეგ, კვლავ ექვიანობის ნიადაგზე, შაჰმა თავლები დასთხარა თავის ორ ვაჟს. ერთ-ერთმა მათგანმა, ხუდაბანდამ, მამას სამაგიერო იმით გადაუხადა, რომ საკუთარი ხელებით დაახრჩო თავისი პატარა გოგონა ფატიმა, რომელიც შაჰს ძალიან ჰყვარებოდა. ამის შემდეგ ხუდაბანდამ საწამლავი დალია და თავი მოიკლა.

ასეთი იყო შაჰ-აბასის შინაურ წრესა და ოჯახურ გარემოში.

შაჰ-აბასის მრავალრიცხოვან ცოლებში ოთხი ქართველი ქალი იყო: ანდუყაფარ ამილახორის და თამარი, სიმონ მეფის და ფახრიმ-ჩან ბეგუმ, თეიმურაზ მეფის და ელენე და ლუარსაბ მეფის და ლელა. გადმოგვცემენ, რომ შაჰ-აბასს კარგად სცოდნია ქართული ენა (მისი ბებია შალიკაშვილის ქალი ყოფილა). ოსმალეთისა თუ ევროპის ქვეყნების ელჩების მიღების დროს თავის კარისკაცებს თურმე ხშირად ქართულად ელაპარაკებოდა.

მას შემდეგ, რაც შაჰ-აბასმა ირანის საშინაო საქმეები ასე თუ ისე მოაგვარა, დაიწყო ოსმალეთის წინააღმდეგ ომის სამზადისი. მისი ერთ-ერთი მთავარი საზრუნავი იყო ოსმალეთის ამიერკავკასიიდან განდევნა, კერძოდ, აღმოსავლეთ საქართველოს დაპყრობა. 1578 წლის ომის შემდეგ, როგორც უკვე აღვნიშნავდით, ამიერკავკასიაში ოსმალეთი გაბატონდა. 1590 წლის ზავით კი ირანმაც სცნო ეს აქტი. ახლა გაძლიერებული ირანი დაკარგული პოზიციების დასაბრუნებლად ემზადებოდა.

ერთადერთი დიდი მეზობელი სახელმწიფო, რომელთანაც საქართველოს მშვიდობიანი ურთიერთობა ჰქონდა, რუსეთი იყო.

XVI ს-ში რუსეთი უკვე ძლიერ ცენტრალიზებულ სახელმწიფოს წარმოადგენდა. სოციალურ-ეკონომიური განვითარების თვალსაზრისით იგი გაცილებით წინ იდგა ოსმალეთისა და ირანის სახელმწიფოებზე.

XVI ს. შუა წლებში რუსეთმა ყაზანისა და ასტრახანის სახანოები შეიერთა, ვოლგა-ასტრახანის სავაჭრო გზაზე გაბატონდა და კასპიის ჩრდილო სანაპიროებზე გამოვიდა. ამით რუსეთი კავკასიის უშუალო მეზობელი გახდა. მართალია, საქართველოსა და რუსეთს შორის კავკასიის მთიანეთის ხალხები ცხოვრობდნენ, რომელნიც ოსმალეთისა და ირანის გავლენის შედეგად მტრულად იყვნენ განწყობილი საქართველოს მიმართ, მაგრამ საქართველოს იმდროინდელი მესვეურები მაინც იმედის თვალთ შეჰყურებდნენ ქრისტიანულ სახელმწიფოს, რომელიც თანმიმდევრულად იბრძოდა ძლიერი აგრესიული სახელმწიფოების ოსმალეთისა (პირველ რიგში) და ირანის (უფრო გვიან) წინააღმდეგ.

ქართველ სახელმწიფო მოღვაწეებს რუსეთის დახმარება ოსმალეთისა და ირანის მოძალებული აგრესიისაგან თავდასაცავად სჭირდებოდათ. რუსეთს კი საქართველო იმავე ოსმალეთისა და ირანის წინააღმდეგ ბრძოლებში რეალურ მოკავშირედ ესახებოდა. აღსანიშნავია ისიც, რომ ამიერკავკასიისათვის ბრძოლაში ოსმალეთი და ირანი საქართველოს დაშლა-დაქუცმაცების ხელშემწყობად გამოდიოდნენ, რუსეთი კი საქართველოს სამეფო-სამთავროების გაერთიანების მოსურნე იყო. თვით იმდროინდელი რუსეთის ისტერესები მოითხოვდა ამიერკავკასიაში ძლიერი ქრისტიანული სახელმწიფოს არსებობას, რომელიც შეძლებდა წინააღმდეგობა გაეწია მისი მეტოქეების — ოსმალეთისა და ირანისათვის.

საქართველოსა და რუსეთს შორის კულტურულ-პოლიტიკური ურთიერთობა ჯერ კიდევ XI—XII სს-ში დაიწყო, მაგრამ მონღოლთა შემოსევების შედეგად ეს ურთიერთობა დიდი ხნით შეწყდა და მისი აღდგენა შესაძლებელი გახდა მხოლოდ XV ს-ის 80-იანი წლებიდან, როცა რუსეთმა საბოლოოდ მოიცილა მონღოლთა ბატონობის უღელი.

საქართველოსა და რუსეთს შორის ურთიერთობის, განახლების პირველი ცდა იყო 1491 წელს კახთა მეფის ალექსანდრე გიორგის ძის მიერ ელჩების გაგზავნა მოსკოვის დიდ მთავარ ივანე III-თან. ეს ურთიერთობა შემდეგ უფრო გაღრმავდა და XVI ს-ში რეალურ სამხედრო კავშირად იქცა. ასე, მაგალითად, როცა რუსეთის მეფემ ივანე IV-მ ჩრდილო კავკასიაში ფეხი მოიკიდა და ყაზარდო-

ში, მდ. თერგისა და სუწის შესართავთან, ციხე ააგო, კახეთის მეფემ ლევანმა მას ელჩები გაუგზავნა და მფარველობა სთხოვა. 1564 წ. მეფე ივანე IV-მ კახეთს მფარველობა შესთავაზა და მცირე ჯარიც კი გამოუგზავნა, რომლის დახმარებითაც კახეთი წარმატებით იგერიებდა დაღესტნელ ფეოდალთა შემოსევებს 1565—1572 წლებში. მაგრამ ეს კავშირი მალე შეწყდა. იგი კვლავ განახლდა XVI ს-ის 80-იანი წლების მიწურულს. კერძოდ, კახეთის მეფე ალექსანდრე II-მ 1587 წელს რუსეთის მეფის ერთგულების ფიცი მიიღო, ხოლო 1589 წელს რუსეთის მეფემ „წყალობის წიგნი“ გამოუგზავნა ალექსანდრეს.

დიპლომატიური ურთიერთობა საქართველოსა და რუსეთს შორის შემდეგაც, 1605 წლამდე გრძელდება, მაგრამ რუსეთის სახელმწიფომ რაიმე რეალური სამხედრო დახმარების აღმოჩენა ვერ შეძლო. დიპლომატიურ და მორალურ მხარდაჭერას კი, რომელსაც მაინც დადებითი მნიშვნელობა ჰქონდა, რუსეთი საქართველოს არ აკლებდა.

ქვეყნის წინაშე მდგარი საგარეო პოლიტიკის ამოცანებიდან მთავარს მტრული მაჰმადიანური გარემოცვის გარღვევა წარმოადგენდა.

ასეთი იყო საქართველოს საშინაო და საგარეო მდგომარეობა იმ დროს, როცა სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოვიდა გიორგი სააკაძე.

ბიორგბი სააკაძის წინაპრები და მისი ოჯახი.

მოღვაწეობის პირველი წლები

სააკაძეები წარმოშობით შიდა ქართლიდან, ტანას ხეობიდან იყვნენ. ისინი თავიდანვე აზნაურთა სოციალურ ფენას მიეკუთვნებოდნენ.

ძველად საქართველოში აზნაურთა სოციალური წრე გაბატონებული კლასის ძირითადი ფენა იყო. მართალია, იმ დროსაც იყვნენ „დიდი“ და „მცირე“ აზნაურები, მაგრამ ისინი მაინც ერთ სოციალურ წრეს ქმნიდნენ. გვიანფეოდალურ ხანაში კი განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც ერთიანი საქართველო სამეფო-სამთავროებად დაიშალა და სათავადოთა სისტემა წარმოიშვა, აზნაურობა დამორჩილებულ ფენად იქცა. აზნაურთა ერთი ნაწილი აზნაურთა წრიდანვე წარმოშობილ თავადთა წოდებას დაუმორჩილდა, სხვები კი ეკლესიისა და მეფის ყმებად იქცნენ.

ანალოგიურ მდგომარეობაში მოექცა სააკაძეთა აზნაურული გვარიც. სააკაძეთა ერთი შტო ქართლის მეფის ყმა-აზნაურების რიცხვში მოხვდა, მეორე შტო კი — დიდი თავადების ქაჩიბაძე-ბარათაშვილთა აზნაურებად იქცა. ბარათაშვილთა 1523 წლის ერთს დოკუმენტში, მათ მრავალ ათეულ აზნაურთა რიცხვში, დასახელებულია როსტევეან და გიორგი სააკაძეები. სააკაძეთა ეს შტო ალგეთის ხეობაში ცხოვრობდა. ისინი XVIII საუკუნეშიაც ბარათაშვილთა აზნაურები იყვნენ.

სააკაძეთა გვარის ძირითადი შტო, ის, რომელიც სამეფო აზნაურებისგან შედგებოდა, ცხოვრობდა ატენის ხეობის (გორის რაიონი) ზემო ნაწილში, ტანას წყლის ხეობაში და რაზმითის მთის მიდამოებში. როგორც სააკაძეთა საგვარეულო დოკუმენტებიდან ჩანს,

სწორედ აქ იყო მათი „ძველი სამკვიდრო სოფელი ფელი“ ციხითურთ, მათივე ძველი სამკვიდრო იყო აგრეთვე კიკანათბერის ციხე.

ჩვენს დრომდე მოღწეულ სააკაძეთა საგვარეულო დოკუმენტებიდან უძველესია 1412 წლის საბუთი. ამ საბუთში მოხსენებულია გიორგი სააკაძის წინაპარი ივანე, რომელიც სამეფო სოფლის კავთისხევის მოურავი ყოფილა. ამ საბუთის მიხედვით ქართლის დედოფალმა გულშარმა ივანე სააკაძეს გაუცვალა კავთისხევურ მამულზე „ნოსტესა რომალისშვილისა გულიასეული სასახლე მისითა მიდამოთა“. აქ არის პირველად ნახსენები სოფ. ნოსტე, რომელიც შემდეგ გიორგი სააკაძის ფეოდალური სამფლობელოს პოლიტიკური რეზიდენცია გახდა. ჩანს, რომ სააკაძეები უკვე ამ დროიდან ცდილობენ ფეხი მოიკიდონ თემის ხევის ზემო წელში, ნოსტესა და ერთაწმიდის მიდამოებში.

მართალია, დღეს ჩვენ ხელთ არსებულ სააკაძეთა დოკუმენტებიდან უძველესია XV ს-ის საბუთი, მაგრამ 1652 წელს გიორგი სააკაძის შვილს, იორამს, ხელთ ჰქონია კიდევ უფრო ძველი საგვარეულო დოკუმენტები, რომელიც მას, მისი ოჯახის ოსმალეთიდან დაბრუნების შემდეგ, როსტომ მეფისათვის წარუდგენია საგვარეულო სამფლობელოს აღდგენასთან დაკავშირებით. როსტომ მეფის 1652 წ. წყალობის წიგნში (იორამ სააკაძისადმი) ნათქვამია: „შენის ძველის მთა-მამულების წერილებიც გავშინჯეთ. ნეტარად ხსენებულს მეფეს თამარს შენის გვარის სააკაძის ჯანზურაბისათვის რაც სოფლები ებოძებინა, თქვენს ძველს სამკვიდრებელს გარდა, და აგრეთვე დავით მეფეს და დიდ სვიმონ მეფეს და ლუარსაბ მეფეს, კიდევ გულშარ დედოფალს და სხუათ მეფეთა რაც წყალობა ექმნათ, ამათი წერილები გვაჩვენეთ“.

აქ ჩამოთვლილ მეფე-დედოფალთა მიერ გაცემული დოკუმენტებიდან ჩვენ ხელთა გვაქვს სიმონ I დიდის, ლუარსაბის და გულშარის საბუთები. ჩვენს დრომდე არ მოუღწევია თამარ მეფისა (1184—1213 წ.წ.) და დავით მეფის (უნდა იგულისხმებოდეს დავით IX — 1505—1525 წ.წ.) მიერ გაცემულ დოკუმენტებს. მაგრამ, როგორც ჩანს, იორამის მიერ წარდგენილი ეს „წერილები გაუშინჯავს“ როსტომ მეფეს. არავითარი საფუძველი არა გვაქვს, არ ვენდოთ როსტომ მეფის ამ განცხადებას.

ამგვარად, გამოდის რომ, გიორგი სააკაძის ჩვენთვის ცნობილი უძველესი წინაპარი ყოფილა ჯანზურაბ სააკაძე, რომელიც ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა თამარ მეფის ეპოქაში XII საუკუნის ბოლოსა და XIII საუკუნის დასაწყისში, და რომელსაც, მეფის წინაშე განსაკუთრებული დამსახურების გამო ჭილდოდ მიუღია მამულები.

გიორგი სააკაძის მეორე ცნობილი წინაპარი ყოფილა XIV საუკუნის მეორე ნახევრის მოღვაწე დონა სააკაძე¹, საქართველოს მეფის ბაგრატ V დიდის (1360—1395 წ.წ.) ახლო თანამშრომელი და თანამებრძოლი. იგი ტყვედ ჩავარდნილა თემურ-ლენგის მიერ თბილისის აღებისას 1386 წლის 21 ნოემბერს, ბაგრატ მეფესა და დედოფალ ანასთან ერთად. ცნობა დონა სააკაძის შესახებ, როგორც XIX ს. ისტორიკოსი პლატონ იოსელიანი გადმოგვცემს, დაცული ყოფილა როსტომ მეფის მიერ გაცემულ ერთ „წყალობის წიგნში“. ამ დოკუმენტს ჩვენ არ ვიცნობთ, მაგრამ. როგორც ჩანს, იგი ხელთ ჰქონია პლატონ იოსელიანს (ჯანზურაბ სააკაძე ამ დოკუმენტშიც ყოფილა მოხსენებული).

XVI საუკუნისათვის სააკაძეთა გვარი საკმაოდ გაძლიერებულია. 1547 წლის საბუთში დიდი მოურავის წინაპარს — გიორგი სააკაძეს — პატრონს უწოდებენ. ეს ის ღრთა, როცა „დიდებულნი ხელისუფალნი და ძლიერი გვარის შვილნიც მეფესავით პატრონებად იწოდებოდნენ“ (ივ. ჯავახიშვილი). გამოდის, რომ სააკაძეები ამ დროს უკვე მსხვილი ფეოდალები არიან (წერილ ფეოდალს პატრონი არ ეწოდებოდა). ისინი დიდი თანამდებობისა და დიდი ქონების მფლობელები უნდა ყოფილიყვნენ, თუმცა თავადები მაინც არ არიან.

აქ მოხსენებულ „პატრონ“ გიორგი სააკაძეს ოთხი ვაჟი — ქეშთელი, სიაუშ, ზურაბ და ივანე — ჰყოლია. ყველა ისინი სამეფო კართან დაახლოებული და სიმონ I დიდის თანამებრძოლნი არიან. ასე მაგალითად, 1569—1578 წლებში (როცა სიმონ მეფე სპარსელების ტყვეობაშია) სიმონის მეუღლე, დედოფალი ნესტან-დარეჯანი, „ერთგულსა ყმასა და თავდადებით ნამსახურსა სააკაძეს გიორგის

¹ სახელი „დონა“ რომ ძველ საქართველოში გავრცელებული ყოფილა, ამას მოწმობს ამ სახელისაგან ნაწარმოები გვარებიც: დონაური, დონასძე.

შვილს ექვთელს“ წყალობად¹ აძლევს ქ. გორში ერთ კომლ ვაჭარს თავისი მამულით. ექვთელი 1580 წლისთვის გარდაცვლილი ყოფილა.

ექვთელის ერთ-ერთი ძმა ზურაბი ქართლის სამეფოს სახლთუხუცესია. იგი ამ თანამდებობაზე მოხსენებულია 1590—1607 წლების საბუთებში. ზურაბი ჯერ სიმონის, მერე გიორგი X და ბოლოს ლუარსაბ II-ის სახლთუხუცესი ყოფილა. სახლთუხუცესობა ყველაზე დიდი თანამდებობა იყო სამეფო კარზე. ეს ფაქტი სააკაძეთა სოციალურ აღზევებას მოწმობს.

რაც შეეხება უმცროს ძმას ივანეს, არ ჩანს, რომ მას რაიმე დიდი თანამდებობა სჭეროდა სამეფო კარზე. ვიცით მხოლოდ, რომ მას 1597 წელს ცოლად შეურთავს გამრეკელ ჯავახიშვილის პირმშო ქალი შამანდუხ.

სამეფო კართან დაახლოებული და დიდი თანამდებობის პატრონი იყო ექვთელ სააკაძის ერთ-ერთი ძმაც, დიდი მოურავის გიორგი სააკაძის შიშა — სიაუში. ის სიმონ მეფის მუსაპიბი (მრჩეველი, ვეზირი) ყოფილა. სიაუში მუსაპიბად იხსენიება 1588 წლის ერთ საბუთში. ამავე წლის მეორე ორენოვანი საბუთის ქართულ ტექსტში ის მუსაპიბად, ხოლო სპარსულ ტექსტში მოლარედ არის მოხსენებული. როგორც ჩანს, სიაუში მეფის საკუთრების (საგანძურის, სალაროს) გამგებელი ყოფილა. 1590 წელს მას უკვე მოურავის თანამდებობაც უჭირავს. მართალია, აქ არ არის ნათქვამი, თუ რისი მოურავია სიაუში, მაგრამ საფიქრებელია, რომ ის სწორედ თბილისის მოურავი იყო და შემდეგ ეს თანამდებობა მისმა შვილმა. გიორგიმ მიიღო მემკვიდრეობით, როგორც ეს ჩვეულებრივ ხშირად ხდებოდა იმ დროს¹.

ექვთელ და სიაუშ სააკაძეებს რაღაც სამსახური გაუწევიათ კახეთის მეფის — ალექსანდრეს ძმის იასესათვის. ლევან მეფის ძე იასე მძევლად იყო ირანში და იქ აღიზარდა. როცა ალექსანდრე კახეთა მეფე სპარსელებისათვის არასასურველ პირად იქცა, მის წინააღმდეგ სწორედ ეს იასე გამოიყვანეს, კახეთის მეფობა უბოძეს და

¹ ასე ვარაუდობს პროფ. ს. კაკაბაძე („გიორგი სააკაძის ვინაობის შესახებ“). ამ მოსაზრების ერთ-ერთი საფუძველია ის, რომ 1590 წლის ერთ საბუთში სიაუში მოურავადაა მოხსენებული, თუმცა არაა აღნიშნული რისი მოურავი იყო იგი.

ტახტის დასაკავებლად საქართველოში გამოუშვეს. საფიქრებელია, რომ ეს ნაბიჯი ირანის შაჰის კარმა გადადგა 1578 წლის ახლო ხანებში, როცა აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში ოსმალეთი გაბატონდა და ქართლის ციხეები დაიჭირა, ხოლო ირანის შაჰის მიერ დაყენებულმა ქართლის მეფემ, გამაჰმადიანებულმა დაუთ-ხანმა (სიმონ I-ის ძმა) ოსმალეთის ყმობა ცნო. ამ დროს ალექსანდრე კახთა მეფეც იძულებული გახდა ოსმალეთის ვასალად ელიარებინა თავი და ხარკი ეკისრა, რათა ამით თავიდან აეცილებინა კახეთში ოსმალთა შესევა. ასეთ ვითარებაში შაჰმა დაუთ-ხანი ქართლის მეფობიდან გადააყენა. სიმონ მეფე, რომელიც ტყვედ იმყოფებოდა ირანში, გაათავისუფლეს და საქართველოში გამოუშვეს ოსმალების წინააღმდეგ საბრძოლველად. ეტყობა, ანალოგიური მიზნით, კახეთის მეფე ალექსანდრეც გადააყენეს, მის ადგილას მისივე ძმა, იასე დანიშნეს და ირანიდან საქართველოში გამოისტუმრეს. მაგრამ იასემ ვერ შეძლო კახეთში შესვლა და ტახტის დაჭერა. ის ქართლის მეფესთან სიმონთან მივიდა და იქიდან, სიმონისა და მისი ხალხის დახმარებით ცდილობდა კახეთის ტახტის ხელში ჩაგდებას. ამ დროს ქართლისა და კახეთის მეფეებს შორის მტრობა იყო და იასეს სწორედ ამ მდგომარეობით სურდა ესარგებლა. როგორც ჩანს, იმათ შორის, რომლებიც იასეს ეხმარებოდნენ, სააკაძეებიც ყოფილან. 1580 წლის წყალობის წიგნში იასე ასე მიმართავს სიაუშ სააკაძეს: „მეფეთ-მეფესა პატრონსა სვიმონისთან მოვედით და თქუენ და კურთხეულმან თქუენმან ძმაჲან ზეშთელ მრავალი ვალი და სამსახური დასდევით ჩუენზედა და ჩუენ, მრავლის სამსახურისა თქუენისა სამუქფოდ და ჯილდოდ სააბრეშუმეს თემშიგან (კახეთში)... კაცი კომლი ორმოცი [გობოძეთ]“. ეს მამულები მაშინ არ მიუღიათ სააკაძეებს, რადგან იასეს კახეთის მეფობა არ ღირსებია. მაგრამ გვიან, როსტომის მეფობაში, როცა მას კახეთიც ჰქონდა სამმართველოდ გადაცემული (1648—1656 წ.წ.), მოუთრავ გიორგი სააკაძის შვილმა, აღნიშნული დოკუმენტის საფუძველზე 1652 წელს როსტომისაგან მიიღო დასახელებული 40 კომლი გლეხი.

ჩვენ არ ვიცით, როდის გარდაიცვალა სიაუში. იოსებ თბილელის „დიდმოურავიანის“ მიხედვით, იგი ცოცხალია 1606 წელსაც. აღნიშნულ პოემაში იოსებ თბილელი გიორგის ათქმევინებს: „ოცის

წლის მამამ მიმართვა (ლუარსაბს), ის იყო ცამეტებამდინ¹. 13 წლისა კი ლუარსაბი 1605 წ. იყო. ეს ის დროა, როცა გიორგი მეფე გარდაიცვალა და მისი ვაჟი ლუარსაბი გამეფდა. შესაძლებელია, სწორედ ამ დროს „მიერთმია“ მამას ახალი მეფისათვის თავისი ვაჟი. „სიაუშ სააკაძე მოსწრებია ლუარსაბ II-ის მეფობის პირველ ხანებსაც.

გიორგის დედას თამარი რქმევია. მისი გვარი ცნობილი არაა. საფიქრებელია, რომ ის რომელიმე დიდი ფეოდალური სახლის შვილი იყო. სხვა გარემოებებთან ერთად ამას ისიც გვაფიქრებინებს. რომ თამარი დოკუმენტებში „პატრონად“ და „ბატონად“, „საბატიო ქალად“ იხსენიება. თამარი ენერგიული და ძლიერი ქალი ყოფილა. იმ დროს, როცა გიორგი საქართველოდან გაძევებული იყო და მის ყმა-მამულებს ჯავახიშვილები და ციციშვილები არბევდნენ და იტაცებდნენ, თამარი ქართლში იყო და რაც გაეწყობოდა, თავს იცავდა და საგვარეულო ქონებას პატრონობდა. მაგრამ შემდეგ არც ის დაუწიდათ და, როგორც გიორგი ამბობს, „ფეხშიშველა, შვილითა, მოახლებითა, მოსამსახურებითა ლიხთ-იმერით გარდამივდეს და დამიკარგესო“. თამარი გადმოსულა იმერეთიდან და კვლავ თავის მამულში დაბრუნებულა, მაგრამ გიორგის მოსისხარი მტერი — ქაიხოსრო ჯავახიშვილი — მაინც არ ასვენებს მას. ქაიხოსროს თეიმურაზ მეფისათვის თამარის სასამართლოში გამოძახება უთხოვია. გიორგის მტრებს თეიმურაზისათვის ურჩევიათ, „რომე თუ არ გაებრქოსო (ე. ი. სასამართლოში არ გაყვესო), კელთ მივსცეთო (ქაიხოსროს) და, როგორაც ერჩივნოს, მისი საქმე იმ რიგად გარდუწყუიტოსო“. მაგრამ მიტროპოლიტს შერმაზანს არ დაუწებებია: „რომე ეგ როგორ იქნებისო, ახლა ერთი საბატიო დედაკაცი დაგვეჭიროსო და სატყოდ კელთ მიგვეყვოსო“. სხვა ბევრი აწიოკებისა და შეურაცხუფის ატანაც მოუხდა თამარს გიორგის მტრებისაგან.

თამარს დიდხანს უცხოვრია. იგი 1620 წელსაც ცოცხალი ყოფილა. მისი გარდაცვალების თარიღი ცნობილი არაა.

¹ იოსებ ტფილელი, დიპლომატიანი, გიორგი ლეონიძის რედაქციით და გამოკვლევით, 1939 წ. ქვემოთ პოემა ყველგან ციტირებულია ამ გამოცემის მიხედვით.

სიაუშსა და თამარს სამი ვაჟი და ერთი ქალი ჰყოლიათ. ამათგან ჩვენ მხოლოდ ორის სახელი ვიცით — პირმშო გიორგი და ქაიხოსრო. არ ვიცით მესამე ვაჟის სახელი და არც თვით ქალისა, რომელიც შემდეგ მეფე ლუარსაბ II-ის ცოლი და ქართლის დედოფალი გახდა.

ქაიხოსრო ხშირად იხსენიება გიორგი სააკაძის გვერდით, ქართულ დოკუმენტებში. პირველად მისი ხსენება გვხვდება 1607 წ. სააკაძეთა ნასყიდობის წიგნში. აღნიშნულ დოკუმენტში ნათქვამია: „ჩვენ, ჭავჭავიშვილთა ფარსადანა და შერმაზანა, თქვენ სააკაძეთა გიორგის; შიომის შვილთა, და თქვენს ძმასა ქაიხოსროს და შენსა შვილსა ავთანდილს, მოგყიდეთ ჩვენი მკვიდრი მამული“. შემდეგ იგი მოხსენებულია 1608 და 1609 წლების დოკუმენტებშიც. როგორც ჩანს, მას მონაწილეობა მიუღია 1609 წელს ტაშისკარის ომში. „დიდმოურავიანში“ ავტორი აღაპარაკებს რა სააკაძეს 1609 წლის ოსმალების შემოსევის ამბებზე, ათქმევინებს: „მაშინ ერთ კაცად კმარიყო, რაც ვნახე ჩემის ძმისანი“. ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება, თითქოს ქაიხოსრო დაიღუპა ირანში 1614 წ. ბაღდადის აღების დროს, რომელშიც იგი გიორგი სააკაძესთან ერთად მონაწილეობდა. მაგრამ ეს ვარაუდი სწორი არ უნდა იყოს, რადგან ქაიხოსრო მოხსენებულია ფარსადან ციციშვილისა და გიორგი სააკაძის შერიგების წიგნში. ეს წიგნი მართალია, უთარილოა, მაგრამ დაწერილი უნდა იყოს 1620—1625 წლებში, როცა გიორგი ურიგდება თავის მტრებს — დიდ თავადებს ჭავჭავიშვილებსა და ციციშვილებს. 1620 წლის სასამართლოს ოქმიდან (რომელიც შედგა გიორგი სააკაძისა და ქაიხოსრო ჭავჭავიშვილის დავის გამო) გიორგი ფარსადანთან შერიგებული არ ჩანს. მათი შერიგება უფრო მოგვიანებით უნდა მომხდარიყო. ქაიხოსრო მოხსენებულია აგრეთვე გიორგი იმერთა მეფის საფიცრის წიგნში გიორგი სააკაძისადმი¹. ეს საბუთიც უთარილოა, მაგრამ დაბეჭითებით შეიძლება ითქვას, რომ იგი დაწერილია 1626 წლის დასაწყისში, როცა გიორგი სააკაძემ დასავლეთ საქართველოში იმოგზაურა. ქაიხოსრო მოხსენებულია „დიდმოურავიანშიც“ სააკაძისა და თეიმურაზ მეფის კონფლიქტის

¹ საბუთის გამომცემელი შ. ბურჯანაძე ამ საბუთს ათარილებს 1626—1627 წ.წ.

პერიოდში (ე. ი. 1626 წელს). იოსებ თბილელი გიორგის ათქმევინებს: „მეფე (იგულისხმება თეიმურაზი) ზომ არას მიწყრება, არც მოყვრის, არცა ძმისათვი“. აქ სახელი არ არის მოხსენებული, მაგრამ ცხადია, ის ქაიხოსროა, რადგან მეორე ძმა ამ დროს უკვე გარდაცვლილია. ჩვენ არ ვიცით, როდის გარდაიცვალა ქაიხოსრო. 1925 წლის შემდეგ მისი ხსენება აღარ გვხვდება.

გიორგის მეორე ძმა, რომლის სახელი ცნობილი არ არის. დაღუპულა 1614 წელს ქ. ბაღდადის აღებისას. ეს ცნობა დაცული აქვს იოსებ თბილელს. ამ ცნობას ადასტურებს 1620 წლის სასამართლოს ოქმიც. გიორგი სააკაძე საქართველოდან გაძევებასა და ირანში გადახვეწას, რასაც შედეგად მოჰყვა ქ. ბაღდადში მისი ძმის დაღუპვა; ქაიხოსრო ჯავახიშვილს აბრალებდა. ქაიხოსრო კი თავს იმართლებდა: „არც წამხდარა ჩემის მოყვრობის გულისათვის, არც არა ჩემს თავზედ შენ რამ ავი დაგმარებია და არცარა დაგმარცხებია. და ჩემის საქმითა და ქნილობით კუ რ თ ხ ე უ ლ ს ბ ა ტ ო ნ ს თ ქ ე ე ნ ს ძ მ ა ს ა სიკვდილით არა დამარცხებია რა“. მაშასადამე, აქ დადასტურებულია, რომ გიორგის ერთი ძმა 1620 წლისათვის გარდაცვლილია („კურთხეული“).

საკვირველია ის გარემოება, რომ გიორგის მეორე ძმა ნახსენები არაა არც ერთ დოკუმენტში (ნასყიდობისა, წყალობისა თუ სხვა წიგნებში), სადაც მოხსენებულია გიორგი, ქაიხოსრო და გიორგის შვილებიც. გიორგიც, როცა ძმას ახსენებს, არასოდეს არ იხსენიებს ორივე ძმას ერთად. იქნებ ეს გამოწვეული იყოს იმით, რომ იგი არ იმყოფებოდა საქართველოში და აღრიდანვე ირანში შაჰ-აბასის კარზე იყო (ირანში, შაჰ-აბასის კარზე მრავალი ქართველი იმყოფებოდა საქართველოში მის შემოსევამდე). ყოველ შემთხვევაში, მისი პიროვნება ბურჟუსითაა მოცული.

რაც შეეხება გიორგის დას, იგი განთქმული ყოფილა თავისი სიმშვენიერით (ამას ერთხმად მოწმობენ, როგორც ქართული, ისე უცხოური წყაროები). ქართული წყაროების მიხედვით, ლუარსაბს ის გაუცენია 1611 წელს ნოსტეში, მეფის პატივსაცემად გამართულ ნადიმზე; შეჰყვარებია და, მიუხედავად დედოფალ თამარის (ლუარსაბის დედა, ლიპარტიანის ასული) და დიდი თავადების წინააღმდეგობისა, მალე ჯვარი დაუწერია ქვათახევის მონასტერში. მაგრამ

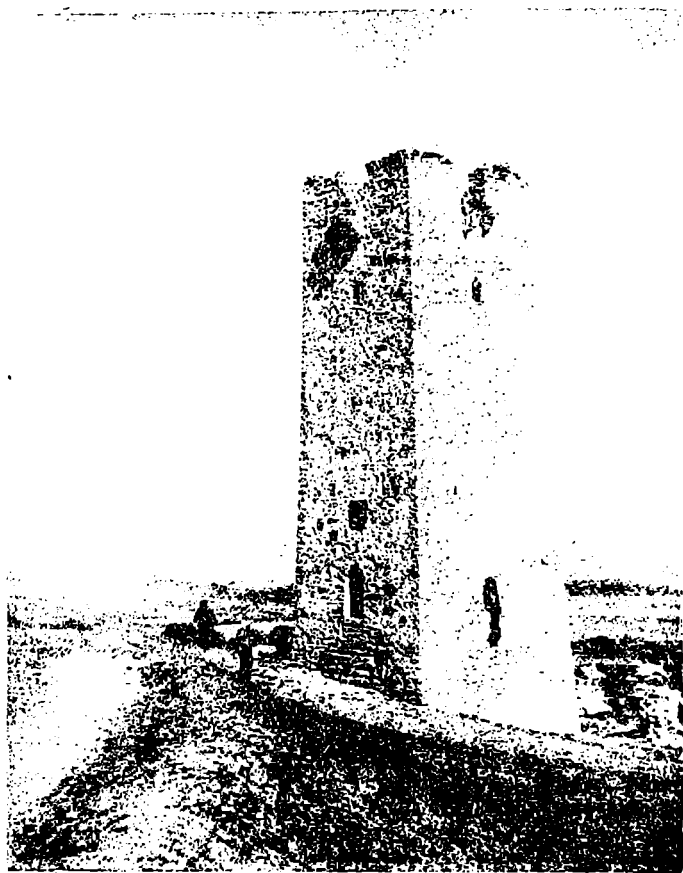
5—6 თვის შემდეგ, დიდი თავადების მოთხოვნის შედეგად, ლუარსაბი გაჰყარია გიორგის დას. სავარაუდოა, რომ მას ამის შემდეგ შემონაზვნება მოუხდებოდა¹.

როგორც უკვე აღვნიშნავდით, სააკაძეების „ძველი სამკვიდრო“ მამულები ატენის ხეობის ზემო წელში იყო. მათ იქ ჰქონდათ სავარეულო ციხეები (ფელი. კიკანათბერი), ეკლესია და სასახლე. მაგრამ შემდეგ სააკაძეები თეძმის ხეობაში ცდილობენ ფეხის მოკიდებას. თეძმის ხეობის ზემო წელში ს. ცხირეთში სამეფო ციხე-სიმაგრე და მეფეთა საზაფხულო სასახლე იყო. სწორედ ამ სასახლის მახლობელ სოფლებში — ნოსტეში, ერთაწმიდაში, ოძისში და სხვა — ცდილობენ სააკაძეები დამკვიდრებას. ეს მიდამოები კი საჯავახიანო — ე. ი. თავად ჯავახიშვილების სამფლობელო იყო. 1454 წ. მეფე გიორგი IX გორის მოურავს გაბრიელ ჯავახიშვილს წყალობად აძლევს „ცხირეთის გვერდს ციხითა და სიმაგრითა“, სოფლებს: ზემო და ქვემო ცხირეთს, თეძმის ხანდაცს. ოძისს, ახალშენს, ზემო და ქვემო ელდისს. ეს ის სოფლებია, რომლებსაც შემდეგ, თანდათან სააკაძეები ეპატრონებიან.

პირველი შემთხვევა. როცა სააკაძეებმა ცხირეთის მახლობლად სოფ. ნოსტეში იშოვეს მამული, იყო XV ს-ში. ივანე სააკაძემ დედოფალ გულშარს კავთისხევური მამულები ნოსტეს მამულებზე გადაუცვალა. შემდეგ ამ ადგილებით განსაკუთრებით დაინტერესდნენ გიორგი სააკაძის მამა-ბიძები. 1588 წელს მეფე სიმონს სიაუშისათვის უწყალობებია სოფ. ნოსტესა და ერთაწმიდას რამდენიმე გლეხი თავისი მამულით. ამავე წელს სიაუში მეფის წყალობით იძენს ჯავახიშვილების — შალვასა და მისი ძმების — წილს, სოფ. ოძისს (რომელიც რაღაც მიზეზის გამო ჩამორთმევიათ მათ).

მეტად საინტერესოა 1590 წლის 21 იანვრის საბუთი — მასურა და ბეჟან ჯავახიშვილები ნასყიდობის წიგნს აძლევენ გიორგის ბიძას

¹ XVII ს. სომეხი ისტორიკოსის არაქელ თავრიზელის მიხედვით, გიორგის და ლუარსაბს მხოლოდ დანიშნული ჰყოლია.

ნოსტე, სამხრეთ-აღმოსავლეთის ფასადი

ზურაბ სააკაძეს: „დაგვეჭირა და მოგვიღეთ ჩვენი მკვიდრი მამული, რაც ძმათაგან მოხდომია მამა ჩვენსა როინს მის ძმათაგან; ზემო და ქვემო ცხირეთი და მისი გარეშემო და ცუცუბანი და ოძისის სევს გამოღმა და ზემო ნასოფლარები: ცხავერი, მეტათ უბანი, სამეხანი, ჭვარნი და მადლნი“ აქ საინტერესოა ერთი მხრივ ის მომენტი, რომ ჯავახიშვილები თანდათან მცირდებიან; მათ იმდენად გასჭირვებით, რომ მამაჰაყუელ „მკვიდრ“ მამულებსაც კი ჰყიდიან (რასაც ყველაზე ძნელად შეეუღლა ფეოდალი), ხოლო სააკაძეები მდიდრდებიან და ძლიერდებიან. მეორე მხრივ კი საინტერესოა შემდეგი გარემოება: სააკაძეები განსაკუთრებით დაინტერესებული ყოფილან, მამულები სწორედ საჯავახიანოში შეეძინათ. აქ ჩამოთვლილი სოფლების უმეტესობა 140 წლის წინათ (1454 წ.) ჯავახიშვილებმა წყალობად მიიღეს მეფისაგან.

ამავე მომენტზე — ჯავახიშვილების გაღარიბებაზე და სააკაძეების განსაკუთრებით დაინტერესებაზე ჯავახიშვილების მამულით — მიგვითითებს შაჰანდუხ ჯავახიშვილის მზითვის წიგნი, გაცემული 1597 წელს. ივანე სააკაძემ (სიაუშის უმცროსი ძმა) ცოლად შეირთო გამრეკელ ჯავახიშვილის ქალი შამანდუხ. მზითვის წიგნში გამრეკელი წერს: „მზითვისა და წესის ალაგი [არა] გვაქუნდაო“ (მზითვის გამოწყობის საშუალება არ გვქონდაო) და ამიტომ მოვეცითო „მზითვად ცხირეთი გოჩიას [წილი მამულის] გარეთად, რაც ჩვენი კერძი მამული იყო. ანუ ციხეშიგან, ანუ სოფელშიგანო“. მამულს მზითვად აძლევდნენ იმ შემთხვევაში, როცა მზითვის მიმცემი სხვა საშუალება არ ჰქონდა, ან როცა მზითვის მიმღებს განსაკუთრებით აინტერესებდა მამული.

შემდეგ გიორგი სააკაძეც ენერგიულად განაგრძობს მამა-ბიძების მიერ დაწყებულ საქმეს — სააკაძეთა სამფლობელოს გაფართოებას საჯავახიანოში. ასე მაგალითად, 1607 წელს იგი ფარსადან და შერჰაზან ჯავახიშვილებისაგან ყიდულობს ამ უკანასკნელთა „სამკვიდრო მამულებს“. 1608 წელს მეფე ლუარსაბი გიორგი სააკაძეს და მის ძმას ქაიხოსროს საბარათიანოში აძლევს სოფ. კრწანისის (საჯავახიანოსთან ახლოს), გამრეკელ ჯავახიშვილის წილ გლეხებს ცხირეთში (გოჩიას მამული) და ხანდაკს. როცა ივანე სააკაძემ გამრეკელის ქალი შეირთო, მზითვად მიიღო, როგორც ზემოთ ვახსენ-

ქიზურთის ციხე სამხრეთიდან

ნეთ, სწორედ ცხირეთის მამულები, გოჩიას წილს გარდა. ახლა კი გიორგიმ გოჩიას წილი მამულიც იშოვა. 1609 წელს გიორგი სააკაძემ შალვა ჭავჭავიშვილისაგან იყიდა მისი „მკვიდრი მამული სასახლე არჩევანული“ და სხვა.

როგორც ვხედავთ, სააკაძეები თანდათან ეუფლებიან საჭავჭავიანოს და მნიშვნელოვნად აფართოებენ თავიანთ სამფლობელოს. სააკაძეები სხვადასხვა გზით და საშუალებებით (წყალობა, სყიდვა, მზითვი) ეპატრონებიან ჭავჭავიშვილების მამულებს, რითაც, რა თქმა უნდა, ძალიან ავიწროებენ ამ მამულთა ძველ მფლობელებს. სწორედ ეს იყო ერთ-ერთი მიზეზი იმ დავისა, რომელიც შემდეგ სამკვდროსასიუცოცხოო ბრძოლად იქცა ქაიხოსრო ჭავჭავიშვილსა და მოურავ გიორგი სააკაძეს შორის.

გიორგი სააკაძეს სოფლები და ყმა-მამული ქართლის სხვა მხარეებშიაც ჰქონდა. სააკაძეთა საგვარეულო დოკუმენტების მიხედვით, გიორგი სააკაძის ფეოდალური სამფლობელო რამდენიმე ათეულ სოფელს მოიცავდა. ეს სოფლები იყო:

თ ე ძ მ ი ს ხ ე ვ შ ი და მ ი ს ზ ე ვ ი თ მ თ ა შ ი:

ნოსტე, ახალშენი, ნოსტის ოძისი, გველდეს ორბეთი, ცხირეთი, ერთაწმიდა, ფავნისი, ეზატი, გუდალეთი, კავთისხევი, წინარეხი, მარჯანანთ უბანი, ტყემლოვანა, მზვარე, კოტმანი, ზემო ვერხვეული, ქვემო ვერხვეული, გავაზური, სამტრედო, გოსტიბე, კაბერი, გარგარი, მერია, ჭავჭავისი, კვირიკა, გოგოთი.

მ ა ნ გ ლ ი ს ი ს ხ ე ვ ზ ე დ:

ზემო ოძისი, ტყის უგუდეთი, მინდვრის უგუდეთი;

ა ტ ე ნ ი ს ხ ე ო ბ ი ს ზ ე მ ო წ ე ლ შ ი:

„ძველი სამკვიდრო სოფელი ფელი“, ღვწე, ხანდისი, „სიქალეთი, ღვედრეთი, კიკანათბერი;

ა ლ ი ს ხ ე ო ბ ა ზ ე დ:

ნაბახტევი, კლდის წყარო;

ქ ა ლ ა ქ ი ს პ ი რ შ ი (ე. ი. თბილისის მახლობლად);

ლისი, ნახშირგორი, წოდორეთი;

ქ ვ ე მ ო ქ ა რ თ ლ შ ი:

კრწანისი, ყიშლადი, ბერდიკი და ზოგი სხვა.

სააკაძეებსავე ეკუთვნოდათ „მთა ქსილისი და ელიქარი პირაქე-

თი და პირიქეთი“, რაზმითის მთის ნაწილი და „დიდი სანადირო ტყე“ სოფ. უგუდეთის მახლობლად.

სააკაძეებს რამდენიმე ასეული ყმა-გლეხი და რამდენიმე ათეული აზნაური და მსახური ჰყავდათ. მათი აზნაურები იყვნენ: ცალქალამანიძეები სოფ. გუდალეთში, ჩივაძეები სოფ. კავთისხევში, კარგარეთლები, ჯავარაშვილები და სხვ.

სააკაძეებს, ისე როგორც სხვა დიდ ფეოდალებს, თავისი ციხე-კოშკები და ეკლესია-მონასტერი ჰქონდათ. როგორც უკვე აღვნიშნავდით, მათი ძველი რეზიდენცია ტანას ხეობის ზემო წელში სოფ. ფელში იყო. ფელსა და კიკანათბერში მათ საგვარეულო ციხე-სიმაგრეები ჰქონდათ. ფელშივე იყო სასახლე, კარის ეკლესია და საგვარეულო მონასტერიც. აქ უნდა იყვნენ დასაფლავებული გიორგი სააკაძის წინაპრები. ფელი მათი ფეოდალური სამფლობელოს პოლიტიკური რეზიდენცია იყო.

გიორგი სააკაძემ კი რეზიდენცია სოფ. ნოსტეში გადაიტანა. მის დროს უკვე ამ რაიონში იყო სააკაძეთა მამულების დიდი ნაწილი. აქვე, სოფელ ერთაწმიდას გაიჩინა მან საგვარეულო მონასტერიც. აქ დასაფლავა ერთ-ერთი შვილი, პაატა, რომელსაც შაჰ-აბასმა მოკვება თავი. შემდეგ გიორგის მემკვიდრეებიც აქ, ერთაწმიდის მონასტერში, იმარხებოდნენ.

როგორც ზემოთ წარმოდგენილი მასალებიდან ჩანს, სააკაძეები ჯერ კიდევ გიორგი სააკაძემდე, მისი მამა-ბიძების დროს, ძალიან დაწინაურებულნი ყოფილან, როგორც ეკონომიურად, ისე პოლიტიკურად. გ. სააკაძემ კიდევ უფრო აღაზევა თავისი გვარი. სააკაძეთა ოჯახი XVI ს. ბოლოსა და XVII ს. დასაწყისისათვის ერთ-ერთი უძლიერესი ფეოდალური ოჯახია. მეფის კარზე დიდი თანამდებობები უჭირავთ, დიდი მამულებისა და მრავალი ყმის პატრონები არიან, ჰყავთ მრავალი აზნაური, ნათესაური და მოყვრული კავშირი აქვთ დიდ თავადებთან, დიდი გავლენით სარგებლობენ მთელს სამეფოში, გავლენას ახდენენ სახელმწიფო საქმეებზეც, მფარველობენ მრავალ თავადს და სხვა. ფაქტიურად, ე. ი. სოციალურ-ეკონომიურად და პოლიტიკურად, სააკაძეები თავადები არიან, მაგრამ ეს არ იყო განმტკიცებული ტრადიციით და ამდენად არ იყო აღიარებული ოფიციალურად.

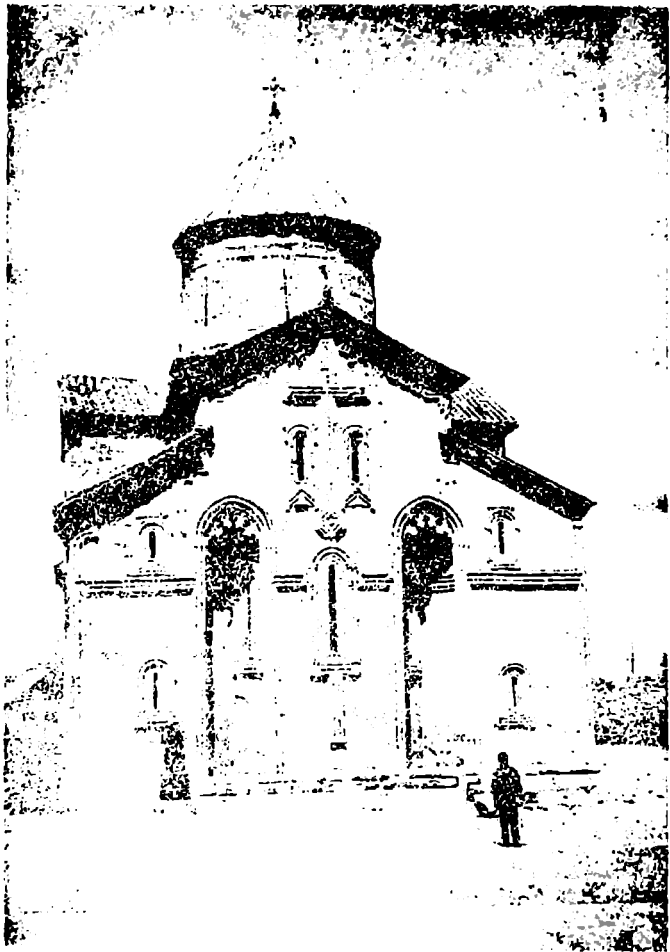
მიუხედავად აღნიშნულისა, სააკაძეები მაინც განსხვავდებიან სხვა ძირძველი თავადებისაგან. ამ თავადთა იმდროინდელი სიძლიერე მეფის ხელისუფლების სისუსტით იყო გაპირობებული, სააკაძეთა ფეოდალური გვარი კი მეფის (ჯერ სიმონ I-ის, მერე კი გიორგი X-სა და ლუარსაბ II-ის) მომხრეობით და მათი დასმარებით იყო გაძლიერებული და აღზევებული. მათი ეს გაძლიერება ძირძველი თავადების ხარჯზე ხდებოდა. არა მარტო ილახებოდა ამ თავადთა სამამულო ინტერესები, არამედ ისინი ჰკარგავდნენ პოლიტიკურ მდგომარეობასაც. მაშინ, როცა სააკაძეები სახლთუხუცესები და თბილისის მოურავები იყვნენ, დიდი თავადების წარმომადგენელი შადიმან ბარათაშვილი იძულებული იყო მეფის სუფრაჯობას დასჯერებოდა (სუფრაჯი კი სახლთუხუცესის ხელქვეითი მოხელე იყო). გასაგებია, რომ სააკაძეთა ინტერესები დიდ თავადთაგან განსხვავებით მეფის ხელისუფლების გაძლიერება-განმტკიცებას მოითხოვდა, რათა ამით შეენარჩუნებინათ მოპოვებული მდგომარეობა და მიეღწიათ ახალი წარმატებებისათვის.

• • •

გიორგი სააკაძის დაბადების თარიღი დადგენილი არ არის. იოსებ თბილელის „დიდმოურავიანის“ მიხედვით, გიორგი 1585 წელს დაბადებულა. იოსებ თბილელი სააკაძეს ათქმევინებს: „ოცის წლის მამამ მიმართვა, ის (ლუარსაბ II) იყო ცამეტებამდის“. 13 წლისა კი ლუარსაბი იყო გამეფების წინა წელს, 1605 წელს. და თუ 1605 წ. სააკაძე 20 წლისა იყო, გამოდის, რომ ის 1585 წელს დაბადებულა¹.

ეს თარიღი სწორი არ უნდა იყოს. გიორგი გაცილებით უფრო ადრე უნდა იყოს დაბადებული. ამ მოსაზრების სასარგებლოდ, ჩვენი აზრით, ლაპარაკობს ის გარემოება, რომ 1594 წ. სიმონ I წყა-

¹ პ. იოსელიანი გ. სააკაძის დაბადების თარიღად 1582 წ. ასახელებს (ეს ცნობა შემდეგ მრავალმა მკვლევარმა გაიმეორა). პ. იოსელიანის თარიღის საფუძველიც „დიდმოურავიანია“. მხოლოდ იგი შეცდომით (ვახუშტის მიხედვით) ლუარსაბ II გამეფების თარიღად 1603 წ. მიიჩნევს (ნაცვლად 1606 წლისა), ამიტომ გ. სააკაძის დაბადების თარიღად მას, „დიდმოურავიანის“ მიხედვით, 1582 წ. გამოუდის.

ერთაწმიდის ეკლესია

ლობის წიგნს აძლევს სააკაძეს, რომელსაც „ჩუენსა ეოთგულს თავ-
დადებითა ნამსახურს ყმას“ უწოდებს და ამ ნამსახურობის ჯილდოდ
სოფ. ლისს აძლევს. გიორგი რომ 1585 წელს დაბადებულიყო, 1594
წლისათვის 9 წლისა იქნებოდა. საეკვოა, რომ ამ ხნის ბავშვისათვის
მეფეს „ერთგული და თავდადებით ნამსახური ყმა“ ეწოდებინა.

აგრეთვე, როგორც 1620 წლის დოკუმენტიდან ჩანს, 1610—1611
წლებისათვის სააკაძის უფროსი (შესაძლოა ორი უფროსი) ქა-
ლი გათხოვილი ყოფილა. თუ დავუშვებდით, რომ გიორგი 1585 წ.
დაიბადა, მაშინ გამოდის, რომ 25 წლის კაცს ქალი გათხოვილი ჰყო-
ლია, რაც ალბათ შეუძლებელი იქნებოდა. მხედველობაში უნდა მი-
ვიღოთ ისიც, რომ 1629 წლისათვის, თურქი ისტორიკოსების ცნო-
ბით, სააკაძე „სპეტაკწვერიანი მოხუცი“ ყოფილა (უფრო მეტიც:
ფარსადან გორგიჯანიძეს გიორგი მოხუცად მიაჩნია ჯერ კიდევ
1626 წელს, ბაზალეთის ომის დროს).

აქ მოტანილი მასალები ცხადყოფს, რომ გიორგის დაბადების
თარიღი 1585 წ. არ შეიძლება იყოს. ჩვენი გამოანგარიშებით გიორგი
სააკაძე დაბადებულია არა XVI ს. 80-იან წლებში, არამედ 70-იანი
წლების დასაწყისში (ყოველ შემთხვევაში, არა უგვიანეს 1575—1576
წლებისა).

სააკაძე დაბადებული უნდა იყოს სოფელ ფელში, ტანას ხეო-
ბაში, როგორც აღნიშნავს ან. ფურცელაძე და არა სოფელ ნოსტეში.
როგორც ამას ფიქრობდა პ. იოსელიანი. XVI ს. 70-იანი წლების
პირველ ნახევარში, როცა სააკაძე დაიბადა, ნოსტე ჯერ კიდევ არ
იყო სააკაძეთა რეზიდენცია; მართალია, იმ დროს მათ უკვე ფეხი
ჰქონდათ მოკიდებული თედმის ხეობაში, მაგრამ მისი ინტენსიური
ათვისება მხოლოდ 90-იან წლებში ხდება, როცა გიორგი უკვე სა-
მოღვაწეო ასპარეზზეა გამოსული. XVI ს. 70-იან წლებში სააკაძეთა
რეზიდენცია ჯერ კიდევ მათს „ძველ სამკვიდრო სოფელ ფელში“
(როსტომ მეფის სიგელი) იყო. ამის გამო გიორგი სააკაძეც იქ უნდა
იყოს დაბადებული.

რაც შეეხება გიორგის აღზრდასა და განათლებას, ამის შესახებ
რაიმე პირდაპირი ცნობები არ მოგვეპოვება. მაგრამ თუ გავითვა-
ლისწინებთ იმას, რომ გიორგი მაღალი სამოხელო არისტოკრატიისა
და მეფის კართან დაახლოებული ოჯახიდან იყო, მაშინ მასაც ისეთი-

ვე აღზრდა და განათლება უნდა მიეღო, როგორც იმდროინდელი მშალალი ფეოდალური წრეების წარმომადგენლები იღებდნენ. მალა-
ლი ფეოდალური საზოგადოების ოჯახებში კი დიდი ყურადღება ექ-
ცეოდა ბავშვის აღზრდას. აღზრდა ითვალისწინებდა როგორც სა-
სულიერო (საეკლესიო) საგანთა, ისე საერო-სამოქალაქო მეცნიერე-
ბათა სწავლებას. რა თქმა უნდა, მნიშვნელოვანი ყურადღება ექცეო-
და ფიზიკურ მომზადებასაც (ვარჯიში, ნადირობა და სხვა), როგორც
სამხედრო საქმისათვის აუცილებელ საჭირო მომზადებას.

სამოქალაქო მეცნიერებათაგან ისწავლებოდა ქართული ენა და
ლიტერატურა (ხუცური და მხედრული დამწერლობითურთ), ისტო-
რია, ფილოსოფია, მათემატიკა, ასტრონომია და სხვა. განსაკუთრე-
ბული ყურადღება ექცეოდა „უცხო ენისა და წიგნის“ სწავლებას.
ყურადღების გარეშე არ იყო დატოვებული ბავშვის ესთეტიკური
აღზრდაც (აკად. ს. ჯანაშია).

საფიქრებელია, რომ გიორგი სააკაძემაც ანალოგიური განათ-
ლება მიიღო, მით უმეტეს, რომ ქართული და უცხოური წყაროები
ერთხმად აღნიშნავენ მის დიდ ნიჭიერებასა და განსწავლულობას.
უცხო ენებიდან იმდროინდელ საქართველოში, გასაგები მიზეზების
გამო, განსაკუთრებით სპარსული და თურქული ენები იყო გავრცე-
ლებული. ისწავლებოდა აგრეთვე ბერძნული ენაც (უფრო საეკლე-
სიო წრეებში).

გიორგი სააკაძემ კარგად იცოდა როგორც სპარსული, ისე თურ-
ქული ენები. ორივე ამ ქვეყანაში ის რამდენიმე წელიწადს ცხოვ-
რობდა. საქართველოდან მის ორგზის გაძევებამდეც ნამყოფი ჩანს
ირანშიცა და ოსმალეთშიაც.

როგორც წყაროები აღნიშნავენ, გიორგი სასიამოვნო მოსაუბრე
და მკვერმეტყველი ორატორი ყოფილა. გამოირჩეოდა აგრეთვე სამ-
ხედრო საქმის დიდი ცოდნითა და განსაკუთრებული ორგანიზატო-
რული ნიჭით.

გიორგი სააკაძე მეტად პოპულარული პიროვნება იყო არა
მარტო საქართველოსა და ამიერკავკასიაში, არამედ მთელს ახლო
აღმოსავლეთში და ევროპაშიც კი. არ დარჩენილა თითქმის არც
ერთი იმდროინდელი ისტორიკოსი თუ მოგზაური, რომელიც ასე
თუ ისე არ შეხებოდეს გიორგი სააკაძის პიროვნებას.

გიორგი სააკაძეს, როგორც მისი მომხრეები, ისე მისი მოწინააღმდეგენი, ერთხმად ახასიათებენ, როგორც დიდ მოღვაწეს, გამოჩენილ სარდალსა და განსაკუთრებული პირადი მამაცობით დაჯილდოებულ პიროვნებას.

სააკაძის თანამედროვე პატრი კასტელი, რომელმაც გიორგის პორტრეტიც დახატა, დიდხანს ცხოვრობდა საქართველოში სააკაძის სიკვდილის შემდეგ, და, მაშასადამე, კარგად იცნობდა მის საქმიანობას და საერთოდ საქართველოს ვითარებას, ასე ახასიათებს გიორგი სააკაძეს: „დიდი მოურავი სარდალი საქართველოს მხედრობისა, კაცი წარჩინებული, დიდად შემძლე და ყოველთა უმამაცესი: მრავალი სასახელო საქმე მოახდინა იბერიის სამეფოში სპარსთა მეფის წინააღმდეგ ბრძოლის დროს“.

XVII ს. სომეხი ისტორიკოსის არაქელ თავრიზელის აზრით, გ. სააკაძე იყო „გონიერი, მკვერამეტყველი, მოფიქრებული და საქმეში ჭკვიანი. ამასთან ტანადი, ძლიერ მამაცი მეომარი და უძლეველი მებრძოლი“.

„მოურავი ჭეშმარიტად გულადი, ღონიერი, ტანით სპილოს მსგავსი, იშვიათი ვაჟკაცი და დევის ღონე იყო“, — წერდა ცნობილი თურქი მემატრიანე მუსტაფა ნაიმა.

XVIII ს. ქართველი ისტორიკოსის ვახუშტი ბაგრატიონის აზრით, „ესე მოურავი გიორგი იყო მხნე, ახოვანი, ძლიერი და შემართებული უშიში“.

• • •

გიორგი სააკაძეს ცოლი XVI ს. 90-იანი წლების დასაწყისში უნდა შეერთო. მისი მეუღლე იყო ქართლის დიდი ფეოდალის, არაგვის ერისთავის, ნუგზარის ასული. მისი სახელი ცნობილი არ არის¹.

¹ ერთ 1624 წლის შეწირულობის წიგნში მოხსენებულია პატრონი მარეხ და მისი პირმშო ავთანდილ, რომელნიც სწირავენ თავიანთ მკვიდრ გლეხს ს. ერთაწმიდაში ამავე სოფლის წმ. ესტატეს სახელობის ეკლესიას. შეწირვის მიზეზი ასეა ახსნილი: „სავსრად და საკურნებელად მონისა შენისა, პატრონისა მარეხისათვის და მსწრაფლ კურნება მოანიჭე და მშვიდობით დაიციე წელნი ცხოვრებისა მათისანი. ამინ. მარეხ“ (დოკ. სოც. ურთ. ისტ. ტ. 1, ნ. ბერძენი-

მან, შვიდი შვილის დედამ, გიორგისთან ერთად გადაიტანა მათი ოჯახის ბედუქუღმართობის მთელი სიმძიმე. მეუღლესთან ერთად გადაიხვეწა ჯერ ირანში, სადაც რამდენიმე წელი დაჰყო, მერე კი ოსმალეთშიც, სადაც ქმრისა და უფროსი ვაჟის სიკვდილს შეესწრო, რამდენიმე წელი გაატარა უცხოობაში. მისი გარდაცვალების თარიღი ცნობილი არ არის.

გიორგი სააკაძე ნუგზარ ერისთავის ქალის შერთვით ქართლის ერთ უძლიერეს გვარს დაუმოყვარდა. მაგრამ ეს არ იყო პირველი შემთხვევა, როცა სააკაძეთა გვარის წარმომადგენლებს დიდ ფეოდალთა გვარიდან მოჰყავდათ ცოლები. მის ერთ-ერთ ბიძას — ივანე სააკაძეს — დიდი თავადის ჯავახიშვილის ქალი ჰყავდა ცოლად. გიორგის დედაც, როგორც აღვნიშნავდით, თავადის ქალი უნდა ყოფილიყო. მაგრამ მაინც ნუგზართან დამოყვრების ფაქტი, მაშინ, როცა გიორგი ჯერ კიდევ არ იყო ცნობილი პიროვნება, მის სოციალურ აღზევებას ნიშნავდა, — ქართლის ყველაზე ძლიერი ფეოდალი მისი მოყვარე და მხარის დამჭერი გახდა.

გიორგი სააკაძესა და მის მეუღლეს შვიდი შვილი ჰყავდათ (ყოველ შემთხვევაში, წყაროებში მეთი არ ჩანს). აქედან, სამი ქალი იყო და ოთხი ვაჟი. როგორც ზემოთ უკვე აღვნიშნავდით, ორი უფროსი ქალი გიორგის ირანში გადახვეწამდე, ე. ი. 1612 წლამდე გაუთხოვებია. მესამე კი 1620 წ. შემდეგ გათხოვილა. უფროსი ქალი თეიმურაზ მუხრანბატონის მეუღლე ყოფილა, ორი დანარჩენიდან ერთი — იასე ქსნის ერისთავისა, ხოლო მეორე — ახალციხელი ფარად-ფაშას მეუღლე. სხვა არაფერი ვიცით გიორგის ქალების შესახებ.

ვაჟებიდან უფროსი ავთანდილი იყო. შემდეგ პაატა, იორამი და დავითი.

ავთანდილი დიდად შემძლე ვაჟკაცი და მამის უახლოესი თანამებრძოლი იყო. პირველი მისი ხსენება დოკუმენტებში 1607 წ. გვხვდება მამის გვერდით. მონაწილეა 1625 წლის მარტყოფის აჯან-

შვილის რედ. გვ. 19). ამ დროს ს. ერთაწმიდა სააკაძეების სამკვიდროა. ერთაწმიდის ეკლესია კი მათი საგვარეულო მონასტრია. ავთანდილის სახელით ვაჟი გ. სააკაძეს ჰყავდა. შესაძლოა ეს მარეხი გიორგი სააკაძის მეუღლე იყოს.

ყებისა. მამასთან ერთად იმყოფებოდა ირანელთა სამხედრო ბანაკში იმ ოთხი ვაჟაკის გვერდით, რომელთაც მოუხდათ აჯანყების დაწყების მთელი სიმძიმის გადატანა. ავთანდილმა განსაკუთრებით თავი გამოიჩინა აგრეთვე მარაბდის ომში. 1625-26 წლებში იგი პოპულარული პიროვნებაა საქართველოში. ამ ხანებში ავთანდილი იმერეთის მეფის გიორგის ქალზე — ხვარამზეზე დაინიშნა, მაგრამ მათი შეუღლება არ მოხდა. ავთანდილი 1626 წლის ბოლოს, მთელ ოჯახთან ერთად, ოსმალეთში გადაიხვეწა, სადაც ოსმალეთის მხარეზე იბრძოდა ირანელების წინააღმდეგ და დაიღუპა მამასთან ერთად ოსმალეთში 1629 წელს.

გიორგის მეორე ვაჟი, პაატა, მძევლად დაიტოვა ირანში შაჰ-აბასმა 1625 წლის დასაწყისში, საქართველოში დიდი სამხედრო ექსპედიციის გამოგზავნის წინ. მას თავი მოჰკვეთეს იმავე წელს, მარტყოფის აჯანყების შემდეგ.

დავითის ბედის შესახებ საერთოდ არაფერია ცნობილი. იორამი კი ბოლომდე იყო სააკაძის ოჯახთან ერთად, რომელმაც გიორგის სიკვდილის შემდეგ რამდენიმე წელი კიდევ დაჰყო უცხოებაში და 30-იანი წლების ბოლო ხანებში დაბრუნდა ქართლში. როსტომ მეფემ დაუბრუნა მას მამული და ძველი პატივი. იორამ სააკაძე დიდხანს მოღვაწეობდა საქართველოში.

გიორგი სააკაძის მოღვაწეობის პირველი წლების შესახებ მხოლოდ ორიოდე მწირი ცნობა მოგვეპოვება. მაგრამ ჩვენ ვიცით, რომ გიორგის მამა-ბიძეები სიმონ მეფის დიდი მოხელეები და მასთან დაახლოებული პირები იყვნენ. ამდენად, საფიქრებელია, რომ გიორგიც ახალგაზრდობიდანვე სამეფო კართან ახლოს უნდა ყოფილიყო.

ცნობილია, რომ ქართლის მთავარი ციხეები XVI ს. 90-იან წლებში ოსმალებს ეჭირათ. სიმონ მეფე თავგანწირულ ბრძოლებს აწარმოებდა ქართლიდან ოსმალების გასადევნად. სააკაძე, რომელიც ამ დროს უკვე სრულწლოვანი იყო და განსაკუთრებული სიმამაცითა და შეძლებით გამოირჩეოდა, ამ ბრძოლების გულგრილი მაყუ-

რეგული ვერ იქნებოდა. პირიქით, იგი სიმონის უახლოესი თანამებრძოლი და თანამოსაქმე უნდა ყოფილიყო.

რომ ეს მართლაც ასე იყო, ამას მშვენივრად მოწმობს სიმონ მეფის წყალობის წიგნი გიორგი სააკაძისადმი, რომელიც 1594 წელს არის გაცემული. ამ წიგნში, როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, სიმონი გიორგის „ერთგულს თავდადებითა სამსახურსაჲსა“ უწოდებს და ერთგულებისა და თავდადებით სამსახურის გამო მამულით აჯილდოებს — წყალობად აძლევს სოფ. ლისს (თბილისთან ახლოს).

გიორგი სააკაძე, ჩვენის აზრით, სიმონის მიერ 90-იან წლებში წარმოებული ყველა ძირითადი ბრძოლის მონაწილე უნდა ყოფილიყო. ასეთ მოსაზრებას, გარდა ზემოთ მოტანილი საბუთისა, მხარს უჭერს ის გარემოებაც, რომ სიმონ მეფეს, რომელიც რამდენიმე წელი იმყოფებოდა ტყვედ ოსმალეთში, თან ახლდა გიორგი სააკაძეც. ეს ცნობა დაცული ყოფილა იტალიელი მოგზაურის პიეტრო დელავალეს ერთ-ერთ მოხსენებაში. იგი ეტყობა პირადად იცნობდა გიორგი სააკაძეს, რომელიც ამ დროს ხშირად იმყოფებოდა ირანში. როგორც დელავალე გადმოგვცემს, გიორგი ხშირად დადიოდა კათოლიკეთა ეკლესიაში თავისი ოჯახის წევრებთან ერთად და მისიონერ პატრების წირვას ესწრებოდა. მიქელ თამარაშვილი, რომელსაც ხელთ ჰქონდა ეს მოხსენება, წერდა: პიეტრო დელავალე „მოგვითხრობს აგრეთვე, როგორ ხშირად დაიარებოდნენ პატრების წირვაზე ბატონი მერაბ¹, რომელიც სიმონ მეფეს სიკვდილამდე ტყვეობაში ახლდა, მისი შვილი...“ და სხვა.

იმ ცნობას, რომ გიორგი სიმონ მეფეს ახლდა ოსმალეთში. თითქოს ადასტურებს იოსებ თბილელის „დიდმოურავიანიც“. მართალია, აქ ეს პირდაპირ არ არის ნათქვამი, მაგრამ, ჩვენის აზრით, კონტექსტი ასეთი გაგების საშუალებას იძლევა.

„დიდმოურავიანის“ მეათე თავში, იქ სადაც გადმოცემულია გიორგი სააკაძის საყვედური თეიმურაზ მეფისადმი და საერთოდ ბაგრატიონთადმი სამსახურის დაუფასებლობის გამო, ნათქვამია:

¹ უცხოელები გ. სააკაძეს სხვადასხვანაირად იხსენიებენ: მორაო, მერაბ, მებრუ, მორად, მურად, რაც მოურავის დამახინჯებული ფორმებია.

„როს ყმა გარდაჰყვეს პატრონსა, მსახუროს ღარიბობასა,
პატრონისათვის კედებოდეს, იქმოდეს სახლის თმობასა,
შაშულს და ალაგს განშორდეს თვისა ტომსა და ძმობასა,
მასზედან მისი პატრონი რად არ იქს იაფობასა?!“

ამას მოსდევს სტროფი, სადაც საუბარია სიმონ I-ის დამსახუ-
რებაზე და ოსმალების მიერ მის დატყვევებაზე.

როგორც ზემოთ მოტანილი სტროფიდან ჩანს, გიორგი თავის
პატრონს (ე. ი. მეფეს) გადაჰყოლია ღარიბობაში (ე. ი. უცხოეთში)
და იქ სამსახური გაუწევია მისთვის. ასეთი მეფე კი მის ღროს სიმონ
I იყო. ის 1600 წელს ჩავარდა ტყვედ ფარცხისთან და ტყვეობაში,
ოსმალეთში, დაჰყო სიკვდილამდე, 1603 თუ 1604 წლამდე. საფიქ-
რებელია, რომ გიორგი მონაწილეობდა ამ ომში და ისიც ჩავარდა აქ
ტყვედ, ან თავისი ნებით წაჰყვა ტყვეობაში მოხუც გმირ მეფეს
(სიმონის ამალაში თავისი ნებით წასულიც მრავალი იყო).

სიმონ მეფის გარდაცვალების შემდეგ გიორგი სააკაძე საქარ-
თველოში დაბრუნებულა და ჯერ გიორგი X-ისა და მერე მისი შვი-
ლის, ლუარსაბ II-ის, თანამებრძოლი და ერთგული კაცი გამხდარა.
პლატონ იოსელიანის თქმით, გიორგის თავი გამოუჩენია იმ ბრძო-
ლებში, რომელსაც გიორგი X აწარმოებდა 1604—05 წლებში ოსმა-
ლეთის წინააღმდეგ (ამ ღროს ქართლის მთავარი ციხეები ჯერ კიდევ
ოსმალების ხელში იყო).

ირან-ოსმალეთის ომის განახლება

1602 წელს და საქართველო

ვიდრე გიორგი სააკაძე სიმონ მეფეს ახლდა ტყვეობაში ოსმალეთს, აღმოსავლეთ კავკასიაში, კერძოდ, ქართლ-კახეთში, ახალი კითარება შექმნილიყო.

1602 წელს, დიდი მზადების შემდეგ, შაჰ-აბასმა ომი გამოუცხადა ოსმალეთს. შაჰ-აბასის მიზანი ამ ომში 1590 წლის ზავით დაკარგული პოზიციების დაბრუნება და აღმოსავლეთ ამიერკავკასიიდან ოსმალეთის განდევნა იყო. შაჰ-აბასისათვის აღმოსავლეთ საქართველოს საკითხს გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭებოდა მთელი აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის შემომტკიცებისა და ოსმალეთისაგან მისი დაცვისათვის. როგორც აკად. ნ. ბერძენიშვილი აღნიშნავს, „გუჩისტანის“ საკითხი, ამიტომ, შაჰ-აბასის წინაშე ერთი უდიდესი ამოცანათაგანი იყო. ამ საკითხის მიზანშეწონილად გადაწყვეტაზე დიდად იყო დამოკიდებული, თუ მომავალში როგორის წარმატებით დაიცავდა თავს ერანი საქართველოს მხრით მოსულ დამპყრობელთაგან“.

XVI ს. ბოლო წანებში კი შაჰ-აბასს საქართველოში ახალი მეტოქე გამოუჩნდა ძლიერი რუსეთის სახით, რომელიც XVII ს. დასაწყისში განსაკუთრებული ენერგიითა და მონდომებით ცდილობდა აღმოსავლეთ საქართველოდან ირანის გაძევებას. შაჰ-აბასს რუსეთის ინტერესები ამიერკავკასიაში უფრო სახიფათოდ ეჩვენებოდა, ვიდრე ოსმალეთისა, მით უმეტეს, რომ ქართველი სახელმწიფო მოღვაწეები დიდ იმედებს ამყარებდნენ რუსეთის დახმარებაზე. როგორც ოსმალეთის, ისე ირანის წინააღმდეგ ბრძოლაში. ამის აშკარა დადასტურება იყო ის, რომ 1602 წელს კახეთის მეფემ ალექსან-

დრემ, მისმა მემკვიდრემ გიორგი ბატონიშვილმა და თეიმურაზ ბატონიშვილმა რუსეთის ხელმწიფის ერთგულების ფიცი მიიღეს. სამაგიეროდ, კახეთის მეფე რუსეთის ხელმწიფეს ირანისა და ოსმალეთის წინააღმდეგ ჯარით დახმარებას სთხოვდა. ეს უკვე, შაჰ-აბასის თვალსაზრისით, აშკარა ღალატი იყო. ირანის ინტერესები ოსმალეთთან ერთად რუსეთის უკუღმდებასაც მოითხოვდნენ. „ამრიგად, საქართველოს საკითხი, ერანის წინაშე ახლა კიდევ უფრო მწვავედ დადგა... და შაჰ-აბასმაც მისთვის დამახასიათებელი ენერგიით და გაბედულებით სცადა ამ საკითხის ერთხელ და საბოლოოდ ერანის სასარგებლოდ გადაჭრა. და, თუ მან ვერ შესძლო საქართველოს საკითხის ლიკვიდაცია, ამის მიზეზი მხოლოდ ქართველი ხალხის ის ამოურწყველი სასიცოცხლო ძალა და გმირობა იყო, რომლის წინაშე — ისე როგორც ყველა სხვა წინა თუ შემდეგდროინდელი მტაცებლები — ეს დამპყრობელიც უძლური აღმოჩნდა“ (ნ. ბერძენიშვილი).

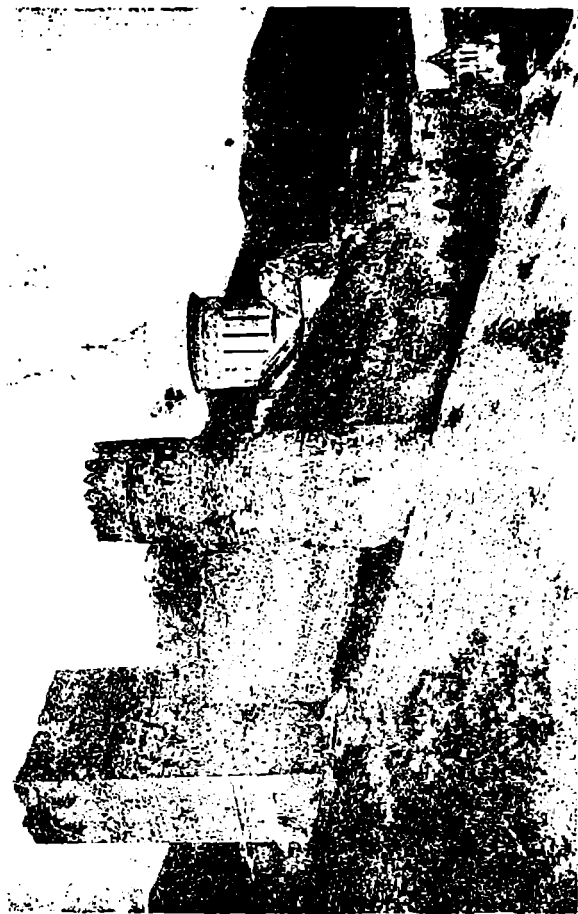
ირანისა და ოსმალეთის ჯარებს შორის პირველი დიდი შეტაკება 1603 წლის 26 სექტემბერს მოხდა. ოსმალები დამარცხდნენ. შაჰ-აბასმა მალე ქ. თავრიზიც აიღო და კავკასიაში შემოიჭრა. 1603 წლის 16 ნოემბერს ქ. ერევანს მოადგა და ალყა შემოარტყა. ბრძოლა ექვს თვეს გაგრძელდა და მხოლოდ 1604 წლის 9 ივნისს დამთავრდა ერევანის ციხე-სიმაგრის დაცემით. ოსმალები განდევნეს.

ერევნის გარემოცვაში, შაჰის ბრძანებით, მონაწილეობას იღებდნენ ალექსანდრე კახთა მეფე და გიორგი ქართლის მეფე თავიანთი ჯარებით. როგორც წყაროები გადმოგვცემენ, ქართველებს დიდი მამაცობა გამოუჩენიათ ამ ომში.

შაჰ-აბასმა ერევნის ომში მონაწილეობისათვის ქართველი მეფეები „უხვად“ დააჯილდოვა. მათ ყოველწლიური ჯამაგირი დაუნიშნა და ირანში სოფლები აჩუქა. სამაგიეროდ, შაჰ-აბასმა გიორგი მეფეს ლორეს პროვინცია და მდ. დებედას ხეობა გამოსთხოვა. ლორეს პროვინციისაგან მან მუსლიმანური სასულთნო შექმნა. დებედას ხეობაში კი თურქმანული ტომი — „ბორჩალუ“ ჩამოასახლა და აღჯაყალის ირანელ ციხისთავს დაუმორჩილა. ამ საქმით შაჰმა ქართლს

შაჰ-აბას I
იმდროინდელი ევროპელი მხატვრის ნახატი

ანანურის ციხე სამხრეთ დასავლეთიდან.

რუსეთის 1602 წლის ელჩობა კახეთში და მისი შედეგები (ერთგულების ფიცი). 1604 წლის აგვისტოში კი კახეთში ჩამოვიდა რუსეთის ახალი ელჩობა, რომელიც ტახტის მემკვიდრესთან, გიორგი ბატონიშვილთან, აწარმოებდა მოლაპარაკებას. რუსეთის ელჩები გიორგი ბატონიშვილისაგან კვლავ მოითხოვდნენ რუსეთის ხელმწიფის ერთგულების ფიცის მიღებას. ამას გარდა, მათ დავალებული ჰქონდათ ხელმწიფე ბორის გოდუნოვის ვაჟისათვის საცოლე, ხოლო ქალისათვის საქმრო შეერჩიათ. ამ მიზნით მათ თეიმურაზ ბატონიშვილის რუსეთში წაყვანა სურდათ. გიორგი ბატონიშვილი ელჩების მოთხოვნებს არ ასრულებდა, მაგრამ არც უარს ეუბნებოდა. შაჰისათვის მთელი ეს ამბები ზედმიწევნით იყო ცნობილი. მისი ელჩი უკვე რამდენიმე თვის განმავლობაში კახეთში იმყოფებოდა. მისი მიზანი იყო თეიმურაზ ბატონიშვილისა და მისი დის, ელენეს, ირანში წაყვანა. გარდა ელჩისა შაჰ-აბასს ზოგიერთი ქართველი ფეოდალიც არ აკლებდა ინფორმაციას. მისი თვალსაზრისით, ალექსანდრე მეფე, რომელიც შაჰის ერთგული უნდა ყოფილიყო, აშკარად ღალატობდა ირანს და რუსეთი მოჰყავდა. ამ „ღალატმა“ შაჰ-აბასი საბოლოოდ გამოიყვანა მოთმინებიდან. ყველა მოელოდა, რომ შაჰ-აბასი შურს იძიებდა. ეს ისე გავრცელებული აზრი ყოფილა, რომ ჯერ კიდევ ალექსანდრესა და გიორგის სიცოცხლეშივე ხმები დაირჩა, შაჰ-აბასმა კახეთის მეფე და მისი მემკვიდრე მოაკვლევინაო. ამ ხმებს რუსეთის ელჩებამდეც კი მიუღწევია, როცა ისინი ჯერ კიდევ საქართველოს საზღვრებში არ შემოსულიყვნენ. ალექსანდრე მეფე ქომენტის სირთულეს კარგად გრძნობდა და გამოსავალს ეძებდა. მისი დასტურით გიორგი ბატონიშვილმა თეიმურაზი და მისი და ელენე ირანში გაგზავნა. ელენე ცოლად შეირთო შაჰ-აბასმა. მაგრამ მალე, 1605 წ. 1 იანვარს, რუსეთის ელჩების მოთხოვნით, გიორგი ბატონიშვილმა რუსეთის ხელმწიფის ერთგულების ფიცი მაინც მიიღო; მდგომარეობა კვლავ დაძაბული რჩებოდა.

ამ წანებში ირანის საქმეები ოსმალეთთან გართულებული იყო. შაჰ-აბასს საშუალება არ ჰქონდა აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში ომის წარმოებისა. ალექსანდრეს ირანში გაჩერება კახეთის მესვეურების უკმაყოფილებას იწვევდა. ასეთ ვითარებაში მან შესაძლებ-

ლად ჩათვალა ალექსანდრეს კახეთში დაბრუნება. მართლაც, 1605 წლის დასაწყისში ალექსანდრე საქართველოში გამოისტუმრეს და მას შირვანიდან ოსმალეების გაძევება და ამ მხარის დაპყრობა დაავალეს. შაჰ-აბასმა ალექსანდრესთან ერთად მისივე ვაჟი — კონსტანტინე-მირზა (რომელიც 7 წლიდან მძევლად იმყოფებოდა ირანში და იქ გამუსლიმანებული-გასპარსელებულიყო) გამოგზავნა ჯარით. იგი შირვანის დაპყრობის შემდეგ მისი მმართველი უნდა გამხდარიყო. ამ საქმეში ალექსანდრე თავის შვილს უნდა დახმარებოდა. კონსტანტინეს საიდუმლო დავალებაც ჰქონდა: იმ შემთხვევაში, თუ ალექსანდრე სათანადო ერთგულებას არ გამოიჩენდა, კონსტანტინეს ის და გიორგი ბატონიშვილი უნდა მოეკლა და კახეთი დაეპყრა.

ირანიდან გამოგზავნილი მამა-შვილი მარტის დასაწყისში ჩამოვიდნენ კახეთში. კონსტანტინე შირვანზე საჩქარო გალაშქრებას მოითხოვდა. ალექსანდრემ კი კვლავ ყოყმანი დაიწყო. ჯერ კიდევ ნათელი არ იყო, ვინ გაიმარჯვებდა ირან-ოსმალეთის ომში. თან რუსეთის ჯარი საშამხლოსა და დაღისტანს შესეოდა და მოსალოდნელი იყო, რომ რუსეთი უშუალოდ კახეთს გაუმეზობლდებოდა. ასეთ ვითარებაში გადაჭრით ირანის მხარეზე გამოსვლა სასურველი არ ჩანდა. ალექსანდრეც თავს იკავებდა და საქმეს აჭიანურებდა დროის მოგების მიზნით.

1605 წ. შირვანზე გალაშქრების საბაბით კონსტანტინემ თათბირზე მოიწვია მამა-შვილი, რომელთაც მხოლოდ მცირე ამაღალა ახლდათ. კონსტანტინეს კი ყიზილბაშთა დიდი რაზმი ჰყავდა. კონსტანტინემ დრო იხელთა და თავის ძმას, გიორგის, ხმალი აძგერა. ამ ნიშანზე კონსტანტინეს მხლებლები ალექსანდრეს ეცნენ. რამდენიმე წუთის შემდეგ მამა-შვილი და რამდენიმე თავადი ხმლით დაჩეხილები ეყარნენ მიწაზე.

ალექსანდრე ნიჭიერი სახელმწიფო მოღვაწე და ბრწყინვალე პოლიტიკოსი იყო. ამას ერთხმად აღიარებდნენ იმ დროს. შაჰ-აბასის მეისტორიე ისკანდერ მუნში, რომელიც, საფიქრებელია, პირადადაც კი იცნობდა მას, ასე ახასიათებს ალექსანდრეს: „იგი თავისი სწორი მსჯელობით და გამჭრიახობით უგამოჩინებულესი ადამიანი იყო ახალგაზრდათა და მოხუცთა შორის და ეშმაკობისა და მოხერხების

მხრივ კი ბებერი მგელი.¹ ალექსანდრეს მოქნილი და კკვიანი პოლიტიკის წყალობით, კახეთში დიდხანს იყო მშვიდობიანობა. კახეთი მოშენდა და გამრავლდა. მაგრამ; ეტყობა, ამ კკვიანმა პოლიტიკოსმა და დიპლომატმა კი სათანადოდ ვერ შეაფასა შაჰ-აბასის ვერაგული პიროვნება და მისი სამხედრო და პოლიტიკური სიძლიერე. ეს არც ისე ადვილი იყო იმ დროს, უაღრესად დაძაბულ საგარეო-პოლიტიკურ ვითარებაში.

კონსტანტინე კახეთში გამეფდა. მისი გამეფება კახეთის სამეფოს ირანის სახანოდ გადაქცევის ცდა იყო. კახეთის მესვეურებმა სწორად შეაფასეს ვითარება და აჯანყება წამოიწყეს. 1605 წლის 22 ნოემბერს ალექსანდრეს მოკვლიდან ექვსი თვის შემდეგ მამისა და ძმის, მკვლელი კონსტანტინე აჯანყებულმა კახელებმა ხმლით აჩეხეს. კახელების მედგარმა, ბრძოლამ, შაჰ-აბასი აიძულა დროებით უკან დაეხია და კახეთის ტახტზე ქრისტიანი თეიმურაზი დაემტკიცებინა. ეს მოხდა 1606 წლის დასაწყისში.

იმავე 1606 წლის დასაწყისში შაჰ-აბასმა თავრიზის მახლობლად სასტიკად დაამარცხა ოსმალეთის არმია და კვლავ შემოიჭრა ამიერკავკასიაში. აიღო ყარაბაღი, განჯა და ქართლში შემოვიდა. ადვილად განდევნა ოსმალთა მეციხოვნეები ლორესა და დმანისის ციხეებიდან და შიგ თავისი მეციხოვნეები ჩააყენა.

იმ ხანებში გიორგი ქართლის მეფე უეცრად გარდაიცვალა. შაჰ-აბასთან მოვიდა ქართველ ღრდებულთა ერთი ჯგუფი, ეს ამბავი მოახსენეს და თან 14 წლის ლუარსაბის მეფედ დამტკიცება ითხოვეს. შაჰმა ეს თხოვნა შეასრულა. უკან დაბრუნებულ ღრდებულებს მას გააყოლა თავისი ელჩი მოჰამედ-ბეგ ბიჭდელი შამლუ, რომლის ხელით ლუარსაბს და დედამისს — ქართლის დედოფალს თამარს — წყალობის სიგელი გამოუგზავნა. ლუარსაბს კი მეფედ დამტკიცებდნენ შინად უბოძა ხალათი.

ელჩი მალე დაბრუნდა უკან. მორჩილების გამოცხადების მიზ-

¹ ნაწარმოებში ეს კანდერ მუნში სთხულებს — „ქვეყნის დამამშვენებელი ისტორია აბასისა“ — გამოყენებულია პ. რ. ფ. კლადიშვილის „ქუთუხიის თარგმანით. თარგმანის ხელნაწერი თავისიანად გადმოგვცა. ფუთუურიძემ, რისთვისაც მას დიდ მადლობას მოვახსენებთ, ქვემოთ ყველგან მითითებულია ეს თარგმანი.

თეიმურაზ I და მისი მეუღლე ზორეშანი, კასტელის ნახატი (XVII ს.).

ნით მას თან მოჰყვა ქართველ დიდებულთა დიდი ჯგუფი. შაჰმა დიდი პატივით მიიღო ქართველი დიდებულები, ძვირფასი საჩუქრებით დააჯილდოვა ისინი. ლუარსაბს კი ხელმეორედ გაუგზავნა ხალათი.

შემდეგ შაჰ-აბასი თბილისისაკენ გამოემართა. თვითონ ალგეთზე დადგა. ჯარის ერთი ნაწილი კი თბილისის ციხის ასაღებად გამოგზავნა ალი-ყული-ხანის მეთაურობით. თბილისის ციხის ოსმალთა გარნიზონი უბრძოლველად დანებდა ირანელებს. ალი-ყული-ხანმა ციხეში ყიზილბაშები ჩააყენა და თვითონ შაჰ-აბასთან დაბრუნდა ალგეთზე. ამის შემდეგ თვით შაჰიც შემოვიდა თბილისში. თბილისის ციხისთავად მახ დელუმოჰამედად ცნობილი მოჰამედ სულთან შამსედდინლუ („დიდმოურავიანის“ მიხედვით: დელუმჰამედხან) დანიშნა. შაჰ-აბასმა ქართლის საქმეები სასურველად მოაწესრიგა და ქართლიდან შემახიისაკენ წავიდა.

მართალია, შაჰ-აბასმა ქართლ-კახეთში ქრისტიანი მეფეები დამტკიცა და ქართლის ციხეებიდან ოსმალები განდევნა, მაგრამ ქვეყანას თავისუფლება მაინც არ მოუპოვებია. ქართლის ციხეებში ოსმალების მაგივრად ახლა ყიზილბაშები იდგნენ. ქართლ-კახეთის სამეფოები ირანის ვასალებად ითვლებოდნენ. ორივე სამეფო ვალდებული იყო, საჭიროების შემთხვევაში, ირანის მხარეზე გამოსულიყო ჯარით.

ქართლიდან წასული შაჰ-აბასი ფრიად გამაგრებულ შემახიის ციხეს შემოადგა. მას გარს ერტყა სამი კედელი, რომლის შიგნით ოსმალთა მრავალრიცხოვანი გარნიზონი იყო ჩამდგარი. გაიმართა ფიცხელი ბრძოლა. ოსმალები თავგანწირვით იცავდნენ ციხე-ქალაქს. შაჰ-აბასის ჯარებმა დაანგრეს კედლები და ქალაქში შეიჭრნენ. მათ გაწყვიტეს 2000-ზე მეტი ოსმალთა მეომარი. ქალაქი დაარბიეს და გაძარცვეს. შემახიის მმართველად შაჰ-აბასმა ზულფიყარ-ხან ყარამანლუ დანიშნა.

შემახიის ალყის დროს შაჰ-აბასს თეიმურაზ კახთა მეფისათვის, როგორც თავის ვასალისათვის, ჯარით შემახიაზე მისვლა უბრძანებია. თეიმურაზი არ წასულა. როგორც ჩანს, კახ მოღვაწეთა ერთ ჯგუფს, რომელიც ირანის ორიენტაციის მომხრე არ იყო, თეიმურაზისათვის წაუსვლელობა ურჩევია. თეიმურაზმა კაცი გაუგზავნა შაჰს, ბოდიში მოუხადა და ამჯერად ლაშქრობისაგან განთავისუფ-

ლება სთხოვა. თან შეუთვალა, რომ გაუგზავნიდა დედას, „რომელიც [მისი] ქვეყნის მთავარი საქმეების გადამწყვეტი იყო“ (ისკანდერ მუნში). შაჰმა თეიმურაზს ასე შეუთვალა: თანახმა ვარ, მხოლოდ სხვა ჩემმა ვასალებმა რომ ცუდად არ გაიგონ შენი მოუსვლელობა, ამიტომ პირველად შენ მოდი მცირე ჯარით, მალე დაგაბრუნებ უკან და მერე დედაშენი მოვიდეს ჯარითო. თეიმურაზი მაინც ვერ ენდო და არ წავიდა. მცირე ხნის შემდეგ შაჰს ქეთევან დედოფალი ეახლა ჯარით. შაჰ-აბასს, როგორც ისკანდერ მუნში გადმოგვცემს, ეს ამბავი ძალიან ეწყინა, მაგრამ არ შეიმჩნია. დედოფალი პატივით მიიღო, ჯარი კი არ დაუსაქმებია.

შაჰ-აბასის თვალსაზრისით თეიმურაზის საქციელი ვასალის აშკარა ღალატი და პაპის — ალექსანდრეს — ორჭოფული პოლიტიკის გაგრძელება იყო. მართალია, შემდეგ უფრო გვიან, თეიმურაზი იყო შაჰ-აბასთან, მაგრამ მათ შორის ურთიერთ ნდობა არასოდეს არ დამყარებულა.

შემახიის დაპყრობის შემდეგ შაჰ-აბასი თავისი ჯარით ირანში დაბრუნდა.

ბ. სააკაძის ცდები ქვეყნის საშინაო
მდგომარეობის განმტკიცებისათვის

1606 წლის დასაწყისში, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, გამეფდა ლუარსაბ II. იგი ამ დროს 14 წლის ქაბუკი იყო. წყაროები ლუარსაბს ახასიათებენ, როგორც წარმოსადგე და ლამაზ ვაჟიკს, უშიშარსა და მამაც მებრძოლს, მაგრამ გამოუცდელ პოლიტიკოსს და სუსტი ხასიათის ადამიანს. მისი, როგორც სახელმწიფოს მეთაურის, წინაშე კი უღალესად რთული და დიდი ამოცანები იდგა.

„ამას ეამსა შინა, — მოგვითხრობს ბერი ეგნატაშვილი, — იყო ქართლი ფრიად გლახაკი და საკმართაგან უღონო: ლაშქრობისა და ოკრებისაგან პირველად იავარ ქმნილიყო ურუმთაგან, და უფროსად, სვმონ მეფე რომ ურუმთ ტყვედ ჰყვეს, მაშინ გამოიღეს საქსარი მრავალი და არღარა დაზოგეს რა ქართველთა თავისის ბატონის გამოქსნისათჳს. და ამაში მეტად გლახაკ და უპოვარ იყო ქართლი“.

„ამ ეამებთა შინა განმკვიდრებულ იყუნენ მთავარნი და დაეპყრათ ხევნი და ხეობანი თვისად“, — უმატებს ვახუშტი.

მართლაცდა მძიმე მდგომარეობაში იყო ქართლი. თურქების წინააღმდეგ წარმოებული ხანგრძლივი ომების შედეგად ქვეყანა გაჩანაგებული, მოსახლეობა შემცირებული და გაღარიბებული, ცენტრალური ხელისუფლება დასუსტებული და ფეოდალური ანარქია გაძლიერებული იყო; ქვეყანას მტკიცე ხელი და დიდი ორგანიზატორი სჭირდებოდა. ასეთი იყო გიორგი სააკაძე.

ზემოთ აღვნიშნეთ. რომ სააკაძე რამდენიმე წლის განმავლობაში იმყოფებოდა ოსმალეთში ტყვე მეფის სიმონის მსლელად, სადაც მას საშუალება ჰქონდა დაკვირვებოდა და შეესწავლა არა მარტო

თურქეთის სახელმწიფო წყობილება და საშინაო მდგომარეობა, არამედ იმდროინდელი ახლო აღმოსავლეთის საერთაშორისო ვითარებაც.

შემდეგ მან ირანშიც იმოგზაურა: 1606 წ. შაჰ-აბასმა ცოლად შეირთო ლუარსაბის და ლელა, რომელსაც მრავალრიცხოვანი ამაღა გაჰყვა ირანში. პლატონ იოსელიანის გადმოცემით, ამ ამაღაში გიორგი სააკაძეც ყოფილა¹. შაჰ-აბასს დიდი პატივით მიუღია გიორგი სააკაძე, რომლის პიროვნება მისთვის ცნობილი უნდა ყოფილიყო (შეიძლება ისინი შეხვდნენ კიდევ ერთმანეთს ერევნის ალყის დროს 1604 წელს. საფიქრებელია, რომ სააკაძე მეფე გიორგის ჯარში ყოფილიყო). შაჰს გიორგი სხვებთან ერთად უხვად დაჯილდოებული გამოუსტუმრებია საქართველოში. ამრიგად, სააკაძეს საშუალება ჰქონდა გაცნობოდა ირანის ვითარებასაც და შაჰის იმ ღონისძიებებსაც, რომელიც მან ქვეყნის ცენტრალიზაციის გასაძლიერებლად გამოიყენა (დიდი ფეოდალების ალაგმვა „უგვარო“ მოხელეების დაწინაურება, ვაჭრობა-ხელოსნობისათვის ხელის შეწყობა და სხვა). თუმცა გიორგისათვის შაჰის რეფორმები, რა თქმა უნდა, მანამდეც ცნობილი იქნებოდა.

აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ მეფე სიმონ I, რომლის უახლოესი თანამებრძოლიც გიორგი სააკაძე იყო, დაუღალავად იბრძოდა საქართველოს ერთ სამეფოდ გაერთიანებისა და სამეფო ხელისუფლების ცენტრალიზაციისათვის. სიმონის მოღვაწეობისათვის დამახასიათებელი იყო აგრეთვე „უგვაროთა“ წრიდან ნიჭიერი ადამიანების დაწინაურება დიდ სახელმწიფოებრივ თანამდებობებზე (გიორგის მამა-ბიძების მაგალითი). ეს ხდებოდა დიდ ფეოდალთა ინ-

¹ პ. იოსელიანს, როგორც თვითონ წერს, ხელთ ჰქონია XVIII ს. პირველი ნახევრის მოღვაწის, მეფე ერეკლე I-ის ქალაქების მაკრინეს, ყოფილი მარიამის მიერ დაწერილი ისტორიული თხზულება გიორგი სააკაძეზე. მონაზონ მაკრინეს გააჩნდა ზოგიერთი ისეთი მასალა (მათ შორის გ. სააკაძის რამდენიმე წერილიც), რომელთაც ჩვენადღის არ მოუღწევია. ეს ნაშრომი პ. იოსელიანისათვის გადაუტია გორის ეპისკოპოსის ნიკიფორეს. აღნიშნული ნაშრომი ამჟამად დაკარგულად ითვლება. პ. იოსელიანის ზოგიერთი ცნობის წყარო, და მათ შორის გ. სააკაძის სპარსეთში ყოფნის შესახებ, მაკრინეს აქ დასახელებული ნაშრომი უნდა იყოს.

ტერესების საპირისპიროდ, რომელნიც ქვეყნის ცენტრალიზაციის მოღვაწეებად ვერ გამოდგებოდნენ.

ამდენად სააკაძე თავის შემდგომ მოღვაწეობაში სიმონ მეფის საქმის გამგრძელებლად გვეხატება. იქნებ ამიტომაც ქართველმა ხალხმა ორივე ეს შესანიშნავი მოღვაწე „დიდის“ ეპითეტით შეამკო — ერთი დიდი მეფე იყო, მეორე კი — დიდი მოურავი.

სააკაძე ლუარსაბის გამეფებისთანავე მისი უახლოესი მრჩეველი და თანამშრომელი შეიქნა. მალე იგი თბილისის მოურავად ანუ ამირთ-ამირად დანიშნა მეფემ. გიორგიმდე ეს თანამდებობა მამამისს — სიაუშს ეკავა. „დიდმოურავიანის“ მიხედვით, სიაუში 1603 წელსაც ცოცხალი ჩანს. თუ ეს ასეა, მაშინ იგი ლუარსაბის გამეფების შემდეგ მალე უნდა გარდაცვლილიყო. ყოველ შემთხვევაში 1608 წელს თბილისის მოურავი უკვე გიორგია (და, მაშასადამე, სიაუში უკვე ცოცხალი აღარაა). ამ წელს გიორგი პირველად იხსენიება თბილისის ამირთ-ამირად.

ძველ საქართველოში, არაბთა ბატონობის დროიდან, თბილისის მმართველს ამირთ-ამირა ეწოდებოდა. მას არა მარტო თბილისი, არამედ თბილისის შემოგარენის სოფლებიც ემორჩილებოდა. დავით აღმაშენებლის დროიდან ამირთ-ამირას მეფე ნიშნავდა. ამ თანამდებობაზე ჩვეულებრივ დიდი ფეოდალები ინიშნებოდნენ.

ამირთ-ამირას (ამირას) ქართულ წყაროებში ხშირად მოურავი ენაცვლება. ეს ტერმინიც ძველიდანვე იხმარებოდა, მაგრამ უფრო გავრცელებული პირველი იყო. XVI—XVII საუკუნეებიდან კი უცხოური წარმოშობის ამირთ-ამირა საბოლოოდ შეცვალა ქართულმა ტერმინმა — მოურავმა. ამასთანავე მოურავის ფუნქციებიც ამირთ-ამირასთან შედარებით რამდენამდე შეიზღუდა.

მოურავი ქალაქის მმართველი იყო. მას ეკითხებოდა ქალაქის ყველა საქმე, როგორიც იყო სავაჭრო და სახელოსნო საქმეების მოწესრიგება, ნიხრების დაწესება და ბაჟის აკრეფა, გადასახადების განაწილება და აღება, სამოსამართლო საქმეების გარჩევა, სასამართლო გადაწყვეტილების სისრულეში მოყვანა, დამნაშავეის დაპატიმრება, უცხოელი სტუმრების მიღება-დაბინავება, მათზე ზრუნვა და სხვა მრავალი.

მოურავს მრავალი ხელქვეითი მოხელე და ასასთა რაზმი ჰყავ-

და, რომელთა საშუალებით მართავდა ქალაქს. როცა იგი ქალაქში არ იმყოფებოდა, მის ფუნქციებს მოურავის ნაცვალს (მოადგილეს) ან რომელიმე სხვა მისი ხელქვეითი მოხელე ასრულებდა.

თბილისის მოურავს დიდი შემოსავალი ჰქონდა ქალაქიდან. პროფ. შ. მესხიას გამოანგარიშებით, მისი წლიური შემოსავალი სამოთხ ათასამდე მანეთს აღწევდა. ამას გარდა მას დიდძალი პროდუქტი შემოსდიოდა ბაჟისა თუ ძღვენის სახით.

მოურავი ყოველ დილით მოხსენებას უკეთებდა მეფეს ქალაქის მდგომარეობის შესახებ. ის სამეფო საბჭოს წევრი და საერთოდ მეფესთან ახლო მდგომი დიდი მოხელე იყო.

სააკაძე, ვახუშტის ცნობით, გარდა თბილისისა, ქალაქ ცხინვალისა და დვალეთის მოურავიც ყოფილა. ამის გამო იგი ეკონომიური მდგომარეობითა და პოლიტიკური უფლებებით მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდა თბილისის ჩვეულებრივ მოურავთაგან. მიუხედავად იმისა, რომ მოურავზე უფრო დიდი მოხელეები სხვები იყვნენ (სახლთუხუცესი, მდივანბეგი), სააკაძე ლუარსაბის მეფობაში თავიდანვე დიდ გავლენას ახდენდა სახელმწიფო საქმეებზე. ეს იყო შედეგი სააკაძის პირადი ნიჭისა და უნარისა, რომელიც უფრო ფართო სარბიელს მოითხოვდა, ვიდრე თბილისის ან თუნდაც რამდენიმე ქალაქის თუ პროვინციის მოურავობა იყო.

მაშასადამე, გიორგი ქართლის ერთ-ერთი დიდი მოხელე გახდა. ამასთანავე იგი ეკონომიურადაც უაღრესად გაძლიერებულა. „ამ ქაშში, — აღნიშნავს ეგნატაშვილი ბერი. — გამდიდრებულ იყო ქართლს მოურავი სააკაძე გიორგი... და ესრეთ გამდიდრებულყო. რომე შემდგომად მეფისა იგი იყო“. გიორგის ეს პოლიტიკური და ეკონომიური აღზევება, რაც საბოლოოდ მის სოციალურ აღზევებას ნიშნავდა, ძირითადად მეფის წყალობით იყო მიღწეული. 1607-10 წლებში გიორგი უხვად იღებს ლუარსაბისაგან ყმა-მამულს. იმავე წლებში იგი თავისი ფულითაც ყიდულობს მიწა-წყალს.

გიორგი სააკაძის სოციალური აღზევება და მისი პიროვნების განდიდება გამოიხატა იმაშიც, რომ დიდ ფეოდალთა ერთი ჯგუფი მისი მხარისდამჭერი გახდა.

ლუარსაბის მეფობის დასაწყისში გიორგი სააკაძის მოღვაწეობა ფეოდალური ანარქიის დასუსტებაში გამოიხატა. მან შესძლო ცენტ-

რალური ხელისუფლების ერთგვარი განმტკიცება. ზოგი დიდი ფეოდალი, რომელიც ადრე არავითარ ანგარიშს არ უწევდა მეფის ხელისუფლებას, ახლა ტახტის ერთგულ მსახურად გამოიყურებოდა (მაგალითად, გიორგის სიმამრი ნუგზარ ერისთავი). ამასთანავე გიორგის ქართლის მეფისათვის კვლავ დაუმორჩილებია გამდგარი მთიელები, მათ შორის ოსები და დვალელები.

კანსაკუთრებული ყურადღება მიუქცევია გიორგი სააკაძეს ქართლის მოშენება-მომრავლებისათვის. მას კარგად ესმოდა, რომ ქვეყნის მოშენების, ეკონომიური მოღონიერებისა და მისი თავდაცვისუნარიანობის აღდგენისათვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა მწარმოებელი მოსახლეობის გამრავლებას. ის ხელს უწყობდა გაბნეული მოსახლეობის თავის „სამკვიდროზე“ მობრუნებას. „დიდმოურავიანის“ ცნობით, გიორგის ხელშეწყობით „მემკვიდრე მკვიდრზედ მოვიდეს, ვინ იყვნეს დაკარგულია“. გარდა ამისა, გიორგი „ბატონყუარი რიგის“ დაცვას — ე. ი. გლეხის ნორმალურ პირობებში ჩაყენებას ცდილობდა, რათა მას ინტენსიური მეურნეობის წარმოების უნარი და ხალისი ჰქონოდა.

„ყმის სამსახური სამართლით, არავის სჭირდა ძალბა“.

„დაბალს კაცს ბევრი შევმატი, არ ეუყვი დიად მცრობანი“; —

ათქმევინებს გიორგის იოსებ თბილელი.

გიორგი სააკაძე არა მარტო მფარველობდა „დაბალ კაცს“. არამედ აწინაურებდა კიდევ ღირსეულებს მათი წრიდან.

„ვის რომ რამ კარგი შევატყვი, კაცობის ჰქონდეს ხალისი,

ცხენ-იარაღით შევამკვი, ძველი ქნის მან ახალ ისი,

აღეს ერთი გამოეჩინი, მოეკაზმა, მერე ხვალ ისი,

კაცობის სწავლას, ევლტოდეს, ვით ოქრო დაეახალისი!“

(„დიდმოურავიანი“).

ასეთი იყო გიორგი სააკაძის მოღვაწეობის ზოგიერთი ძირითადი მომენტი ლუარსაბის მეფობის პირველ ხანებში. ამ მოღვაწეობის პირველი შედეგები ქვეყნის ეკონომიური მოღონიერება და ცენტრალური ხელისუფლების ერთგვარი განმტკიცება იყო. ამან ქართლის თავდაცვისუნარიანობა რამდენადმე გააძლიერა, რის გამოც ოსმალეთის მარბიელი სამხედრო ექსპედიციის განადგურება 1609 წელს შედარებით ადვილად მოხერხდა.

ომი ტაშისკართან

XVII ს. დასაწყისში სამცხე-საათაბაგო ოსმალებს ჰქონდათ დაპყრობილი. მაგრამ იქაური ქართველობა ქედს არ იდრეკდა და თავგანწირული იბრძოდა ოსმალების გასადევნად. ამ ბრძოლას სათავეში ედგა სამცხის ათაბაგის ქვრივი, სიმონ I-ის ქალი ელენე. მან 1608 წელს თავისი მცირეწლოვანი შვილი, მანუჩარი, ირანის შაჰთან გაგზავნა დახმარების სათხოვნელად (ამ დროს ირანსა და ოსმალეთს შორის ომი კვლავ გრძელდებოდა). შაჰ-აბასმა დახმარება აღუთქვა, მაგრამ მისი დახმარება უკან დასაბრუნებელი ფულის და მცირე საჩუქრების მიცემაში გამოიხატა. არსებითი დახმარება ელენეს ქართლის სამეფომ აღმოუჩინა. 1608 წ. ბოლოს თუ 1609 წლის დასაწყისში ქართლის ჯარების დახმარებით (ამ ლაშქრობაში ირანელთა მცირე რაზმიც მონაწილეობდა) ელენემ შესძლო ახალციხის განთავისუფლება და ციხე-სიმაგრის დაკავება. ქართლის სამეფოს მესვეურებს კარგად ესმოდათ ის დიდი საფრთხე, რომელიც მათ სამცხე-საათაბაგოში ოსმალთა გაბატონების შედეგად ემუქრებოდათ. მათ კარგად იცოდნენ, რომ ეს ბრძოლა ქართველობისათვის საერთო ბრძოლის ნაწილი იყო. ამიტომ რაც გაეწყობოდათ, ეხმარებოდნენ სამცხე-საათაბაგოს გმირ პატრიოტებს. მაგრამ ბრძოლა მეტი სიმეტად უთანასწორო იყო. ოსმალეთის ჯარების რიცხვი ბევრად სჭარბობდა ქართველების სამხედრო ძალებს. შალე ოსმალებმა დიდი ლაშქრობა მოაწყვეს სამცხე-საათაბაგოში და ახალციხე კვლავ დაიპყრეს. ამის შემდეგ, ეტყობა, ოსმალების ქართლში შემოსევის ელოდნენ. ქართველებსაც სათანადო თადარიგი დაუჭერიათ. ქართლში შემოსასვლელი გზები გაუმაგრებიათ და მის მცველებად სარდლები იარალი და ზაქარია (გვარები უცნობია) გაუგზავნიათ მცირე

ჯარით. ამ დროს ლუარსაბი მეფეთა საზაფხულო რეზიდენციაში — ცხირეთის ციხეში იმყოფებოდა მცირე ამალით.

1609 წლის ივნისში მართლაც შემოიჭრა ქართლში ოსმალთა მრავალათასიანი არმია, რომელთა რიცხვში ორი ათასი ყირიმელი თათარი იყო. ისინი ოსმალეთის მხარეზე იბრძოდნენ ირანის წინააღმდეგ და ახლა შინ ბრუნდებოდნენ. იოლი ნადავლის სურვილით გაბრიყვებული ყირიმელები ოსმალთა ფაშებს ქართლში სალაშქროდ წამოუყვანიათ. ყირიმელი თათრები ქართულ წყაროებში „თათარხანის ჯარის“ და „მგლის ტყაოსანთა“ სახელით არიან ცნობილი. „მგლის ტყაოსანთა“ გარდა, ოსმალეთის არმიაში, როგორც ქვათახევის მონასტრის ერთ ხელნაწერშია აღნიშნული, ყოფილა აგრეთვე „სამცხისა, შავშეთისა და ნიგალის ხევის ფაშები“ (ეს ქართული პროვინციები ოსმალეთს კარგა ხნის დაპყრობილი ჰქონდა და მათ მაჰმადიანი ფაშები მართავდნენ).

ოსმალეთის არმია უეცრად შემოიჭრა ქართლის საზღვრებში. სწრაფად გამოვლო ჯავახეთი, თრიალეთი, მოხერხებულად გვერდი აუარა იარაღისა და ზაქარიას რაზმებს და მანგლისს მიაღწა. მტერმა რამდენიმე სოფელი გადაწვა და გაანადგურა, მშვიდობიანი მოსახლეობიდან ვინც ვერ გააქრო. ტყვედ წაიყვანა და დანარჩენი სოფლების რბევა განაგრძო.

ქართველმა დარაჯებმა იარაღისა და ზაქარიას მეთაურობით გვიან გაიგეს მტრის შემოქრა. მაგრამ გაიგეს თუ არა, მაშინვე დაედევნენ მტერს და ფეხდაფეხ მოსდევდნენ. გონს მოსული ხალხიც ნამგლებითა და ცულებით გამოუდგა სწრაფად მოძრავ ოსმალთა ჯარს. მტრის მიზანი ქართლის მეფის ლუარსაბის შეპყრობა და შიდა ქართლში შეჭრა იყო. იგი თავისი მიზნის მიღწევას მოულოდნელი და სწრაფი მოქმედებით შეეცადა და პირველ ხანებში გარკვეულ წარმატებებსაც მიაღწია. ეტყობა, მტერს ცნობა ჰქონდა, რომ ლუარსაბი ცხირეთში მცირე ამალით იმყოფებოდა და ყოველ ღონეს ხმარობდა სწრაფად გაქრილიყო ცხირეთისაკენ. გზად, სოფ. კველთას, ოსმალებმა თედორე მღვდელი დაიჭირეს და მეგზურობა უბრძანეს. მხარშეკრული ხუცესი ორ ჯარისკაცს მიჰყავდა ცემა-ტყეპით. თედორე მღვდელმა დიდი გმირობა ჩაიდინა. მტერი სხვა გზით წაიყვანა: გოსტებიდან ერთაწმიდაზე ჩამოიყვანა, ცხირეთს გზა აუქ-

ცია და საწინააღმდეგო მხარეს სოფ. ქვენადრისაკენ წაუძღვა. ოს-
მალები უკვე საკმაოდ დაცილებულნი იყვნენ ცხირეთს, მღვდლის
ეშმაკობას რომ მიხედნენ. სამშობლოსათვის თავდადებული ზუცესი
ჯერ აწამეს, მერე თავი მოჰკვეთეს. მაგრამ მისმა თავგანწირვამ მრავალი
ადამიანის სიცოცხლე იხსნა. ცხირეთიდან კარგა მოშორებით
ბარში ჩაყვანილმა მტერმა დაკარგა მოულოდნელი და სწრაფი თავ-
დასხმის შესაძლებლობა და ოსმალთა გეგმასაც ნიადაგი შეერყა.

ცხირეთში მეფესთან ერთად იმყოფებოდნენ გიორგი სააკაძე და
გამოჩენილი სარდალი ზაზა ციციშვილი. ამ რთულ ვითარებაში გი-
ორგი სააკაძემ გასაოცარი საზრიანობა და დიდი ორგანიზატორული
ნიჭი გამოიჩინა.

მეფე ციხეში გამაგრდა. გიორგიმ შიკრიკები აფრინა მუხრან-
ბატონთან, ამილახვართან, ერისთავებთან, თბილისის ირანელ ციხის-
თავთან და ჯარებით ბრძოლის ველისაკენ მოუწოდა. შემდეგ კი მახ-
ლობელ სოფლებში, რამდენიმე საათის განმავლობაში, 400-დე კა-
ცი შეკრიბა, სათავეში ჩაუდგა და ზაზა ციციშვილთან ერთად ოსმა-
ლების მეწინავე რაზმებს ეკვეთა. ამასობაში ერთი მხრივ, ბარათა-
შვილების მცირე რაზმები მოახლოვდნენ, მეორე მხრივ კი, იარაღი
და ზაქარია შემოიჭრნენ თავიანთი რაზმებით. ბრძოლა მოხდა თეძმის
ხეობაში სხერტის ქალაში. ქართველთა მცირერიცხოვანი ჯარი თავ-
განწირული ეკვეთა მტრის მეწინავე რაზმებს. ომი ფიცხელი და
უთანასწორო იყო. მედგრად იბრძოდნენ იარაღი და ზაქარია. შეც-
დომის გამოსწორებას ორივემ თავი შესწირა — სხერტის ქალაში
ჰოვია ორივემ სახელოვანი სიკვდილი. ქართველების საოცარმა გამ-
ბედაობამ და სიმამაცემ გატეხა მტრის რაზმები. ოსმალებმა პირი
იბრუნეს და მტკვრის დინებას ზემოთ აჰყვნენ.

პირველი გამარჯვება მოპოვებული იყო. ამ გამარჯვების ორგა-
ნიზატორები გიორგი სააკაძე და ზაზა ციციშვილი იყვნენ. ზაზა ცი-
ციშვილმა მის მიერ მოკლული ერთ-ერთი სარდლის, ოსმალთა ფაშას
მოკვეთილი თავი მეფეს მიართვა. ბრძოლაში სიმამაცით თავი გა-
მოიჩინა გიორგის ძმამ ქაიხოსრო სააკაძემაც.

სხერტის ქალიდან ოსმალები ყარაღაჯის გავლით გორისკენ გაე-
მართნენ. ისინი სამხედრო მწყობრით ნელ-ნელა იხევდნენ უკან —
ქართველთა ჯარის თავდასხმის შიში ჰქონდათ. ქართველთა ჯარი

ფეხდაფეხ მიჰყვებოდა მტერს. ოსმალები სოფელ დოესთან ზიდი მტკვარზე გადასვლას და გორში შეჭრას აპირებდნენ. თუ ოსმალები გორის ციხის დაკავებას მოახერხებდნენ, შემდეგ მათი განდევნა ძნელი საქმე იქნებოდა. როგორც ჩანს, გორში ჯერ კიდევ არაფერი იცოდნენ ოსმალთა ჯარის შემოსევის შესახებ — არავითარ სამზადისს იქ აღგილი არ ჰქონია. მტრის ჯარის მოძრაობა შენიშნა გორელმა სომეხმა ტერტერამ (მღვდელმა), რომელიც გორიდან სოფ. დოესში მიდიოდა. ტერტერა მიხვდა, რა საშიშროება მოელოდა გორს, თუ ოსმალები ხიდს გადავიდოდნენ, არ დაიბნა, უკან გაიქცა, ხიდის ფიცრები აპყარა და მტერს გაღმა გასვლის საშუალება მოუსპო. ამასობაში გიორგი სააკაძის რაზმებიც მიუახლოვდნენ ოსმალებს. გაღმიდან გორელები მოადგნენ მტკვარს და მტერს ხიდის აღდგენის საშუალებას არ აძლევდნენ. მოდიდებულ მტკვარში გასვლა შეუძლებელი იყო. მტერი იძულებული გახდა, კვლავ მტკვრის გაყოლებით ევლო. ოსმალების მიზანი — მეფის დატყვევება და შიდა ქართლის დაკავება — ჩაიფუშა. ახლა მათ მიზანს ქართლიდან მშვიდობიანად გაღწევა და ნადავლისა და ტყვეების ახალციხეში გადაყვანა წარმოადგენდა. ქართველების მიზანი კი ნადავლისა და ტყვეების წართმევა და მტრის სრული განადგურება იყო.

ოსმალები ნელ-ნელა მიემართებოდნენ მტკვრის მარჯვენა ნაპირით და გზადაგზა საციციანოს სოფლებს არბევდნენ. მათ კვლავ უკან მისდევდა სააკაძის რაზმი, რომელსაც უკვე შემოერთებოდა საბარათიანოსა და საციციანოს ჯარები. ამათთან იმყოფებოდა ლუარსაბ მეფეც. შიდა ქართლის ჯარი — მუხრანბატონის, არაგვისა და ქსნის ერისთავების. ამილახვარის და თბილისის ციხისთავის რაზმები — მტკვრის მარცხენა ნაპირზე მოძრაობდნენ. მათ ებრძანათ სურამის ბოლოს მისულიყვნენ და იქ დალოდებოდნენ ლუარსაბისა და სააკაძის ჯართან შეერთებას.

ოსმალებმა სოფ. ბრბონას მიაღწიეს, იქ დაიბანაკეს და მტკვრის გადალახვის სამზადისს შეუდგნენ. იქვე ახლომახლო სოფლებში ხის სახლები დაანგრიეს და ამ ფიცრებით მტკვარზე ხიდი გამართეს. მდინარე გადალახეს და ტაშისკარის ბოლოს ნახვეტაში დადგნენ.

ქართველების ჯარი სააკაძის მეთაურობით ახალდაბას ჩავიდა იქ ხიდი იყო. მასზე გავლით ქართველები შესძლებდნენ წინ და-

ხედროდნენ მტერს. მაგრამ ხიდი მოდიდებულ მტკვარს წაეღო. წყალში გასვლა კი ძალზე სახიფათო იყო. ღამე აქ გაათიეს. დილა-ადრიან ცხენზე ამხედრებული ჯარი ცურვით გადავიდა მტკვარზე. ეს გაბედული გადასვლა წარმატებით დამთავრდა. ახლა მტერს ახალციხისაკენ გასასვლელი. გზა გადაჭრილი ჰქონდა. შალვა ქსნის ერისთავი კორტანეთს დადგა და ახალციხისაკენ გადასასვლელი გზები ჩაჰკეტა. შიდა ქართლის ჯარი უკვე მოსულიყო და სურამის ბოლოს იდგა. ოსმალებს ყოველი მხრით გზა მოჭრილი ჰქონდათ. ისინი იძულებული იყვნენ ბრძოლა მიეღოთ ან ტყვედ დანებებულიყვნენ.

ორივე მხარე ბრძოლის სამზადისს შეუდგა. ტაშისკარის ველზე დაბანაკებული ოსმალები სანგრებს აგებდნენ და თავდასაცავად ემზადებოდნენ. თავიანთ ბანაკს თხრილი შემოავლეს, ტილოს პარკებში ქვიშა ჩაყარეს და თხრილებზე შემოალაგეს. ოსმალთა ბანაკი ძლიერ შემოფოთებული იყო. ეს ამბავი ოსმალთა ბანაკიდან გამოპარულმა ქართველმა ტყვემ მოიტანა.

მართალია, ოსმალები რიცხოვნობივად სჭარბობდნენ ქართველებს, მაგრამ, სამაგიეროდ, ქართველები უკეთ იყვნენ შეიარაღებულნი. ოსმალები ძირითადად მშვილდ-ისრითა და ხმლით იყვნენ აღჭურვილნი. ქართველებს კი ხმალს გარდა შუბი და ლახტიც ჰქონდათ. გარდა ამისა, ქართველებს თოფით შეიარაღებული რაზმებიც ჰყავდათ, რაც მათ დიდ უპირატესობას აძლევდა ოსმალების შეიარაღებასთან შედარებით.

ბრძოლის წინა დღეს სამხედრო თათბირი გაიმართა. თათბირს, რომელსაც ლუარსაბ მეფე მეთაურობდა, გარდა სააკაძისა, ესწრებოდა ქართველთა ყველა გამოჩენილი სარდალი: ზაზა ციციშვილი, ნუგზარ არაგვის ერისთავი, შალვა ქსნის ერისთავი, მუხრანბატონი. ამილახვარი და თბილისის ირანული გარნიზონის უფროსი დელუმაჰმად-ხანი, რომელიც 700 კაცით მოსულიყო ბრძოლის ველზე. თათბირზე ომის მრავალი გეგმა იქნა წარმოდგენილი და განხილული. ზოგი ბრძოლის უმალ დაწყებას მოითხოვდა, რომ მტერს გასწრება არ მოეხერხებინა. ზოგი ბრძოლის გადადებას მოითხოვდა. გიორგის სიჰამრმა ნუგზარ ერისთავმა მტერზე ღამით თავდასხმის გეგმა წამოაყენა. როგორც მემკთიანე გადმოგვცემს:

„ნუგზარ თქვა: „ღამით დავესხნეთ, მთის კაცთ ეს მიუყვას რჩევანი;
მრავალჯერ გავგმარჩევნებია, ასრე გვაქვს ომის ჩვევანი“

(„ღიღმორუაჲიანი“)

ბოლოს გიორგი სააკაძემაც წამოაყენა თავისი გეგმა: „თხრო-
ლის პირს გარეშემო მეთოფეები შემოვახვითო და ცხენოსანი
მინდვრად მივიდეთო“ (ბერი ეგნატაშვილი). გეგმის განხორციელება
სწრაფ და უეცარ თავდასხმაზე იყო აგებული. თათბირმა გიორგის
გაბედული გეგმა მიიღო და მთავარსარდლობაც მას დაავალა.

ომი გარიჟრაჟზე დაიწყო. პირველად ქართველებმა შეუტყეს.
გიორგიმ მოხერხებულად ისარგებლა დილის ნიავეთ, რომელსაც
მტრის სანგრებისაკენ მიჰქონდა თოფის სროლისაგან ამდგარი ბო-
ლი. ამ ბოლს უკან უჩუმრად მიჰყვებოდნენ ქართველთა რაზმები,
რომელნიც ისე მიუახლოვდნენ სანგრებს, რომ ოსმალებს არაფერი
უგრძენიათ. ქართველები მტრისათვის მოულოდნელად, დიდი ყი-
ჟინით შეიჭრნენ მტრის სანგრებში. ოსმალები, რომელნიც გაშაგრე-
ბულ თხრილებში ისხდნენ, ამას არ მოელოდნენ. ქართველების მო-
წინავე რაზმი, რომელსაც თვით გიორგი წაუძღვა, გააფთრებული
ეკვეთა მტერს. ოსმალების ბანაკი აირია. მაგრამ მტერი მალე მოე-
გო გონს და ქართველებს შემოუტია. საშინელი სისხლისღვრა გაი-
მართა.

„მრავალთ აბჯრისა ცემისგან, თქვეს თუ: „ხმა არის — ქუხისა!“
კვრისა და ცემის ხმა იყო, სხვისა არ გვქონდა სმენანი...“

(„ღიღმორუაჲიანი“)

ომი გაგრძელდა, ოსმალები ბრძოლის ველს არ თმობდნენ. ამა-
სობაში, ბრძოლის ველზე ქართველთა ახალი რაზმი შემოიჭრა, რომ
მელსაც გზაში დაგვიანებოდა. ოსმალთა რაზმები თანდათან გატყ-
დნენ.

„ომი გახშირდა, შეუქმნეს ცხენ-კაცთ თოფისა სროლანი,
ზოგი ბორღლედა ცხენს ქვეშე, ზოგთა აქვს მკედართან წოლანი;
დარბაისელნი იბრძვიან, მეფისა კაამყოლანი,
ომში ისინიც მოგვესწრნეს, ვის ექმნა უკან ყოლანი“.

(„ღიღმორუაჲიანი“)

ომში პირადად მონაწილეობდა და მამაცობით თავი გამოიჩინა ახალგაზრდა ლუარსაბ მეფემ. დიდი სიმამაცით იბრძოდნენ ქართველი ჯარისკაცებიც. მაგრამ ქართული წყაროები ერთხმად აღნიშნავენ გიორგი სააკაძის უმაგალითო გმირობას. გარდა იმისა, რომ გიორგი მთელს ომს სარდლობდა, პირადადაც მონაწილეობდა ბრძოლაში ყველაზე მძიმე უბნებზე მთელი დღის განმავლობაში. ომში გიორგის სამი შუბი და ერთი ლახტი დამტყვევია. შემდეგ ხმლით განაგრძობდა ბრძოლას. გაანადგურა მტრის რამდენიმე გუნდი და დაატყვევა თორმეტი ოსმალი.

გარიჟრაჟზე დაწყებული ომი საღამოს ცხრა საათამდე გაგრძელდა და ქართველების ბრწყინვალე გამარჯვებით დამთავრდა. მტრის უზარმაზარი რაზმები მთლიანად განადგურდა. მხოლოდ მცირე ნაწილმა უშველა თავს გაქცევით. აღტაცებული მემკთიანე წერს: ქართველთ „გაუმარჯუათ ურჯულოთა ზედა და მოსრეს სრულიად. ბანაკი მათი იავარ ყვეს: რაცა ოდენი ქართლიდამ ეშოვნათ, ტყუე თუ საქონელი, იგიც ყოველივე წამოიღეს და მათიცა მრავალი წაართუეს. და რაც ოდენი შეიბყრეს ყირიმნი, მოსრნეს პირითა მახკლისათა“.

სამ დღეს გრძელდებოდა დაფანტული მტრის რბევა. საქმე იქამდის მივიდა, რომ ვინც სააკაძის ხმალს გადაურჩა და ტყე-ღრეს შეაფარა თავი, მათ უბრალო მწყემსი ბიჭები და ღედაკაცებიც კი იჭერდნენ და ატყვევებდნენ, — გადმოგვცემს მემკთიანე.

ქართველებს მრავალი ტყვე და დიდძალი ქონება დარჩათ. ტყვეთა შორის იყო ოსმალთა ჯარის ორი სარდალი — ფერჰად-ფაშა და მოჰამედ-ფაშას შვილი. ქართლის მესევეურებმა შემთხვევით ისარგებლეს (ამ დროს ომი კვლავ გრძელდებოდა ირანსა და ოსმალეთს შორის), დამარცხებული მტრის მოჭრილი თავები და ორივე ტყვე ფაშა შაჰ-აბასს გაუგზავნეს და გამარჯვება ახარეს. ამით ქართველები, ერთი მხრივ, ვასალურ „ერთგულებას“ უმტკიცებდნენ შაჰს და მეორე მხრივ, ოსმალეთის მოსალოდნელი ხელახალი შემოსევის დროისათვის მოკავშირეს იძენდნენ. როგორც ისკანდერ მუნში მოგვითხრობს, შაჰ-აბასმა მოჰამედ-ფაშას შვილი სიკვდილით დასაჯა, ფერჰად-ფაშა კი, ქართველების თხოვნით, განთავისუფლებულ იქნა (ქართველების ამ თხოვნის მიზეზი ცნობილი არაა. შესაძლოა ის

იყოს რომელიმე გამაჰმადიანებული მესხი ბატონიშვილი, რომელსაც პირადი ნაცნობობა ან ნათესაური კავშირი ჯერ კიდევ არ ჰქონდა გაწყვეტილი ქართველებთან).

ტაშისკარის ომში გამარჯვების შემდეგ ძლიერ გაიზარდა გიორგი სააკაძის ავტორიტეტი. მან ლუარსაბის დიდი ნდობა მოიპოვა. მისი ნიჭისა და სიმამაცის ამბავი საქართველოს საზღვრებს გასცდა.

ქართლი, ამ დროისათვის, გიორგი სააკაძის ენერგიულ ღონისძიებათა შედეგად, საკმაოდ მოძლიერებული ჩანდა. როგორც აღენიშნავდით, აღრე გამდგარი მთიელები (დვალელები, ოსები) ახლა ქართლის მეფეს მორჩილებდნენ, შეზღუდული იყო დიდ ფეოდალთა თვითნებობა, შედარებით განმტკიცებული ცენტრალური ხელისუფლება. გლეხობისათვის მშვიდობიანი შრომის პირობები იქმნებოდა. ყველაფერმა ამან შედეგი გამოიღო და ქვეყანამ ადვილად შეძლო შემოსეული მტრის უკუგდება. ქართლის სამეფო ანგარიშგასაწევ ძალად გადაიქცა. შექმნილი ვითარება შაჰ-აბასის ფხიზელ თვალს არ გამოჰპარვია.

1610 წ. შაჰ-აბასი აზერბაიჯანში იმყოფებოდა. ეტყობა შაჰ-აბასს ქართლისა და კახეთის მეფეები, ლუარსაბი და თეიმურაზი, თავისთან დაუბარებია. პირველი ლუარსაბი ეახლა შაჰს დიდი ამალით. მას თან ახლდა დედამისი, დედოფალი თამარი, მანდილოსანთა ამალით. საფიქრებელია, რომ ლუარსაბის ამალაში გიორგი სააკაძეც იყო. მათ გზაში დიდი მოხელე მოჰამედ ემინ ბეგი შეახვედრეს და შაჰის კარზე დიდი პატივით მიიღეს. აქ ისინი ექვს თვეს დარჩნენ. მალე შაჰს მეფე თეიმურაზიც ეახლა.

ლუარსაბსა და თეიმურაზს, როგორც შაჰ-აბასის მეისტორიე ისკანდერ მუნში გადმოგვცემს, შაჰისათვის თხოვნით მიუმართავთ, როგორც ეს ძლიერი სიუზერენის მორჩილ ვასალებს შეეფერებოდათ. თეიმურაზის თხოვნა მართლაც აშკრათიერობის შესაფერისი იყო. მას შაჰთან ზოგიერთ ურჩ კახელ ფეოდალზე უჩივლია და მათი დასჯა უთხოვია. ლუარსაბს კი თბილისის ციხის (რომელშიაც

1606 წლიდან ირანული გარნიზონი იდგა) დაბრუნება უთხოვია. ეს უფრო მოთხოვნას ჰგავდა, ვიდრე თხოვნას. მაგრამ შაჰ-აბასმა კარგად იცოდა, რომ მოძლიერებული ქართლის პოზიციას ახლა, როცა ირან-ოსმალეთის ომი ჯერ კიდევ არ დამთავრებულიყო, გარკვეული მნიშვნელობა ჰქონდა. ამიტომ ის კვლავ დათმობაზე წავიდა (პირველი დათმობა 1606 წელს ქართლ-კახეთში ქრისტიანი მეფეების დამტკიცებაში გამოიხატა) — თბილისის ციხე-სიმაგრე ლუარსაბს დაუბრუნა. მას ამ „წყალობის“ მიზეზად სიმონ მეფის დამსახურება დაუსახელებია. სიმონის ბრძოლა ოსმალეთის წინააღმდეგ, შაჰის თვალსაზრისით, ირანის სამსახური იყო, თუმცა სიმონი და ქართველები სრულიად არ ფიქრობდნენ ასე. ისკანდერ მუნში წერს: თბილისის ციხე „სვიმონ-ხანის კეთილმოსურნეობისა და ერთგულების საზღაურად მის შვილიშვილს, ხსენებულ ლუარსაბ-ხანს ეწყალობა“. ეს რომ მართლაც ასე იყოს, შაჰ-აბასს შეეძლო თბილისის ციხის ქართველებისათვის გადაცემა ჯერ კიდევ 1606 წელს, როცა ოსმალები განდევნეს და მან თავისი გარნიზონი შეაყენა ციხეში. მაგრამ ახლა სხვა ვითარება შექმნილიყო. ქართლს თავისი კანონიერი უფლებების დაცვის პრეტენზია გასჩენოდა...

შაჰ-აბასის კარზე ექვსი თვის ყოფნის შემდეგ, ლუარსაბი და თეიმურაზი საქართველოში გამოისტუმრეს. ისკანდერ მუნში წერს: შაჰ-აბასმა „შეასრულა ორივეს თხოვნა და საწადელი, წყალობა უბოძა და წასვლის ნებართვა მისცა. ისინიც დაკმაყოფილებულნი თავთავის ქვეყანაში წავიდნენ“. მაგრამ, როგორც ჩანს, ამ „თხოვნა-მოთხოვნისა“ და „წყალობის“ შედეგებით თვით შაჰ-აბასი დარჩენილა უკმაყოფილო.

ეს უკმაყოფილება შაჰმა მალე გამოამჟღავნა. მან, როგორც ქართული წყაროები მოგვითხრობენ, ყაზახის პროვინციის მმართველს მოჰამედ-ხან ყაზაყარს წერილი მისწერა და ლუარსაბის მოკვლა და მისი ქვეყნის აოხრება დაავალა. ანალოგიური წერილი შაჰს ლუარსაბ მეფისთვისაც გამოუგზავნია.

„ყაზახის ხანსა მოსწერა: „მეფე ლუარსაბ მოკალო, თავი აქ გამომიგზავნე, ქართლს გაღწევი ვით კალო“

მეფეს სხვა წიგნი მოსწერა: „ევ ხანი მალვით დაკალო, შინით დახეთქე ყაზახნი, შეაქენ თრთოლა-კანკალო“.
(„არჩილიანი“).¹

ეს წინადადება ქართველებს მისაღებად ეჩვენათ, რადგან „ყაზაყლარის ტომი, — წერს ისკანდერ მუნში, — ქართლთან ახლო მეზობლობის გამო, ხან აშკარად და ცხადად, ხან ქურდულად, მუდამ არბევდა და ძარცვავდა ქართველებს და ტყვედ მიჰყავდა ქალები და ბავშვები“. მართალია, ქართველებმა შაჰის მეორე წერილის შესახებ არაფერი არ იცოდნენ, მაგრამ ამ ლაშქრობას მათთვის თავდაცვითი მნიშვნელობა ჰქონდა და ამდენად გამართლებაც. ლუარსაბმა დაასწრო — „მსწრაფლ შემოიკრიბნა სპანი და მიუხდა ხანსა მას და მოჰკლა იგი და თავი წარუგზავნა შაჰ-აბასს“ (ვახუშტი ბაგრატიონი). შაჰი, ეტყობა, ფიქრობდა, დავალებას ხანი უფრო ადრე შეასრულებდა და ლუარსაბის თავს მიაართმევდა, მაგრამ მოტყუვდა.

„მას ეგონა, თუ ყაზახი ხერხით ამას აჯობებდა, მოიგონის უცხო რამე, ლიქნით ამას გააგებდა. მაგრამ მეფე არ გაება, ის რომ საფრთხეს მოუგებდა: მეფემ მოკლა, გაუგზავნა, თავსა შუბზედ აუგებდა“.
(„არჩილიანი“).

ნაწყენი შაჰ-აბასი იძულებული იყო მადლობით მიეღო ლუარსაბის „საჩუქარი“ და სამაგიერო ძღვენი გაეგზავნა მისთვის. ლუარსაბის გამარჯვება მოთხრობილი აქვს ისკანდერ მუნშისაც, თუმცა შაჰის მზაკვრობისა და წერილების შესახებ, გასაგები მიზეზების გამო (იგი შაჰ-აბასის მეხოტბეა), არაფერს არ ამბობს, მაგრამ შაჰის კარის თვალსაზრისს და ნაწყენობას კი მაინც ამჟღავნებს. მისი აზრით, მოჰამედ-ხანი ღირსი იყო, რაც უყვეს (თურმე იგი ჩუმჩუმად წერილებს წერდა ოსმალებსო), მაგრამ ლუარსაბის საქციელი მას დალატად მიაჩნია — დალატი კი ცუდი საქმეაო.

როგორც XVII ს. სომეხი ისტორიკოსი არაქელ თავრიზელი

¹ არჩილიანი, ტ. II, აღ. ბარამიძისა და ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით, 1937. ქვევით ყველგან ციტირებულია ამ გამოცემის მიხედვით.

მოგვითხრობს, შაჰ-აბასს ანალოგიური ხერხი ლუარსაბისა და თეიმურაზის წასაკიდებლადაც უხმარია. მას ლუარსაბისათვის წერილი მოუწერია: თეიმურაზი მოჰკალ და კახეთიც შენ დაიჭირეო. ასეთივე ხასიათის წერილი თეიმურაზისთვისაც გამოუგზავნია. მაგრამ ქართველები დროზე მიხვდნენ შაჰის მზაკვრობას. მისი გეგმა ამჯერადაც ჩაიფუშა.

ქართლის თანდათან მოძლიერება მოსვენებას უკარგავდა შაჰ-აბასს. მას შემდეგაც არ დაუკლია მცდელობა ერთი მხრივ, ქართლ-კახეთის წასაკიდებლად და მეორე მხრივ, თვით სამეფოებს შიგნით განხეთქილების შესატანად. იგი ხელს უწყობდა და მფარველობას უწევდა მეფეების მოწინააღმდეგე ფეოდალურ დაჯგუფებებს. შაჰს თავის კარზეც მრავლად ჰყავდა ლუარსაბითა და თეიმურაზით უკმაყოფილო თავადები. შაჰ-აბასი სხვაგვარ ხერხსაც მიმართავდა ქართლ-კახეთის დასასუსტებლად. მაგალითად მან, თეიმურაზს რამდენიმე მისივე მომხრე თავადი გამოთხოვა და ირანში დაიტოვა სამუდამო სამსახურში. ასეთივე ბედი ეწია კახეთის გამოჩენილ სახელმწიფო მოღვაწესა და სარდალს ადამ აბელიშვილს (ანდრონიკაშვილი), რომელიც 1610 წელს ახლდა თეიმურაზს შაჰ-აბასთან სტუმრობის დროს. ადამი შვილი იყო აბელ ანდრონიკაშვილისა, რომელიც მის ძმასთან ერთად ზედ გადააკლეს ალექსანდრე მეფეს კონსტანტინე ბატონიშვილმა და ყიზილბაშებმა. მისი დაკარგვა, ქართული წყაროების მიხედვით, დიდი დანაკლისი იყო კახეთისათვის. თეიმურაზსაც ბევრი უმეცადინია ადამის შესანარჩუნებლად, ბევრი უთხოვია შაჰისათვის, არ წაერთმია მისთვის ყველაზე მეტად საჭირო კაცი:

„მოვახსენე: ვერ მოგართმევ, ნუ მიბრძანებ, ცრემლს ნუ მადენ,
ნამსახური კაცი არის მამით, ბიძით, თავით რამდენს
გამორთმასა ნულარ ბრძანებ, წყალობა კმენ შენი ამდენ,
მამამისი პაპა-ჩემსა ძმიან ორნიც თავს დააკედნე“.

(„არჩილიანი“).

მაგრამ ამაოდ. შაჰ-აბასს სწორედ ასეთი ხალხისაგან უნდოდა ქართლ-კახეთის დაცარიელება.

სააკადის მიზანი და მისი მომხრე პოლიტიკური დასი

გიორგი სააკადის მამა-ბიძები, როგორც უკვე აღვნიშნავდით, სიმონ I-ის მომხრეობით და მისი შემწეობით გაძლიერდნენ და დაწინაურდნენ. მათი სიძლიერე, როგორც მეფის აზნაურებისა, მეფის ხელისუფლების სიძლიერეზე იყო დამოკიდებული. სიმონ მეფე კი, როგორც ცნობილია, ცენტრალური ხელისუფლების განმტკიცებისა და საქართველოს ერთ სამეფოდ გაერთიანების დაუღალავი მებრძოლი იყო. სააკადეებიც, როგორც სამეფოს დიდი მოხელეები, სიმონის უახლოესი თანამშრომელნი და თანაშემწენი იყვნენ ამ საქმეში. ეს ბრძოლა დიდი ფეოდალების პოლიტიკური უფლებების შეზღუდვას ისახავდა მიზნად. ამდენად, მტრობა დიდ თავადებსა და სააკადეებს შორის ადრიდანვე ჩაისახა.

გიორგი სააკადის ეკონომიური და პოლიტიკური სიძლიერე, როგორც სამეფო აზნაურისა, მეფის ხელისუფლების სიძლიერეზე იყო დამოკიდებული. დიდებული თავადების და მთავრების სიძლიერე კი მეფის ხელისუფლების სისუსტით იყო გაპირობებული. ამიტომ სააკადე, ისე როგორც ადრე მისი მამა-ბიძები, მეფის ხელისუფლების გაძლიერების მომხრე და დიდი თავადებისა და მთავრების მოწინააღმდეგე იყო. იმ შინაკლასობრივ ბრძოლებში, რომელიც ქართლში მეფესა და დიდ ფეოდალებს შორის წარმოებდა, სააკადეები მეფის მხარეზე იყვნენ. მეფის ბრძოლა თავადების წინააღმდეგ ქვეყნის ცენტრალიზაციას გულისხმობდა. დიდი ფეოდალების — თავადების ბრძოლა კი ქვეყნის შემდგომ პოლიტიკურ დაქუცმაცებას უწყობდა ხელს.

ცენტრალური ხელისუფლების განმტკიცებისათვის ბრძოლა

მთელი საქართველოს ერთ სახელმწიფოდ გაერთიანებისათვის ბრძოლის ნაწილი იყო. ლუარსაბის მეფობაში ამ იდეის ყველაზე რელიეფური გამომხატველი გიორგი სააკაძე ჩანს. იგი ხელს უწყობდა წერილ აზნაურთა და საერთოდ „უგვართა“ წინ წამოწევას, რომელნიც თავადების წინააღმდეგ ბრძოლაში მისი მთავარი დასაყრდენი უნდა ყოფილიყო. მთელი მისი მოღვაწეობის დამახასიათებელი მომენტი იოსებ თბილელის „დიდმოურავიანში“ მოტანილი თავადების საყვედური გიორგი სააკაძისადმი —

„... მან ჯარი დაიხვია, არ ეტევის მინდორს ველად,

თავს არ გვიდებს საპატრონემოდ, წყალობისა არ მადლმხდელად.“

გიორგი სააკაძის უშუალო თანამშრომელი, ზოგიერთ თავადთან ერთად, წერილი აზნაურები და გლეხებიც იყვნენ. ისტორიამ შემოგვინახა ზოგიერთი მათგანის სახელიც: როსიტა გედევანიძე, მათარსი შიხაიდრიძე, პაპუნა ვაშაყაშვილი, პაპუნა ჩივაძე, თამაზ ქარციძე, მსახური ინაშვილი და სხვები. ესენი იყვნენ გიორგის უახლოესი თანამებრძოლი და თანაშემწენი. თავადებს კარგად ესმოდათ, რომ ეს ძალა სწორედ მათ წინააღმდეგ იყო მიმართული. მართლაც, გიორგი ამ ძალაზე დაყრდნობით აპირებდა დიდ ფეოდალთა ალაგმვას და საქართველოს გაერთიანებას. ეს იყო საქართველოს გაერთიანების აზნაურული იდეა. თავადებს კი საქართველოს გაერთიანება მეფე-მთავართა კავშირად ჰქონდათ წარმოდგენილი. თავადებისა და სააკაძეების გეგმები ერთმანეთის საწინააღმდეგონი იყო. სწორედ ეს შეიქნა უმთავრესი მიზეზი თავადების სააკაძესთან მტრობისა, რომლის გამოც ის იძულებული გახდა ორჯერ გადახვეწილიყო სამშობლოდან.

აქ ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოს ერთ სახელმწიფოდ ხელახალი გაერთიანების იდეის ავტორი გიორგი სააკაძე არ ყოფილა. ეს იდეა საქართველოში ყოველთვის ცოცხლობდა. სააკაძემდეც და მის შემდეგაც მრავალი მოღვაწე იბრძოდა ამ იდეის განსახორციელებლად. უფრო მეტიც, მას ეს იდეები შეთვისებული უნდა ჰქონდეს სიმონ I-ისაგან, რომელიც საქართველოს გაერთიანების დაუღალავი მოღვაწე იყო.

დიდ ფეოდალთა საპირისპიროდ წერილ აზნაურთა დაწინაურე-

ბის ტენდენციებიც არ იყო უცხო სიმონის მეფობისათვის. სააკაძე, ჩვენის აზრით, სიმონ I-ის საქმის გამგრძელებლად გვევლინება.

გიორგი სააკაძეს მომხრეები დიდ ფეოდალთა წრიდანაც ჰყავდა. ესენი იყვნენ: ნუგზარ არაგვის ერისთავი, თეიმურაზ მუხრან-ბატონი, იესე ქსნის ერისთავი, ზაზა ციციშვილი, ბააკა ხერხეულიძე და სხვ. ერთხანს მის მომხრეთა რიცხვში ითვლებოდნენ ბერუკა და ქაიხოსრო ჭავჭავიძეებიც. მათ ქართულ წყაროებში სააკაძის „მოკიდებულნი კაცნი“ ეწოდებათ. აკად. ნ. ბერძენიშვილის განმარტებით „ესა თავისუფალ პირთა (თუ სახლების) გაერთიანება ამა თუ იმ პირის (თუ სახლის) გარშემო“. იგი „უაღრესად სოციალურ-პოლიტიკურ საფუძვლებს და ანგარიშინაობას ემყარებოდა“. ამიტომაც გ. სააკაძის „მოკიდებულნი კაცნი“, ანუ სააკაძის „პარტია“, არ იყო მტკიცე პოლიტიკური გაერთიანება. სიტუაციებისა და ინტერესთა შეცვლის შედეგად სააკაძის მომხრე მის მტრადაც კი გადაქცეულა. მაგალითად, ადრე სააკაძის მომხრეები — ბერუკა და ქაიხოსრო ჭავჭავიძეები შემდეგ მისი მოსისხლე მტრები გახდნენ. ასევე, უფრო გვიან, გიორგის ერთ-ერთი ყველაზე ახლობელი თანამებრძოლი, მისივე ცოლისძმა ზურაბ არაგვის ერისთავი, მოწინააღმდეგე ბანაკის მეთაურთაგანი გახდა. აღნიშნული ვითარება იმის შედეგი იყო, რომ სააკაძის „მოკიდებულნი კაცნი“ სხვადასხვა საფუძველზე და სხვადასხვა მიზნებით იყვნენ გაერთიანებულნი. ზოგი მოყვრობის ნიადაგზე (არაგვის და ქსნის ერისთავები, მუხრანბატონი) გამხდარიყო გიორგის მომხრე, რომელთაგან ნაწილი თავისი სამფლობელოს გაზრდა-გაფართოებას მოელოდა; სხვა გაერთიანებული საქართველოს ტახტსაც კი უმიზნებდა (მუხრანბატონი); ზოგი გიორგის, როგორც ძლიერი პიროვნების, მფარველობას საჭიროებდა თავისი სახლიკაცების წინააღმდეგ ბრძოლაში (ჭავჭავიძეები); ზოგი კი, — უფრო მცირე ჯგუფი და უფრო სუსტნიც, — გიორგის იდეებს უნდა მიეზიდა მის „პარტიაში“ (ხერხეულიძე და სხვა). მიუხედავად აღნიშნულისა, გიორგი სააკაძის მომხრეთა დასი საკმაოდ ძლიერი პოლიტიკური დაჯგუფება იყო 1608—1611 წლებში. ამ პოლიტიკური დასის სიძლიერის შედეგი იყო სააკაძის აღზევება და მის მიერ წამოწყებული ზოგიერთი საქმის წარმატებაც. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ეს პოლიტიკური დასი იყო მხოლოდ ასე თუ ისე მომ-

ზრე სააკაძის საქმისა და არა მისი სოციალური დასაყრდენი. ასეთი დასაყრდენი, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, იყო საშუალო და წვრილი აზნაურობა (და რამდენადმე გლეხობის ზედა ფენა — მსახურები, უფრო მეტად საკუთარ მრავალრიცხოვან ყმათა რიცხვიდან).

გიორგი სააკაძე ერთი მხრივ იბრძვის დიდ ფეოდალთა უფლებების შესაზღუდავად, მეორე მხრივ თვითონ მიისწრაფვის ამ უფლებების მოსაპოვებლად; ამ ბრძოლაში ერთი მხრივ მისი დასაყრდენია საშუალო და წვრილი აზნაურობა, მეორე მხრივ მისი მომხრეა დიდ ფეოდალთა ძლიერი ჯგუფი. მკითხველი აქ, ალბათ, წინააღმდეგობას შეამჩნევს და არც შეცდება. ასეთი წინააღმდეგობებით აღსავსე იყო სააკაძის, ამ უაღრესად დიდი ორგანიზატორისა და ნიჭიერი ადამიანის, ბოხოჭარი ცხოვრება. აღნიშნულ წინააღმდეგობათა საფუძვლები იმდროინდელი საქართველოს ცხოვრებაში იყო. არ არსებობდა რომელიმე ერთი მტკიცე ძალა, რომელზედაც დაყრდნობით სააკაძე, შესძლებდა თავისი მიზნების განხორციელებას. საშუალო და წვრილი აზნაურობა ორგანიზაციულად უაღრესად სუსტი, ხოლო მისი მომხრე თავადთა ჯგუფი უაღრესად არასაიმედო ძალა იყო. ასეთი ვითარება გიორგისათვისაც ნათელი უნდა ყოფილიყო. მან სცადა ამ ორი მომენტის ერთ ძლიერ ძალად გაერთიანება. პირველ ხანებში ერთგვარ წარმატებასაც მიაღწია, მაგრამ საბოლოო მისი განხორციელება ამ უდიდესი ტემპერამენტისა და ენერგიის ადამიანისათვისაც შეუძლებელი აღმოჩნდა.

გიორგი სააკაძესა და მის ძლიერ მომხრეებს არანაკლები სიძლიერის მოწინააღმდეგე ჰყავდათ, გიორგის პოლიტიკით უკმაყოფილო დიდი თავადების მრავალრიცხოვანი ჯგუფის სახით. ამ ფეოდალური პოლიტიკური დასის (რომელიც მსხვილ ფეოდალთა ინტერესებს გამოხატავდა) მეთაურები იყვნენ დიდი გავლენის მქონე თავადები ფარსადან ციციშვილი და შადიმან ბარათაშვილი. მათი, სააკაძის გეგმების დიამეტრალურად საწინააღმდეგო მიზნები თავადთა, ამ ნახევრად ხელმწიფეთა, პოლიტიკური უფლებების შემდგომ ზრდასა და, მაშასადამე, სრული ხელმწიფობისაკენ მისწრაფებაში გამოიხატებოდა. ეს ცენტრალური ხელისუფლების დასუსტებას და საქართველოს პოლიტიკური დაშლის ტენდენციების გაძლიერებას გამოიწვევდა. ამ სურვილს მათივე აზრით წინ უაღრესად საშიში პი-

როვნება გიორგი სააკაძე ელობებოდა. ამდენად მისი თავიდან მოცილება და ფიზიკური მოსპობა ამ ჯგუფის მთავარ ამოცანას წარმოადგენდა. ბრძოლა მწვავე და დაუნდობელი იყო.

აღნიშნულ ორ ფეოდალურ დაჯგუფებას შორის ბრძოლა ეს იყო შინაკლასობრივი ბრძოლა გაბატონებული ფეოდალური კლასის შიგნით, მის იმდროისათვის პროგრესულ და რეაქციულ ფრთას შორის. სააკაძე პროგრესული საქმის მეთაურად გამოდიოდა.

• • •

1611 წლის შემოდგომა იყო. გიორგი სააკაძეს თავის რეზიდენციასში, სოფ. ნოსტეს, დიდი ნადიმი მოეწყო. ნადიმზე მიწვეული იყვნენ ქართლის დიდებულები თავიანთი ოჯახებით. საპატიო სტუმრებს შორის ქართლის ახალგაზრდა მეფე ლუარსაბიც იყო. ნადიმს ქართლის მრავალი ულამაზესი ქალი ესწრებოდა, მაგრამ განსაკუთრებით მაინც სააკაძის და ბრწყინავდა... ლუარსაბის ყურადღებაც მან მიიპყრო.

ქართული და უცხოური წყაროები ერთხმად აღნიშნავენ სააკაძის დის არაჩვეულებრივ სილამაზეს. მათი აზრით, იგი იყო „ტურფა“, „მეტად. შუენიერი და კეკლუცი“, „ლამაზი, მშვენიერი, კეთილსახილავი და სათნო ტანითა და აგებულებით“. ლუარსაბს, ქართული წყაროების მიხედვით, პირველად თითქოს აქ უხილავს სააკაძეთა მზეთუნახავი ქალი. იგი, ლუარსაბისვე ბრძანებით, ღვინოს აწვდიდა მეფეს ნადიმზე. ლუარსაბი სააკაძის დით მოიხიბლა. სააკაძის მოწინააღმდეგე ბანაკის ისტორიკოსთა აზრით, მოურავის მიერ მოწყობილი ნადიმის მიზანიც სწორედ ეს იყო.

მაგრამ სომეხი მემკთიანის თქმით, „ამ დროს მეფე ლუარსაბი გატაცებული იყო მოურავის დით, თავდავიწყებით უყვარდა ის და ფარულად დადიოდა მასთან“. ეს ამბავი ერთხანს დაფარული ყოფილა, მაგრამ შემდეგ გამჟღავნებულა და გიორგის ყურამდეც მიუღწევია. „ამის გამო მოურავი ძალიან დანაღვლიანდა, სულითა და გულით სიკვდილს ნატრობდა, მაგრამ ვერ პოვებდაო“. და თურმე იმასაც კი ამბობდა, რომ: „უნდა მოვკლა ლუარსაბი, რადგან არ ძალ-

მიძს ასეთი შეურაცხყოფის ატანაო¹. რამდენად სწორია ეს დეტალები, ამის გარკვევა ძნელია, მაგრამ რაღაც ამის მსგავსი რომ მართლაც ყოფილა, ამას „დიდმოურავიანის“ ავტორი იოსებ თბილელიც ადასტურებს, როცა გიორგის ათქმევინებს:

„მეფემ თურ თვალი შემსკვალა, მან მოინდომა მრუშება...
-შერცხენა და ხლმის შემოხსნა ნეტარ როგორ გამიბედა?“

ასე იყო თუ ისე, ამ ამბავს, ბოლოს მოჰყვა ლუარსაბის გადაწყვეტილება — ცოლად შეერთო სააკაძის და.

იოსებ თბილელის გადმოცემით გიორგი არ ყოფილა ამ ქორწინების მომხრე, რადგან მისი მტრები — დიდი თავადები წინააღმდეგნი იქნებოდნენ სააკაძის დის გადედოფლებისა და შესაძლოა დიდი განხეთქილებაც მომხდარიყო. მაგრამ ბერი ეგნატაშვილი და ვახუშტი ბატონიშვილი არ იზიარებენ იოსებ თბილელის მონათხრობს. მათი აზრით, სააკაძის წინააღმდეგობა მხოლოდ „ხერხი“ იყო, ნამდვილად კი იგი ამ საქმის დიდი მომხრე იყო. შესაძლოა ასეც იყო, აქ საკვირველი არაფერია. ფეოდალურ ქვეყანაში მოყვრულ-ნათესაურ კავშირებს დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. ამ გზით გავლენიან მხარდამკერთ და მოკავშირეებს იძენდნენ. იმ ბრძოლაში, რომელიც სააკაძესა და მის მოწინააღმდეგეებს შორის წარმოებდა, დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა თუ ვის მხარეს აღმოჩნდებოდა მეფე. მეფესთან დამოყვრებით გიორგის გავლენა კიდევ უფრო გაიზრდებოდა და თავისი დიდი გეგმების განხორციელებას უფრო ადვილად შეძლებდა. მან ასეთი რამ შემდეგაც სცადა — 20-იან წლებში იმერეთის მეფეს, გიორგის, ქალი სთხოვა თავისი ვაჟის, ავთანდილისათვის, და სათანადო წერილობითი დასტურიც მიიღო.

სააკაძემ სიფრთხილე გამოიჩინა და მეფეს ქალის დაუგდებლობის გარანტია მოსთხოვა:

¹ არაქელ თავრიშელის ცნობები საქართველოს შესახებ, თარგმანი დოკენტ მერი მესხიშვილისა. ხელნაწერი გვათხოვა მთარგმნელმა, რისთვისაც მას დიდ მადლობას მოვასხენებთ. ქვემოთ ყველგან ციტირებულია ამ თარგმანის მიხედვით.

„შერმელა ჯვადრე: მეფეო, მიბოძე მართლა ფიცია,
რომ არ დამიგდო მასუკან, ეს სიტყვა დაამტკიცია“;
მან საფიცარი მიბოძა: „არ მოვშლი, თუცა ვიცია!“
(„დიდმოურავიანი“)

საფიცარის წიგნის მიღების შემდეგ საქმე საბოლოოდ გადაწყდა. ჯვრისწერა ამ დიდ ნაღიმს მალე მოჰყოლია; ეს უნდა მომხდარიყო დაახლოებით 1611 წ. ნოემბრის ბოლო რიცხვებში, ქვათახევის სამეფო მონასტერში. ჯვრისწერის ცერემონიული მღვდელს იოსებ კანდელაკს შეუსრულებია. მცირე ქორწილის შემდეგ მეფე-დედოფალი კავთისხევის სამეფო სასახლეში მისულან და ერთხანს იქ მდგარან. ლუარსაბის დედას, დედოფალ თამარს, „რა სცნა ქორწილი, დაუმძიმდა დიდად, მაგრამ ველარა გააწყო რა. და მოიყვანა ქალი ტურფად შუენიერი და ჰყვანდა თუესა რაოდენსამე“ (ბერი ეგნატაშვილი). თამარი სასტიკი წინააღმდეგი იყო ამ ქორწინებისა, — მას ლუარსაბისათვის საცოლე კარგა ხნის გამორჩეული ჰყავდა. ეს იყო სამეგრელოს მთავრის ლევან დადიანის და მარიამი. მაგრამ გარემოებამ აიძულა თამარი, ეცნო ეს ქორწინება და, როგორც ჩანს, ახალი დედოფალი თბილისში გადაუყვანიათ.

ასე იყო თუ ისე, სააკაძის და ქართლის დედოფალი, ხოლო გიორგი ქართლის სამეფო სახლის მოყვარე გახდა. ეს უკვე აღარ იყო ჩვეულებრივი რიგის მოვლენა. აქამდეც სააკაძე მეფის შემდეგ, ფაქტიურად, პირველი კაცი იყო სამეფოში. ახლა კი ბაგრატიონებთან დამოყვრებამ ოფიციალურად დაადასტურა მისი გაპირველკაცება.

გიორგის დის გადედოფლება სააკაძისა და მისი „პარტიის“ დიდი წარმატება იყო, მაგრამ, სამწუხაროდ, ეს წარმატება ხანმოკლე გამოდგა.

შეთქმულება სააკაძის წინააღმდეგ და მისი საპარტველოდან გაძევება

სააკაძის დის გადედოფლებამ და გიორგის კიდეც უფრო განდიდებამ მის მოწინააღმდეგე თავადთა ჯგუფის მოთმინების ფიალა საბოლოოდ აავსო. „მაშინ, — მოგვითხრობს ბერი ეგნატაშვილი, — თავადთა და დიდებულთა ქართლისათა და რომელიცა არა იყო მოურავის მოყუარე (ე. ი. მომხრე), იწყინეს და დაუწყეს ბეზლობა მოურავსა... და უმეტესად სუფრაჟმან შადიმან ბარათაშვილმან დაუცადებლად დაუწყო ბეზლობა მოურავსა“.

იმ საბედისწერო ქორწინების შემდეგ მალე მოეწყო შეთქმულება, რომლის შემადგენლობაში თავი მოიყარეს სააკაძის მოწინააღმდეგე დიდმა თავადებმა შადიმან ბარათაშვილისა და ფარსადან ციციშვილის მეთაურობით. შეთქმულების მიზანი დედოფლის გაძევება და სააკაძის მოსპობა იყო.

შეთქმულებს მოუხერხებიათ სააკაძის ერთ-ერთი „მოკიდებული კაცის“ (ანუ მისი მომხრე პოლიტიკური დასის წევრის) ბერუკა ჯავახიშვილის გადაბირება. ეს ბერუკა, ეტყობა, ჯავახიშვილებს შორის მამულების თაობაზე ბრძოლის შედეგად ყოფილა თავისი სამფლობელოდან გაძევებული, გიორგის შეუფარებია და მფარველობა გაუწევია. 1620 წლის სასამართლოზე თვით გიორგის განუცხადებია: „ბერუკა შვილსავით გავზარდეო და ორჯერ-სამჯერ დაქარგული მოვიყუანეო, შვილურებ უყურებდიო“, „შვილსავით გაზრდილი“ მყავდაო.

რატომ გასწირა თავისი მფარველი ამ კაცმა, რომელიც აგრერიგად დავალებული იყო სააკაძისაგან?

თვით სააკაძის განცხადებით, ამის მიზეზი თითქოს გიორგისა

და ქაიხოსრო ჯავახიშვილის (რომელიც ადრე ბერუკას მტრობდა) დაახლოება იყო (გიორგი ქალს პირდებოდა ქაიხოსროს ვაჟს). მაგრამ ამ ვერსიას კატეგორიულად უარჰყოფს ქაიხოსრო. მას სასამართლოზე განუცხადებია: „ჩემის გულისათვის არც არა დაგმარცხებია, არც ჩემის საკმობით წამკდარხარ, არც ჩემს თავზედ ავი რამ დაგმართებია, არც ბერუკას ჩემის თავისათვის უგმიხარ, რაც შენი მამული არ უქადეს და მისთვის არ გიყუესო“. ამ შემთხვევაში ქაიხოსროს მოსაზრება სწორი ჩანს. ეს საქმის შემდგომმა ვითარებამაც ცხადყო: გიორგის გაძევების შემდეგ მისი მამულები მართლაც მისმა დამბეზღებლებმა დაიტაცეს.

შეთქმულებმა ბერუკა ჯავახიშვილს სააკაძის ლუარსაბთან დაბეზლება დაავალეს. სამაგიეროდ კი, მოურავის მამულებს (თუ მის ნაწილს) დაპირდნენ. ბერუკას დაეძალა „პირნათლად“ შეუსრულებია: „ჩამამეკიდა ბერუკა, — განაცხადა გიორგიმ სასამართლოზე, — და ჩემი მწყალობელი ბატონი (ე. ი. მეფე ლუარსაბი) გამიწყრომა და ამ ალაგიდმა ცოლითა და შვილით დამეკარგა, სასაფლავო და მონასტერი დამეკარგუინა და რჯულიდამ შემცუალა. სახლი, კარი და საქონელი, რაც პაპა-მამათგან და ან ჩუენი მოგებული იყო, ყუელა წამიკდა და დამიფორაქეს და ამოხრეს“.

წყაროებში არსად ჩანს, რა ბრალდებას უყენებდნენ გიორგის. მაგრამ არაპირდაპირი გზით ამის გარკვევაც ხერხდება. გიორგის სამშობლოსა და მეფის ღალატი ბრალდებოდა. ეს ჩანს იმ სასჯელის მიხედვით, რომელიც გიორგის გადაუწყვიტეს, — სიკვდილი და მამულების ჩამორთმევა, — ასეთ სასჯელს მაშინ მხოლოდ სამშობლოსა და მეფის მოღალატეს ადებდნენ.

წყაროებში არც ისა ჩანს, რა კონკრეტული ფაქტებით ამტკიცებდნენ შადიმანი და ბერუკა სააკაძის მოღალატეობას. აქ მხოლოდ ფრთხილი ვარაუდის გამოთქმა შეიძლება:

იმ ხანებში ირანში შაჰ-აბასის კარზე იმყოფებოდნენ ქართველი გამაჰმადიანებული ბატონიშვილები, სიმონ I-ის ძმის, დაუთხანის, ვაჟები — ბაგრატ-მირზა „ნაშობი კახთ ბატონის ნათესავისა“ და ზოსრო-მირზა (შემდგომში როსტომ მეფე) „ნაშობი წავკისელი გლეხი ქალისა“. ეს ტახტისმადიებელი ბატონიშვილები შაჰს ლუარსაბის საწინააღმდეგოდ ჰყავდა თავის კარზე. ეს ლუარსაბმაც კარ-

გად იცოდა და ყოველთვის ექვის თვალთ უყურებდა მათს საქმიანობას და განსაკუთრებით კი ქართველების მათთან ურთიერთობას. სააკაძეს კი, როგორც ზემოთაც აღვნიშნავდით, ძმა უნდა ჰყოლოდა ირანში. ირანში იყო აგრეთვე გიორგის რამდენიმე ნათესავი, რომელთაგან როსტომ სააკაძე შემდეგ ირანის ჯარების მთავარსარდალი გახდა. გიორგიც ხომ ნამყოფი იყო ირანში, შაჰ-აბასის კარზე. შესაძლებელია, რომ მას პირადად, ან ძმისა თუ ნათესავების საშუალებით რაიმე ურთიერთობა ჰქონოდა ტახტისმადიებელ ბატონიშვილებთან. ისიც ცნობილია, რომ ხოსრო-მირზა (როსტომ მეფე) დავალებული იყო სააკაძისაგან. მან ეს საგანგებოდაც კი აღნიშნა ერთ-ერთ თავის გვიან დაწერილ სიგელში, რომელიც იორამ სააკაძისადმი იყო გაცემული: „გიორგი მოურავი ჩვენზედ და საქართველოზედაც დიდათ ნამსახური იყოვო“. თუმცა ეს „ნამსახურობა“ უფრო გვიანდელი ხანისა უნდა იყოს — იმ დროისა, როცა გიორგი უკვე ირანში იმყოფებოდა. მაგრამ თუნდაც ადრინდელი იყოს და კიდევ ჰქონოდა გიორგის რაიმე ურთიერთობა ამ ბატონიშვილთან, ან მის ძმასთან, ეს სრულიადაც არ ნიშნავს იმას, რომ გიორგი ლუარსაბის წინააღმდეგ მოღვაწეობდა. ამის შესანიშნავი დადასტურებაა გიორგის ლუარსაბთან დამოყვრება. მაგრამ სრულიად საკმარისი იქნებოდა, თუ კი „შვილივით გაზრდილი“ ბერუკა შესძლებდა ლუარსაბისათვის წარედგინა გიორგისა და ტახტისმადიებელ რომელიმე ბატონიშვილის ურთიერთობის დამამტკიცებელი რაიმე საბუთი, რომ მას გიორგის ორგულობა და მოღალატეობა დაეჩერებინა. მაგრამ მთელი ეს მსჯელობა მხოლოდ შესაძლებელი ვარაუდია.

ასე იყო თუ ისე, ლუარსაბი გიორგის მოღალატეობაში დაურწმუნებიათ, ან იძულებული გაუხდიათ „დარწმუნებულებიყო“. აქ რომ დაძალებისა და იძულების მომენტიც მოქმედებდა, ამას ქართული წყაროებიც აღიარებენ. ბერი ეგნატაშვილი წერს: „დალაქათუ არა ენება მეფესა მოურავის გამომეტება, არამედ დიდად აიძულეს“... და კიდევ უფრო მიეძალნენ რა „შეატყუეს მეფესა, რომ ყრმა არისო, და რასაც მოვახსენებთ, ვერ ურჩ გვექმნებაო“. იოსებ თბილელის გადმოცემით, თავადებმა პირდაპირ დაუსვეს საკითხი მეფეს: ან ჩვენ, ან სააკაძეო —

„დაუეინეს თუ: „რას გარგებს, აბა გყვანდეს მარტო ისი, გვერცა არეინ მოგიდგებით, შემოგძარცვოთ ძმა და თვისი!“ თქმულა: სიტყვა სასარგებლო უკეთ იცის სხვამან სხვისი. ერთი კაცი ქვეყნისათვის წახდეს კარგი, თუნდა მქისი!“
(„დიდმოურავიანი“)

სუსტი ნებისყოფის მეფე საეჭვო საბუთების ზეგავლენით საქმის გამოუძიებლად თავადების სურვილს დაჰყვა. გადაწყდა: დედოფლის გაშვება და სააკაძის სიკვდილი. /

1612 წლის მაისის 20. მეფე საზაფხულო სასახლეში სოფ. წაეკის იღვა თავისი ამალით. შეთქმულებმა, რომლის შემადგენლობაში ახლა უკვე მეფე ლუარსაბიც შედიოდა, გადაწყვიტეს აქ მოეწვიათ და მოეკლათ სააკაძე. გიორგი, რომელიც ამ დროს თავის მამულში იყო, ყარაიაში ნადირობის საბაბით წაეკისის სასახლეში მიიწვიეს. მოურავი მცირე ამალით მივიდა წაეკისს, ეტყობა ღამით, და თავის სადგომს მიაშურა მოსასვენებლად. შეთქმულები უკვე მზად იყვნენ. მათმა რაზმებმა დაიწყეს სასახლის გარემოცვა. შეთქმულთა გეგმა ცნობილი გამხდარა მეფის ფარეშთუხუცესის ბააკა ხერხეულიძისათვის, რომელიც მოურავის მომხრეთა დასს ეკუთვნოდა. ბააკამ შესძლო მოურავის გაფრთხილება გადამწყვეტ მომენტში, როცა გაღწევა ჯერ კიდევ შეიძლებოდა. მოურავი ახალუხის ამარა გამოვარდა გარეთ, მხოლოდ ხმლის აღება მოასწრო, მოახტა პირველსავე შემხვედრ უბელო ცხენს და თავბრუდამხვევი სისწრაფით გავარდა სასახლის ეზოდან. მცველებმა მხოლოდ თვალი მოჰკრეს, როგორ გაფრინდა უძოს მთისაკენ უბელო მხედარი. შეთქმულთა რაზმები ცხენდაცხენ დაედევნენ გიორგის. ფარეშთუხუცესი კი შეიპყრეს და „დააჰრეს ცხვირ-პირი“.

საკაძე საშინელი სისწრაფით მიჰქროდა ნოსტესაკენ. საჭირო იყო 60—70 კმ გავლა. ახლა მხოლოდ სისწრაფეს შეეძლო ეხსნა მისი ცოლ-შვილი სიკვდილისაგან. მთელი ღამე მიაჰქენებდა ცხენს. გიორგი, გადაიქროლა გელიყარის კლდე, დიდგორის მთა და გოსტიბეს გზით ნოსტეში შევარდა. უკვე თენდებოდა, როცა სააკაძემ

განგაში დასცა თავის სასახლეს; ლოგინიდან წამოყარა ცოლ-შვილი და როგორც იყვნენ, ისე — მეტი დრო არ იყო — ტყეს მიაშურეს. ძლივს მოასწრო გიორგიმ შიშველ-ტიტველი ცოლ-შვილის გამოყვანა და ტყეში შესვლა, რომ მის სასახლეს ჯარი შეესია, ააოხრეს, დაანგრის და დასწევს ყველაფერი:

„მთიდან დავხედე, დაიწყო ქვეშედან ჯარმა დინება,
სასახლეს ცეცხლი შეუღვეს, მით უფრო მაგეწყინება.
ვინ ქიშფათ იყო ჩემზედა, გულსა მიეცა ლხინება,
აიფორაქეს ქონება, გარეთ იყო თუ შინ ება!“ —

ათქმევინებს იოსებ თბილელი სააკაძეს.

„სახლი, კარი და საქონელი... ყუელა წამიჭდა და დამიფორაქეს და ამოაჭრეს“ — აცხადებს თვითონ გიორგი (1620 წ. სასამართლოს აქტი).

შეთქმულთა ჯარები დევნას განაგრძობდნენ:

„მძებნიდეს მთასა, მალნარსა, ჰქონდათ ყოველგან ჩხრეკანი...
კლდეებში ბორღლევა, სვლისაგან ფერხთ აღარ შემჩნა მე კანი“...

(„დიდმოურავიანი“)

გიორგის ტყეში წამოეწია თავისი ერთგული ექვსი მხლებელ-მსახური, რომელთაც მოესწროთ, ზოგიერთი ძვირფასი ნივთი, რაც ხელში მოხვდათ, წამოეღოთ და გიორგის მოსაშველებლად წამოსულიყვნენ. მალე მათ რამდენიმე აღკაზმული ცხენიც იშოვეს. პირველი საშინელი საფრთხე გადატანილი იყო — ცოლ-შვილი მტრის უეცარ თავდასხმას გადაურჩა და რამდენიმე შეიარაღებული ერთგული მსახური მის გვერდით იდგა. ახლა მას თავდასაცავად ბრძოლაც შეეძლო. მაგრამ დაყოვნება მაინც შეუძლებელი იყო. საჭირო გახდა სწრაფი მოქმედება, საიმედო თავშესაფრის მოძებნა.

სააკაძემ პირველად ახალციხისაკენ სცადა გაღწევა, მაგრამ გზები ისე იყო შეკრული, რომ ეს შეუძლებელი აღმოჩნდა. მაშინ უკან მობრუნდა და თავისი სიმაგრის — ნუგზარ არაგვის ერისთავის მამულს მიაშურა. გიორგი და მისი ოჯახი დიდგორის მთას შეუღდა, კვლავ იმ გზას დაადგა, რომელიც წინა ღამით გამოირბინა. ტყე-ტყე იარეს და ნაშუადღევს მცხეთის ახლოს კარსნის ტყეში გაჩერდნენ.

მტკვარი უნდა გადაელახათ, მაგრამ გაზაფხულის წყალდიდობის გამო მდინარეში გასვლა, მით უმეტეს ბავშვებითა და ქალებით, ხიფათს უქადდათ.

გიორგიმ მსახური გაგზავნა მცხეთის ხიდის დასაზვერად იმ იმედით, იქნებ დარაჯები არ დგანან, ან იქნებ სძინავთ და მოულოდნელად თავს დავესხმიო. მაგრამ მზვერავმა ვერ მოიტანა კარგი ამბავი: ხიდს სამოცი კაცი იცავდა და ყველა ფხიზლობდა, თან თურმე. ხმამალლა მსჯელობდნენ, როგორ შეიპყრობდნენ გიორგისა და მის ჯალაბს. გაცეცხლებულმა გიორგიმ ხიდის ძალით აღება გადაწყვიტა. მაგრამ არ დაანებეს — ბრძოლის ხმას შეიძლება სხვა დარაჯებიც მიეზიდა და საქმე უფრო გართულებულიყო. სხვა გზა არ იყო, მდინარე ცურვით უნდა გადაელახათ. შესხდნენ ცხენებზე, ფრთხილად ჩავიდნენ ხიდთან ახლოს ისე, რომ ხიდის მცველებს არაფერი გაუგიათ, ცხენები წყალში შეატურეს და მტკვარი მშვიდობით გადალახეს, სვეტიცხოველს მადლი შესწირეს (თასი მიაართვეს) და სოფ მისაქციელს მივიდნენ. ეს უკვე ნუგზარის მამული იყო. აქ მათ თვით ნუგზარი შეეგება და თავისი გატანჯული ქალი და სიძე დუშეთს, თავის სასახლეში მიიწვია. საფრთხე უკან დარჩა.

მაგრამ დიდხანს გაჩერება აქაც არ შეიძლებოდა. ლუარსაბი ნუგზარს სააკაძის გაცემას მოსთხოვდა. მოსალოდნელი იყო ძმათაშორისი ომი. სააკაძემ გაცლა არჩია. რამდენიმე დღის შესვენების შემდეგ დიდი მოურავი თავისი ცოლ-შვილით ირანის შორეულ გზას გაუდგა. მას თან გაჰყვა სიმამრი ნუგზარ ერისთავიც. გზად გაიარეს აღჯაყალის ციხე, სადაც იმჟამად ირანული გარნიზონი იდგა. მისმა მეთაურმა სიხარულით მიიღო სამშობლოდან გაძევებულები. გიორგიმ ცოლ-შვილი იქ დატოვა და თვითონ ნუგზართან ერთად ირანში ჩავიდა და შაჰ-აბასს ეახლა.

ამ დაწიოკების დროს სააკაძის ოჯახის ნაწილი იმერეთში გადახვეწილა. თვით გიორგი ასე მიმართავს 1620 წელს შემდგარ სასამართლოს წევრებს: „ბატონს დედაჩემს ყოველი კაცი იცხობთ, ფექშიშველა შვილითა, მუახლეებითა, მოსამსახურეებითა, ლიბთიმერიტ გარდამიგდეს და დამიკარგესო“, გიორგის მამულები და ქონება კი მეფემ და შეთქმულებმა დაინაწილეს და დაიტაცეს. მათ შორის, ალბათ, ბერუკა ჯავახიშვილსაც, როგორც მთავარ დამბეზღე-

ბელს, შეუსრულეს დანაპირები და სააკაძის მამულის ნაწილი მისცეს.

ჩვენამდე მოაღწია ერთ-ერთმა იმ მრავალ დოკუმენტთაგანმა, რომლებშიაც ასახული იყო სააკაძის მამულების დაყოფა-დატა-ცება. კერძოდ, ჩვენ ხელთა გვაქვს ლუარსაბ მეფის მიერ 1613 წ. გა-ცემული წყალობის სიგელი მსახურთუხუცესის ზაალ აბაზაძისადმი, სადაც აღნიშნულია, რომ ადრე გიორგისათვის ნაწყალობევი მამული ახლა შენ გადმოგეცით: „შევიწყალეთ და გიბოძეთ მიწობლიმისეული მამული, რაც მოურავისათვის წყალობად გუებოძებინა მისის მარ-თლის სამართლიანის სამძღვრითა და საქმითა“... ჩვენ არ ვიცით, რა როლს ასრულებდა ეს აბაზაძე სააკაძის დაცემის საქმეში, მაგრამ გამორიცხული არ არის, რომ ისიც შეთქმულების მონაწილე ყოფი-ლიყო.

რა ბედი ეწია ქართლის დედოფალს — სააკაძის დას, ცნობილს არ არის. ამ უბედურ ქალს იმდროინდელმა ისტორიოგრაფიამ იმ-ღენი პატივიც კი არ დასდო, რომ მისი სახელი მატიანეში ჩაეწერა. სფიქრებელია, რომ მას შემონაზვნება მოუწევდა და დიდხანსაც არ უნდა ეცოცხლა. რაც შეეხება მისდამი ლუარსაბის გრძნობას, ის ზერელე და ხანმოკლე არ უნდა ყოფილიყო. შემდეგ ლუარსაბს ცოლი აღარ შეურთავს, თუმცა დიდხანს გაუთხოვარი იყო დადი-ანის ასული მარიამი¹, რომელიც ლუარსაბის მეუღლედ უნდოდა დე-დამისა და დიდებულებს. ქართლის სამეფო ტახტს კი პირდაპირი მემკვიდრე აღარ ჰყავდა. მართალია, 1615 წლიდან ლუარსაბი ტყვედ იყო ირანში, მაგრამ ცოლის დაგდებიდან მის დატყვევებამდე სრული სამი წელი იყო გასული.

• • •

გიორგი სააკაძე და ნუგზარ ერისთავი დიდი პატივით მიიღო შაჰ-აბასმა. იგი დიდი ხანია ემზადებოდა ქართლ-კახეთის დასაპყრო-ბად. 1602 წელს ოსმალეთთან დაწყებული ომის ერთ-ერთი მიზანი სწორედ აღმოსავლეთ საქართველოს საბოლოოდ გატეხა იყო და

¹ ეს ცნობილი მარიამ დედოფალია, რომელიც უფრო გვიან როსტომ მეფის მეუღლე გახდა.

1605 წელს კახეთში დატრიალებული ტრაგედიაც ამ გეგმის განხორციელების ერთ-ერთ ცდას წარმოადგენდა. მაშინ შაჰ-აბასი იძულებული გახდა დროებით უკან დაეხია, მაგრამ ქართლისა და კახეთის მუსლიმანურ სახანოებად გადაქცევის გეგმაზე მას ხელი არ აუღია. იგი დიდ ფარულ სამზადისს ეწეოდა ქართლ-კახეთის წინააღმდეგ. ამ სამზადისის ერთი მომენტი ქართულ სამეფოთა გავლენიან წრეებში დასაყრდენის მოპოვება იყო. მან მოახერხა და ირანში სამუდამო სამსახურში წაიყვანა ქართლისა და კახეთის მრავალი გამოჩენილი სახელმწიფო და სამხედრო მოღვაწე. ზოგიერთი სამხედრო მოღვაწე კი, მისივე ინტრიგების წყალობით, სიკვდილით იქნა დასჯილი თეიმურაზის მიერ (მაგ. თეიმურაზმა ლალატით მოაკვლევინა გამოჩენილი სარდალი ჭაიხოსრო ომანიშვილი — ჩოლოყაშვილი). ასეთ ვითარებაში გიორგის ქართლიდან გაძევება და ირანში ჩასვლა შაჰ-აბასის სამზადისის დიდი წარმატება იყო (გამორიცხული არაა, რომ სააკაძის, ამ დიდი სარდლის, წინააღმდეგ მოწყობილ ინტრიგებში შაჰ-აბასის ხელიც ერია). „გავლენიანი ქართველების მიმხრობა, — წერს აკად. ნ. ბერძენიშვილი, — საუკეთესო საშუალება იყო თეიმურაზისა და ლუარსაბის სიმტკიცის გასატეხად და მათ დასამორჩილებლად. სააკაძეს კი შაჰის ძალის გამოყენება თავისი პოლიტიკური მოწინააღმდეგეების დასამარცხებლად ჰსურდა“. ეს კი დიდ ფეოდალთა ალაგმვას და საქართველოს გაერთიანებას გულისხმობდა. საფიქრებელია, რომ გიორგი შაჰს დასავლეთ საქართველოს ოსმალთაგან განთავისუფლებას და გაერთიანებული საქართველოს ირანისადმი დამორჩილებას ჰპირდებოდა. სააკაძის აზრით, გაერთიანებული საქართველო შემდეგ ირანსაც მოიგერიებდა. ეს შაჰ-აბასმაც კარგად იცოდა. მისთვის გაერთიანებული საქართველო უფრო საშიში იყო, ვიდრე დაქუცმაცებული და ფეოდალების მიერ გაგლეჯილი. ამიტომ ის გიორგის დახმარებას ჰპირდებოდა, მაგრამ საქართველოს მოსათხრელად ემზადებოდა. შაჰ-აბასი და სააკაძე — იმ დროის ეს ორი დიდი პოლიტიკოსი ერთმანეთის გამოყენებას აპირებდა თავთავიანთი მიზნების მისაღწევად.

სააკაძემ ირანში თავისი ჯეჟით, სიმამაციით და ძალ-ღონით სახელი გაითქვა და შაჰის დიდი პატივისცემა დაიმსახურა. იმ დროს შაჰ-აბასი ომს აწარმოებდა ინდოეთთან და თან წაიყვანა სააკაძეც. მან

დიდი სამხედრო ნიჭი და სიმამაცე გამოიჩინა ყანდაპარის ალებაში. შემდეგ გიორგი სააკაძემ მონაწილეობა მიიღო ოსმალეთის წინააღმდეგ წარმოებულ ომებში. კერძოდ, დიდი სახელი მოიპოვა მან ქ. ბაღდადის ალების დროს. ამ ქალაქის ალებისას ომში დაიღუპა გიორგის ძმა, რომლის სახელიც ცნობილი არაა:

„ბაღდადს წაბრძანდა, თან ვახლი, ალება ბრძანა ციხისა,
ძმა შეყვდა გულ სრულ, მამაცი, ხმის ამომღები რიხისა,
მან ერთი კაცი საბრძოლოდ ადვილად არ შეიხისა, —
ის იქ მომიკლეს ომშიგან, კაცებმა შექმნეს თიხისა!“

(„დიდმოურავიანი“)

აღნიშნულ ომებში წარმატებებმა და გმირობამ დიდი სახელი მოუპოვა სააკაძეს. როგორც გადმოგვცემენ, მის საარაკო გმირობას ხოტბას ასხამდნენ პოეტები. მის გმირობაზე მღეროდნენ შაჰის სასახლეში და ისპაჰანის ქუჩებში. ამ სიმღერებს საქართველომდეც მოუღწევია. თბილისის ქუჩებშიც გაიგონებდით სააკაძის შესახებ სიმღერებსო.

სააკაძის ძალ-ღონისა და მისი მოხერხებულობის შესახებ ხალხში დარჩენილია რამდენიმე ლეგენდა:

ირანში ყოფნის დროს, შაჰ-აბასმა თურმე დიდ მოურავს ჰკითხა: რომელი იარაღი სჯობია გასაჭირშიო? — რომელიც ხელში მოგხვდებაო, — იყო სააკაძის პასუხი. ვერაგმა შაჰმა მოინდომა მისი გამოცდა, თან უნდოდა დარწმუნებულიყო, მართლა ისეთი გულადი და ღონიერი იყო სააკაძე, როგორც ამბობდნენ თუ არა. შაჰმა უბრძანა თავის კარისკაცებს, რომ მათ ჩუმად მიესიათ სააკაძისათვის ორი მშვიერი ლომი, რომლებიც შაჰს თავის სამხეცეში ჰყავდა. ერთ დღეს, როცა გიორგი მარტო სეირნობდა განმარტოებულ ადგილას, მოულოდნელად ეცა ორი პირდაღებული ლომი. მას თან ჰქონდა მხოლოდ ხანჯალი. გიორგი არ დაიბნა. უცბად ერთ-ერთ ლომს ქუდი ჩასჩარა პირში, მეორეს კი ხანჯალი გაუყარა ყელში. სანამ პირველი ქუდს გამოიგდებდა პირიდან, ისიც განგმირა. ყველაფერი ეს ერთ წუთში მოხდა. სისხლიანი ხანჯალი იქვე ბალახზე გაწმინდა და ქარქაშში ჩააგო. შემდეგ დინჯად განაგრძო სეირნობა. ამ სურათს შაჰ-აბასი კოშკიდან უცქეროდა. მის გაცეხას საზღვარი არ ჰქონდა.

ერთხელ შაჰმა ჭიდაობა გამართა. აღმოსავლეთში ჭიდაობა დიდ პატივში იყო და ყოველ დღესასწაულს ჭიდაობაც თან ახლდა. შაჰის უპირველესმა ფალავანმა, უზარმაზარმა შიშველმა ბუმბერაზმა გამოიწვია საჭიდაოდ ქართველები და სათითაოდ ყველა წააქცია. მაშინ თვით სააკაძე გამოვიდა საჭიდაოდ, სტაცა ხელი შაჰის ფალავანს, ასწია მაღლა და ისეთი სიძლიერით დაანარცხა მიწაზე, რომ ირანელმა ფალავანმა წამოდგომა ვეღარ შეძლო.

სააკაძესთან ერთად ირანში ჩასული ნუგზარ არაგვის ერისთავი შაჰ-აბასმა დიდად დასაჩუქრებული და შეწყნარებული გამოისტუმრა საქართველოში. პ. იოსელიანის ცნობით, შაჰმა ნუგზარის ხელით თითქოს ლუარსაბ მეფეს მრავალი საჩუქარი და კეთილგანწყობილების ნიშნად წყალობის სიგელი გამოუგზავნა.

სააკაძე კი შაჰმა დიდი ხნით ირანში დატოვა.

შაჰ-აბასის შემოსევები საქართველოში

ირან-ოსმალეთს შორის 1602 წელს დაწყებული ომი 1613 წ. ირანის გამარჯვებით დამთავრდა. ზავით, რომელიც იმავე წლის ზაფხულში, ქ. სტამბოლში დაიდო, აღდგენილი იქნა 1555 წლის ვითარება — აღმოსავლეთ ამიერკავკასია და მათ შორის ქართლ-კახეთი და სამცხის აღმოსავლეთი ნაწილი ირანის სამფლობელოდ იქნა ცნობილი. შაჰმა საქართველოსათვის მოიცალა. იგი საქართველოში ლაშქრობის უშუალო სამზადისს შეუდგა.

ა) ქართლ-კახეთის მეფეთა კავშირი

ომის დამთავრების შემდეგ, ზამთარში, შაჰ-აბასმა ქართლ-კახეთის მეფეები ნადირობის საბაბით, თავისთან (იგი ამ დროს მაზანდარანში იდგა) დაიბარა. ადრე, როცა თეიმურაზი და ლუარსაბი შაჰთან იყვნენ, პირობა დაუდევიათ, როცა სანადიროდ წაბრძანდებით, გვაცნობე და ჩვენც მცირე ამალით გეახლებითო. შაჰ-აბასმა ამ პირობის თანახმად, ქართველ მეფეებს თავისი მოხელე ამირ-ყული ჭილვადარი გაუგზავნა და მაზანდარანში მიიწვია. ლუარსაბი და თეიმურაზი არ წავიდნენ. „სხვადასხვა მიზეზების მოგონებით, — გადმოგვცემს ისკანდერ მუნში, — გააჩერეს ერთხანს... იმდენი იძვრინეს თავი, რომ მაზანდარანში დათბა და ნადირობის დრო გავიდა“. განაწყენებული შაჰი უკან დაბრუნდა. ლუარსაბისა და თეიმურაზის საქციელი აჯანყებას უდრიდა — ამით ისინი ირანის შაჰის ვასალობაზე უარს ამბობდნენ.

გამოირკვა, რომ ქართლ-კახეთში ანტიირანულ ორიენტაციას გაემარჯვა. გიორგი სააკაძის დაცემის შემდეგ, რომელიც ირანულა

ორიენტაციის პოლიტიკოსად ითვლებოდა, ეტყობა ანტიირანული ორიენტაციის მოღვაწეთა ჯგუფი გაძლიერებულა. ამ მოღვაწეთა მეთაური კახეთის დიდი თავადი შერმაზან ჩოლოყაშვილი ყოფილა; მათი წაქეზებით თეიმურაზმა და ლურსაბმა „დადეს ხელშეკრულება და ფიცი, რომ იქნებიან ერთსულოვანი და ერთაზროვანი“ — გადმოგვცემს არაქელ თავრიზელი. ამ ხელშეკრულების შესახებ მოგვითხრობს ისკანდერ მუნშიცი: „უეჭველია, რამდენიმე ქართველის, განსაკუთრებით შერმაზანად წოდებულის, წაქეზებით დასდევს მათ პირობა და პაემანი, რომ ამიერიდან ერთმანეთთან თანხმობით ყოფილიყვნენ, იმის საწინააღმდეგოდ, როგორც მათი მამები იქცეოდნენ, და სანამ შესაძლებელი იქნებოდა, თავის საცხოვრებლიდან არ დაძრულიყვნენ და ყიზილბაშებისათვის არ ჩაეგდოთ თავი (ხელში)“ ქართლ-კახეთის მოღვაწეებს, რომლებიც, ეტყობა, მიხვედრილი იყვნენ შაჰ-აბასის მიზნებს, საჭირო სიფხიზლე გამოუჩენიათ და ორი სამეფოს კავშირი შეუკრავთ, რასაც მოვლენის შესაბამისი სამხედრო და პოლიტიკური მზადება უნდა მოჰყოლოდა. მაგრამ, სამწუხაროდ, ასე არ მომხდარა.

პოეტი-მეფის არჩილის გადმოცემით, რომელმაც თეიმურაზის ცხოვრება აღწერა, კახეთის ახალგაზრდა მეფე მეტად დიდ დროს ანდომებდა ნადირობასა და ნადიმებს. არ ტოვებდა არც ერთ დღეობას, სადაც სვამდნენ „ზოგთ ჯამითა და სხვათ თასით“, „ხილზედა ვსმევდი გავაზურს (ღვინო), ზვრეტა არ იყო იქ დოსი“. ალბათ, ამ ამბების შედეგი იყო ქართველთა ყურადღების მოდუნება. მიუხედავად იმისა, რომ ხმა გავრცელდა, შაჰ-აბასი საქართველოზე გამოსალაშქრებლად ემზადებო, არავის არ უნდოდა ამ ამბის დაჭერება: „ვიდრე მართლა არ მოვიდა, მოსვლა ჰქონდათ ზოგთ სიცილათ“. ასეთ განწყობილებას თვით შაჰ-აბასის მიერ დარჩეული ხმები ჰქმნიდა: საქართველოზე კი არა ოსმალეთზე გასალაშქრებლად ვემზადებო. „დაგვამშვიდა ტკბილის სიტყვით, ჯებირს არსად არ ვავლებდიო“, — ათქმევინებს თეიმურაზს არჩილი. კახეთის მოუმზადებლობას აღნიშნავს ისკანდერ მუნშიცი. მისი აზრით „[ქართველებს] და განსაკუთრებით... თეიმურაზს „უდარდელობის ფარდა ჰქონდათ გამპირიანობის თვალზე ჩამოფარებული“.

უკეთესი მდგომარეობა არც ქართლში იყო. ნიჭიერი ორგანიზა-

ტორისა და სარდლის გიორგი სააკაძის გაძევების შემდეგ, ქართლის მეფე ლუარსაბი დიდ ფეოდალთა ნება-სურვილთა მორჩილ აღმსრულებლად ქცეულიყო. ისინი კი. ქვეყნის თავდაცვისუნარიანობის განმტკიცებაზე უფრო მეტად თავიანთი სამფლობელოების გაზრდა-გაფართოებაზე ზრუნავდნენ, და ამის გამო ხშირად ერთმანეთსაც არ ინდობდნენ.

ამ ვითარებას ისიც უნდა დაემატოს, რომ შაჰ-აბასს ქართლ-კახეთში მრავალი აგენტი და მომხრე ჰყავდა თავადაზნაურთა წრიდან, რომელნიც ერთი მხრივ, ინფორმაციას აწვდიდნენ ქვეყნის შინაური მდგომარეობის შესახებ, მეორე მხრივ კი, მისთვის სასურველ ხმებს ავრცელებდნენ ხალხში. ეს აგენტები შაჰ-აბასს, ქართველი ხალხის ამ დაუძინებელ მტერს, ისეთ ჰუმანურ ადამიანად ხატავდნენ, რომლის ერთადერთი საზრუნავი თითქოსდა ქართველი ხალხის სიკეთე და კეთილდღეობა ყოფილიყო.

ბ) შაჰ-აბასის პირველი ლაშქრობა

1614 წლის შემოდგომა იყო. შაჰ-აბასი დიდი ლაშქრით საქართველოსაკენ დაიძრა. ჯარი ნელა მოძრაობდა. შაჰი გზადაგზა ნადირობდა და ნადიმებს აწყობდა, თან ხმებს ავრცელებდა, — ოსმალეთის წინააღმდეგ სალაშქროდ ვემზადებო. ამავე დროს, ოსმალეთის სულთანს ელჩი — თავისი ამალის წევრი სულთან მოჰამედ-ბეგ თალიში — გაუგზავნა და თავისი ნამდვილი მიზანი — ქართლ-კახეთში ლაშქრობა აცნობა, რომ ოსმალეთს დარჩეული ხმები სინამდვილედ არ მიეღო და ეს ამბავი ზავის დარღვევად არ მიეჩნია. ამასობაში შაჰის ლაშქარი ქ. არდებილში მივიდა. აქედან კვლავ ნელ-ნელა, გზადაგზა ნადირობით, შაჰი ჯერ ყარაბაღში, ხოლო მერე განჯაში შევიდა. გზაზე მის ლაშქარს ახალი რაზმები ემატებოდა.

შაჰმა თეიმურაზს კაცი გაუგზავნა: ოსმალეთზე ლაშქრობას ვაპირებ და გული რომ იმედიანად მქონდეს, შენ მათ არ მიუდგები, მძევლად შვილი გამომიგზავნეო. თეიმურაზს თურმე არ უნდოდა მცირეწლოვანი შვილის ტირანის ხელში ჩაგდება, მაგრამ, ბერი ეგნატაშვილის თქმით, „დაუყენეს კახთა“ და ისიც იძულებული გასდა დათანხმებულიყო. უმცროსი ვაჟი ალექსანდრე და დედა, ქეთევან

დედოფალი, — მცირე ამალით შაჰთან გაგზავნა. მძევლები პატივით მიიღეს, მაგრამ ცბიერმა შაჰმა გაკვირვება გამოთქვა: „ძიძა ხომ არა ვარო... რომ ასეთი პატარა ყმაწვილი გამოუგზავნიაო, რისთვის უფროსი შვილი არ გამომიგზავნაო. თუ ჩემი შერიგება უნდაო, უფროსი შვილი გამომიგზავნოსო“. თეიმურაზი იძულებული გახდა უფროსი ვაჟი ლევანიც, თუმცა ისიც მცირეწლოვანი იყო — 5 თუ 6 წლისა, გაეგზავნა. შვილები რომ ხელთ იგდო, შემდეგ შაჰმა თეიმურაზიც დაიბარა: „რადგან ამისთანა ერთგული კაცი ხარო, შენც მოდი და მნახეო და მრავალს წყალობას გიზამო“. ახლა კახი მოღვაწეებიც მიხვდნენ (თეიმურაზი კი მანამდეც მიხვედრილი იყო, მაგრამ კახელები არ უჭერებდნენ), რომ შაჰ-აბასს კახეთის ბაგრატიონთა ერთიანად ამოწყვეტა სურდა. ისკანდერ მუნში მოგვითხრობს, რომ შაჰ-აბასმა „ზაქერ-ალა ყუშჩი, რომელიც შაჰის კარზე დაკავშირებული იყო თეიმურაზთან, გაგზავნა მასთან, რათა ტყბილი დარიგებით... აეძულებინა, რომ ხლებოდა ხელმწიფეს, რადგანაც ამის გარეშე მის საქმეს არაფერი ეშველებო“. მაგრამ თეიმურაზი არ წავიდა. სამაგიეროდ, შაჰს ბლომად მიუვიდნენ თეიმურაზითა და ლუარსაბით უკმაყოფილო თავადები, მათ შორის სააკაძის მოსისხლე მტრებიც.

უკვე ცხადი გახდა, რომ შაჰ-აბასი კახეთში შეჭრას აპირებდა. ახლა კი დატრიალდნენ კახელები და სასწრაფოდ სიმაგრეთა შენებას მოჰკიდეს ხელი:

„რა შევიტყვე მართლა მოსვლა, სხვა ველარა გავაწყვეით,
მუკუზნიდამ გალმა მთამდი სრულ ჯებირი წავავლეით,
გავჯებირეთ ორს მთას შუა, უკან რაზმი დავაწყვეით.
რა შეიგნა, მოგვაშურა, ვითა შმაგი მოვა წყვეით“.

ათქმევინებს თეიმურაზს არჩილ მეფე. მაგრამ უკვე გვიან იყო. ნაჩქარევად აგებული ჯებირი შაჰ-აბასის მოზღვავებულ ჯარებს, რა თქმა უნდა, ველარ დააქავებდა.

ეტყობა შაჰ-აბასს აცნობეს (მას ხომ მრავალი მსტოვარი ჰყავდა კახეთში!) ქართველების სამზადისი. მან მძევლები — თეიმურაზის ვაჟები და დედა ირანში გაგზავნა. თავად კი განჯიდან მაშინვე „დიდის რისხვიანობითა და მრავლის ლაშქრით“ გამოემართა, სწრაფად გადმოლახა მტკვარი და კახეთის საზღვრებში შეიჭრა.

შაჰ-აბასმა თავისი ჯარი ორად გაჰყო. ერთ ნაწილს თავრიზის მმართველი ფირბუდაყ-ხანი უსარდლა. მას მოადგილედ და მეგზურად ყარაბაღის ამირა დელუ მოჰამედ შამსედინლუ დაუნიშნა, „რომელიც — გადმოგვცემს ისკანდერ მუნში — საქართველოსთან მეზობლად ყოფნის გამო, საქართველოს გზებსა და იწროებს და იმ ქვეყნის ავსა და კარგს იცნობდა“ (ეს კაცი „დიდმოურავიანი-ცნობილი დელუმაჰმადხანია, რომელიც თბილისის ციხისთავად იყო 1606—1610 წლებში, და რომელიც მონაწილეობდა ტაშისკარის ომში 1609 წელს, ქართველების მხარეზე. ამიტომაც იცოდა მან ჩვენი ქვეყნის „ავი და კარგი“). ფირბუდაყ-ხანს ებრძანა კახეთში სამხრეთ-დასავლეთიდან შეჭრილიყო და იორი გადაეღახა. მეორე არმიის სარდლად შირვანის ბეგლარბეგი იუსუფ-ხანი დანიშნა, რომელიც კახეთში აღმოსავლეთიდან უნდა შეჭრილიყო და მდ. ალაზანი გადაეღახა. შაჰ-აბასს ამით თეიმურაზის ალყაში მოქცევა სურდა. რათა მისთვის გაქცევის საშუალება მოესპო.

ორივე სარდალმა დავალება კარგად შეასრულა. პირველმა არმიამ მდ. იორი გადაღახა და იქვე დაბანაკდა. მეორე არმიამ კი მდ. ალაზანი გადაღახა და ქიზიყში დადგა. ეს მოხდა 1615 წლის 31 იანვარს (ვ. ფუტურიძე).

თეიმურაზი, რომლისთვისაც ცნობილი გახდა მტრის ჯარების მოძრაობა და ალყაში მოქცევის საფრთხე, გამაგრებულ ჯებირს. რომელიც უკვე აღარავის არ აკაეებდა (შაჰის ჯარებმა გარს შემოუარეს მას), თავი მიანება და ქართლისაკენ გაღწევა სცადა. თეიმურაზის ამ გადაწყვეტილების მიზეზი ისიც იყო, რომ კახეთის მესვეურები დიდ დაბნეულობას შეეპყრო. ზოგი მათგანი თეიმურაზს შაჰთან მისვლას, ზოგი კილდე გაქცევას ურჩევდა და მხოლოდ მცირე ნაწილი მოითხოვდა შებმას.

პირველი და უკანასკნელი დიდი შეტაკება ჟალეთის ახლოს მოხდა. თეიმურაზი, რომელიც თვით სარდლობდა ქართველთა ჯარს, პირადად მონაწილეობდა ბრძოლაში. ასევე, ყიზილბაშთა ჯარს თვით შაჰ-აბასი მეთაურობდა. მემატიანის მოწმობით „თვთ შააბაზ მივიდა ბატონს თეიმურაზზედა“. ბრძოლა მეტად მწვავე იყო. განთქმული მეომარი მეფე თეიმურაზი ლომივით იბრძოდა, მაგრამ შაჰის მეტისმეტად მრავალრიცხოვან ჯარებს „ვერლარა დაუდგა თეიმურაზ და

წარმოვიდა“. ქართველები ბრძოლით იხევდნენ. მათი მიზანი ალყიდან გასხლტომა და ქართლში გადასვლა იყო. შაჰ-აბასს კი თეიმურაზის შეპყრობის დაუოკებელი სურვილი ახრჩობდა. უკანდახეულ თეიმურაზის ჭარებს წინ ყიზილბაშთა ახალი რაზმები გადაელობნენ, მაგრამ ქართველები არ შედრკნენ. თავგანწირულნი ეკვეთნენ ყიზილბაშებს და მუსრი გააველეს, ალყა გაარღვიეს და ქართლს მიაშურეს. ერწოს გამოვლითა და არაგვზე ჩამოვლით მუხრანში მივიდნენ. ჟალეთის ბრძოლა ქართულ წყაროებში თეიმურაზის გამარჯვებადაა მიჩნეული, თუმცა „გამარჯვებული“ სწრაფად გარბოდა და თავის ქვეყანას „დამარცხებულს“ უტოვებდა.

მუხრანში თეიმურაზს უკვე ელოდებოდა ქართლის მეფე ლუარსაბი ამალითა და მცირე ჯარით. ლუარსაბმა „გამარჯვება“ მიულოცა თეიმურაზს და გაეხუმრა:

„როგორ დახვდი მცირე სტუმარს უცებ მოსულს?

პურადობას იჩემებდი, არ უკერდი სტუმარსა სულს,

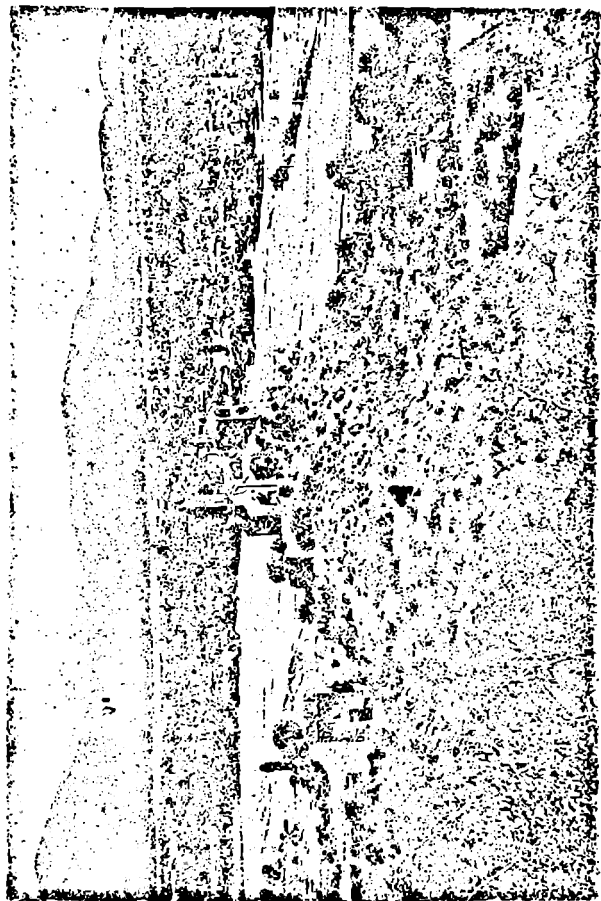
მხიარულად დახვდებოდი, აწ გეძებენ სადღაც წასულს,

პურად კარგს და გულად უხესა, ახლა გხედავ შენ დანასულს“.

ეს სიტყვები, რომელიც პოეტ არჩილს ეკუთვნის, უფრო მწარე სინამდვილეა, ვიდრე ხუმრობა. მასში გამოხატულია არჩილის თვალსაზრისი თეიმურაზის მეფობის პირველ პერიოდზე, როცა ახალგაზრდა მეფე სტუმრად წაბრძანებას და სტუმრის მიღებას უფრო მეტ დროს ანდომებდა, ვიდრე მტრის მოსალოდნელი შემოსევისათვის სამზადისს.

მუხრანში მეფეთა თათბირი გაიმართა. გამოირკვა, რომ არც ქართლს შეეძლო წინააღმდეგობის გაწევა. არც ქართლის თავადები ურჩევდნენ ომს ლუარსაბს. ისინიც კახი თავადების მსგავსად, შაჰთან შეთანხმებაზე ოცნებობდნენ. გადაწყდა: მეფეები აქაურობას გასცლოდნენ და თავი იმერეთში შეეფარებინათ.

ლუარსაბი და თეიმურაზი თავიანთი ოჯახებით იმერეთში გადავიდნენ. გიორგი იმერთა მეფე მათ ზემო იმერეთში, წერეთლებს სამფლობელოში, მიეგება. რამდენიმე დღე ქველი წერეთლის სასახლეში გაატარეს შემდეგ კი გიორგი მეფემ სტუმრები ქუთაისში მიიწვია და დიდი პატივით მიიღო.

გზები — იმდროინდელი კაბეზის დედაქალაქი.

შაჰ-აბასის ჯარებმა კახეთი დაიკავეს. შაჰი ქიზიყიდან კახეთის სატახტო ქალაქში, გრემში მივიდა. „ეს აყვავებული ქალაქი ნიმუშია სამოთხის ბალისაო“, — აცხადებს ისკანდერ მუნში. პირველ ხანებში შაჰი თავის ჯარისკაცებს მოსახლეობის ძარცვას სასტიკად უკრძალავდა. რამდენიმე ჯარისკაცს, რომელთაც „დაიწყეს ქრისტიანების ბინების ძარცვა, მუცლები დაუფატრეს და უკან გაგზავნეს ბანაკში“ (ისკანდერ მუნში). ეს ვერაგი შაჰის მორიგი ეშმაკობა იყო. მას ამით მოსახლეობის ყურადღების მოდუნება უნდოდა — აქაოდა, მე თეიმურაზს ვებრძვი და არა ხალხსაო. ამ ხერხმა ნაყოფიც გამოიღო. სამალავებიდან ხალხი თანდათან გამოვიდა და თავიანთ სახლ-კარს დაუბრუნდა.

გრემიდან შაჰი ალავერდს მივიდა. ეს ეკლესია და მისი გალავანი სასწრაფოდ ციხე-სიმაგრედ გადააქეთეს და შიგ ირანელთა გარნიზონი შეაყენეს. აქ გაიგო შაჰ-აბასმა, რომ კახეთის განძი თიანეთის ერთ მიუვალ ციხეში ინახებოდა. შაჰმა ლაშქარი გაგზავნა ციხის ასაღებად. მეციხოვნეებმა და საერთოდ ერწო-თიანეთის მოსახლეობამ დიდი წინააღმდეგობა გაუწია შაჰის ჯარებს. ქართველები მაინც დამარცხდნენ. თეიმურაზის მთელი განძი შაჰის ხელში გადავიდა. ერწო-თიანეთი კი ერთიანად გადაიბუგა. იმ მხრიდან 30 000 ტყვე და 40 000-მდე მსხვილფეხა საქონელი გამოიყვანეს. შემდეგ უკვე მთელი კახეთის ძარცვა-რბევა დაიწყო. ამათ გარდა შაჰ-აბასმა აჰყარა და ირანის შიდა პროვინციებში გადაასახლა მრავალი ათასი შირვანელი და ყარაბაღელი გლეხი, რომელნიც ჯერ კიდევ ალექსანდრე კახთა მეფის დროს ჩამოსახლებულიყვნენ კახეთში, ოსმალთა შემოსევისაგან შევიწროებულნი. აყრილთა და გადასახლებულთა შორის იყო აგრეთვე კახეთში მცხოვრები მრავალი სომეხი და ებრაელი, ვითომც როგორც საქართველოს არამკვიდრნი, თუმცა მკვიდრებიც მრავლად იყვნენ გადასახლებულებში. შაჰ-აბასის ჯარებმა, მოგვითხრობს არაქელ თავრიზელი, „ყველაზე საესე, ნაყოფიერი და ხალხმრავალი კახეთის ქვეყნისა და გრემის ყველა ადგილი ერთიანად ააოხრეს და წაბილწეს“.

შაჰ-აბასი და მისი ჯარები 50 დღის განმავლობაში იმყოფებოდნენ კახეთში და რაც შეეძლოთ, აოხრებდნენ. შემდეგ შაჰმა კახეთის მმართველად ირანში გაზრდილი და გამუსლიმანებულ-გასპარ-

სელებული ბატონიშვილი ისახანი (გიორგი ალექსანდრეს ძის ვაჟი) დანიშნა, რომელსაც მრჩეველბად კახეთის დიდი თავადები — დავით ჯანდიერი (ასლანიშვილი) და ნოდარ ჯორჯაძე დაუნიშნა. თავად კი ჯარით ქართლში გადავიდა.

1615 წ. გაზაფხულის დამდეგი იყო. შაჰი ჯარით ქართლში შემოვიდა და გორს დაბანაკდა. რამდენიმე დღეში გორისა და სურამის ციხეები შეაკეთეს და შიგ ყიზილბაშთა გარნიზონები ჩააყენეს. შაჰმა ქართლის სოფლებში შეიკრიბები დაგზავნა, რომელნიც ხალხს მშვიდობას ჰპირდებოდნენ. მართლაც ამჯერად ქართლი, კახეთთან შედარებით იოლად გადარჩა.

შაჰს ქართლის დიდი თავადები, მათ შორის სააკაძის მტრები ფარსადან ციციშვილი, შადიმან ბარათაშვილი და ბერუკა ჯავახიშვილი მიუვიდნენ და სამსახური შესთავაზეს. შაჰმა ისინი კარგად მიიღო და გაკეთება-გამდიდრება აღუთქვა. ამ დროს სააკაძეც ქართლში იყო. ეტყობა, მისთვის მამულები დაებრუნებიათ და ისიც თავისი სამფლობელოს აღდგენაზე ზრუნავდა და ნოსტეში იმყოფებოდა. ქაიხოსრო ჯავახიშვილი, რომელიც სააკაძის ირანში ყოფნის დროს მის ყმა-მამულს აწიოკებდა, გიორგის ჩამოსვლის შემდეგ, სამაგიეროს გადახდის შიშით აყრილა და იმერეთისაკენ გაქცეულა. როგორც თვით სააკაძე აცხადებს: „რა მე ბედნიერის ყაენიღამა (ე. ი. ირანიდან) მოველო და ეს ყველა ავი ქაიხოსროსაგან მჭირდო, იმას ასრე ეგონაო, რომ წაუტდენელს არ გაუშვებდო, აიყარა და სურამისაკენ წავიდაო. მივსწივე ბიძინა და ისრეე დავაბრუნე და ცოლითა და შვილით მოვიყუანეო“ (1620 წ. სასამართლოს ოქმი). სააკაძის მოწინააღმდეგე თავადებს შიში ჰქონდათ, გიორგი სამაგიეროს გადაგვიხდისო, და განაჩენს ელოდნენ. მაგრამ გიორგიმ აქ დიდი ჰკუა და ტაქტი გამოიჩინა. ის უკვე მიხვედრილი იყო შაჰ-აბასის მიზნებს და თავის მტრებთან ბრძოლას შერიგება არჩია.

მაგრამ სრულიადაც ასე არ ფიქრობდნენ მისი მტრები, რომელნიც შაჰის მიერ კარგად მიღებით გამხნევებულიყვნენ და იმასაც კარგად ხედავდნენ, რომ აბასი იმ დროს მათ მეტ ანგარიშს უწყევდა, ვიდრე სააკაძეს. სააკაძის მტრებს კიდეც ერთხელ დაურბევიათ მისი მამული. 1620 წ. სასამართლოზე გიორგის განუცხადებია: „რომე სასაფლაოზედ მამიკდესო, ესტაწმიდური ნახირი წაასხესო და ეს ყუე-

ლა უპატიობა და უკაცრავლი ჩემს სასათლაოსა და ჩემს მამულს უყუესო“. სააკაძე ამ საქმესაც ქაიხოსროს და მის მომხრეებს აბრალეზდა. მაგრამ ქაიხოსრო უარყოფდა: „ბედნიერი ყაენიცი (ე. ი. შაჰ-აბასი) აჲ, ქართლს, იყო, ბერუკაც აჲ იყო და მისავ აჲ ყოფაში ნახირი წაასხესო და არც არას მის საქმეს შუა ვარო და ნახირიცი ისრევე უკლებლად შეაჲცივესო“. სასამართლომ გამოარკვია, რომ ამ თავდასხმაში ბრალი ბერუკა ჯავახიშვილს მიუძღოდა და არა ქაიხოსროს, მაგრამ ის კი არაა საინტერესო, თუ ვინ იყო დამნაშავე, მთავარი ისაა, რომ შაჰ-აბასის აჲ ყოფნაშიცი კი გრძელდება სააკაძის დევნა. ეს სწორედ იმით აიხსნება, რომ შაჰს იმ დროს, სააკაძის მოწინააღმდეგენი უფრო სჭირდებოდა, ისინი უფრო მეტ დახმარებას უწევდნენ მას გეგმის განხორციელებაში, ვიდრე სააკაძე, რომლის მიზნები შაჰ-აბასის სურვილების დიამეტრალურად საწინააღმდეგო იყო. შაჰის უნდობლობა სააკაძისადმი იმაშიცი ჩანს, რომ, მართალია, მას სამფლობელო კი აღუდგინა, მაგრამ არც ძველი თანამდებობა — თბილისის მოურაობა, და არც ახალი თანამდებობა არ მისცა; საქართველოშიცი კი არ დატოვა და, როცა ქართლიდან ირანში გაემგზავრა, თან წაიყვანა. ეჲვიან და ვერაგ შაჰს სააკაძის საქართველოში დატოვება თავისი გეგმებისათვის სახიფათოდ მიაჩნდა და არც ცდებოდა.

უფრო მეტიცი: გიორგი სააკაძე, რომელიცი 1615 წ. ბოლოსა და 1616 წ. დამდეგს ირანიდან ჩამოსულიყო და თავის სამფლობელოში იმყოფებოდა, კინალამ მოკლა ქაიხოსრო ჯავახიშვილმა, რომელიცი გიორგის პირველი ჩამოსვლის დროს მისი შიშით იმერეთში მირბოდა და თვით გიორგიმ დააბრუნა და თავის მამულში დააყენა. იმავე სასამართლოზე მოურავს განუცხადებია: „ბატონი თეიმურაზ რომ ქართლს ჩამოვიდაო და სურამს იდგაო, მე ბედნიერის ყაენიდალმან წამოველო და ჩემს მამულში მოველო... ჩემს მამულში ვიყავო და არავისთვის რა შემეცოდაო. წავიდა ქაიხოსრო და ფარსადანთან (ციციშვილი, იგი შაჰ-აბასს ქართლის გამგებლად დაეტოვებინა) მივიდაო, რომე მოურავი თავის მამულში ნოსტეს მოსულაო, ლაშქარი მამეცო, წავალ თავს დავესხმიო და მოუკლავს არ გაუშვებო. ფარსადან სამასი კაცი გამოატანა და ჩემად სასიკვდილოდ წამოვიდაო“. გიორგი რომელიდაც თავის მომხრეს გაუფრთხილებია. ისიცი ნოს-

ტეს გასცლია და სოფ. ხანდაკში მისულა. გადავრჩი, ქაიხოსრომ „იმხანად ველარ მამკლაო“, — უმატებს იქვე გიორგი. ასე რომ, გიორგის შაჰის მფარველობამაც ვერ უშველა. ეს მხოლოდ იმიტომ, რომ შაჰის ერთგულებაში გიორგის მისი მოწინააღმდეგეები სჯობნიდნენ.

შაჰ-აბასმა გორიდან გიორგი იმერთა მეფეს აზერბაიჯანის ვეზირის ხოჯა მოჰამედ რეზას (სარუ-ხოჯად წოდებულის) ხელით „რის-ხვიანი“ წერილი გაუგზავნა. იგი მეფეების გაცემას მოითხოვდა და პირობას იძლეოდა, არაფერს ავნებდა მათ. წინააღმდეგ შემთხვევაში ომით იმუქრებოდა.

მეფეები არ წამოვიდნენ, მაგრამ შაჰის კაცს თავიანთი ელჩები — კათალიკოზი მალაქია და აბაშიძე ლევან — გამოაყოლეს და შაჰს წერილები გამოუგზავნეს. ისინი „პატიებას“ იმუდარებოდნენ და შაჰს საქართველოდან გასვლას სთხოვდნენ. აბასმა ელჩები პატივით მიიღო და განუცხადა: მხოლოდ იმ შემთხვევაში ვაპატიებ, თუ მესალმებიანო.

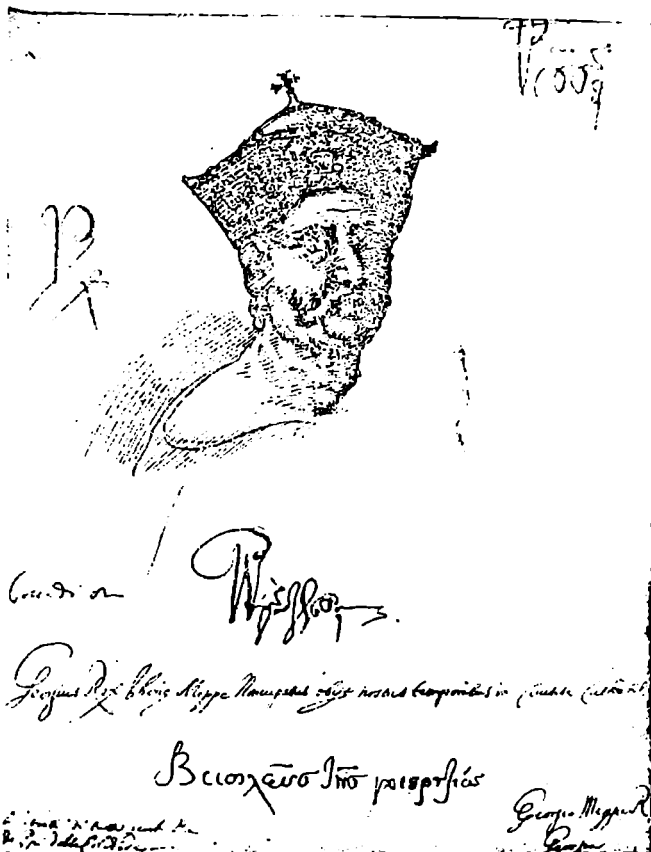
შაჰს, არაქელ თავრიზელის გადმოცემით, თითქოს ხმა გაუფრცულებია: თუ ლუარსაბი მოვა, ქვეყანას მას მივცემ, „თუ არა და. აი მოურავი, რომელიც ქართველია და ქართლის ქვეყნიდან არის, ჩვენთანაა, მას მივცემ ქართლის ქვეყანას, თვით კი წავალ ჩემს ქვეყანაშიო“. მეორე ვერსიით კი, რომელსაც ისკანდერ მუნში მოგვითხრობს, შაჰ-აბასმა თავის გაგზავნილ კაცს დააბარა, თუ ლუარსაბი არ წამოვა, ქართლის ტახტი იმერეთის მეფის მემკვიდრეს აღექსანდრეს აღვუთქვიო, (თითქოს თვით იმერეთის მეფეს ეთხოვოს: რადგან ლუარსაბი არ მოდის თქვენთან, ჩემი შვილი იყმეო და ქართლი, ან მისი ტერიტორიის ზოგი ნაწილი ჩვენ მოგვეციო). ახლა ძნელია დაბეჯითებით იმის თქმა, რომელ ვერსიას უფრო ავრცელებდა შაჰ-აბასი. ერთი კი ცხადია: ის არც ერთ თავის დაპირებას არ შეასრულებდა, რადგან შესაძლოა ორივეს საქართველოს გაძლიერება გამოეწვია (თუ ქართლს იმერეთის მეფეს გადასცემდა, ეს საქართველოს გაერთიანების დასაწყისი იქნებოდა, სააკაძის ქართლის მმართველად დანიშვნით კი შაჰი ქართლის სახანოდ გადაქცევის გეგმას უნდა გამოთხოვებოდა).

შაჰმა კიდევ რამდენჯერმე სცადა ტკბილი სიტყვითა და დაპი-

რებებით თეიმურაზისა და ლუარსაბის გადმოყვანა, მაგრამ ამაოდ. ბოლოს აბასმა ხელი აიღო თეიმურაზის ხელში ჩაგდების ცდაზე და იერიში ლუარსაბზე მიიტანა. ეს საქმე ახლა შადიმან ბარათაშვილს დაავალა. დიდ საჩუქრებს დაჰპირდა, თუ დავალებას შეასრულებდა. შადიმანმა მეფის გადმოყვანა იკისრა და იმერეთში გაემგზავრა. მას თან კაცი გაატანეს, რომელსაც შაჰისა და მისი მეუღლის, ლუარსაბის დის, ლელას წერილები მიჰქონდა. შაჰის აზრით, ლუარსაბი თავის დის წერილს უფრო ენდობოდა.

შადიმან ბარათაშვილი, „ეს ბოროტი, ვერაგი კაცი, — წერს არაქელ თავრიზელი, — რომელიც ქრისტიანთა სამეფოს დაღუპვის მიზეზი გახდა, წავიდა იმერეთში ლუარსაბთან და თეიმურაზთან, დიდი ხნის განმავლობაში ელაპარაკა ლუარსაბს ღმობიერი, დამარწმუნებელი და მოსაწონი სიტყვებით მანამ, ვიდრე მის მტკიცე განზრახვას შეარყევდა“. შადიმანმა დაითანხმა ლუარსაბი შაჰთან წასვლაზე. მიუხედავად იმისა, რომ ლუარსაბს წაუსვლელობას ურჩევდნენ დედამისი თამარი, და ხორეშანი (თეიმურაზის მეუღლე), თეიმურაზი. იმერეთის მეფე და თავადები, დადიანი და გურიელი, რომელნიც ამ შემთხვევის გამო დაებარებინა გიორგი მეფეს თათბირზე, გადაწყვეტილება ველარ შეაცვლევინეს. რაინდ მეფეს, არაქელ თავრიზელის სიტყვით, შემდეგი განუცხადებია: „თუ მე არ წავალ, იგი (შაჰ-აბასი) მთელ ქვეყანას ააოხრებს, ეკლესიებს დაანგრევს, ქრისტიანებს დახოცავს და დაატყვევებს. ეს ყველაფერი ჩემი მიზეზით იქნება. რამდენიმე ხანს ასეთი სინდისით ცხოვრებას და იმდენი ადამიანის ცოდოში ჩადგომას მირჩენია წავიდე შაჰთან, მთელი ქვეყანა ვიხსნა, რათა ჩემი მიზეზით არ ააოხროს ქვეყანა“. უეჭველია, ლუარსაბის ხლებამ რამდენადმე დააცხრო შაჰ-აბასის მრისხანების ცეცხლი და ქართლიც შედარებით იოლად გადარჩა შაჰის ამ „სტუმრობას“.

ლუარსაბმა დედა და ოჯახი იმერეთში დატოვა, თავად კი მცირე ამალით ქართლში გადმოვიდა. შაჰი მას იმერეთის საზღვრებთან ახლოს შეეგება. ლუარსაბი დიდი პატივით იქნა მიღებული. მალე გორში მობრუნდნენ და რამდენიმე ხანს იქ დარჩნენ. ლუარსაბს აქ იმერეთში გაქცევა უცდია, მაგრამ შეუტყვეს. შაჰმა ამ გარემოებას გარეგნულად ყურადღება არ მიაქცია, მაგრამ ფარულ მცველთა რაზმი კი გააძლიერა.

გეორგი III, მეგრეთის მეფე (1604—1639), კასტელის ნახატი.

გორიდან შაჰი თავისი ჯარით თბილისს მივიდა. ლუარსაბიც თან ჰყავდა. დიდხანს არც აქ გაჩერებულა. თბილისის ციხეში ირანული გარნიზონი ჩააყენა და ყარაბაღისაკენ გასწია. ლუარსაბი მოელოდა, რომ შაჰი მას თბილისში დატოვებდა, მაგრამ ასე არ მოხდა. ვერაგმა შაჰმა ლუარსაბი ყარაიაში ნადირობის საბაბით თან გაიყვანა და ყარაბაღში მიიყვანა. ყველაფერი ცხადი იყო: ლუარსაბი უკვე ტყვე იყო. შაჰმა საქართველოდან წასვლისას თან წაიყვანა კახეთისა და ქართლის მოსახლეობიდან ისინი, ვინც შაჰის რჩევითა და დაძალებით „შაჰისევანში“ ჩაწერილიყო. შაჰის გვარდიაში ჩაწერილთა რაოდენობა რამდენიმე ათასს შეადგენდა. ყველა ისინი თავიანთ ოჯახებიანად ირანში გადასახლეს.

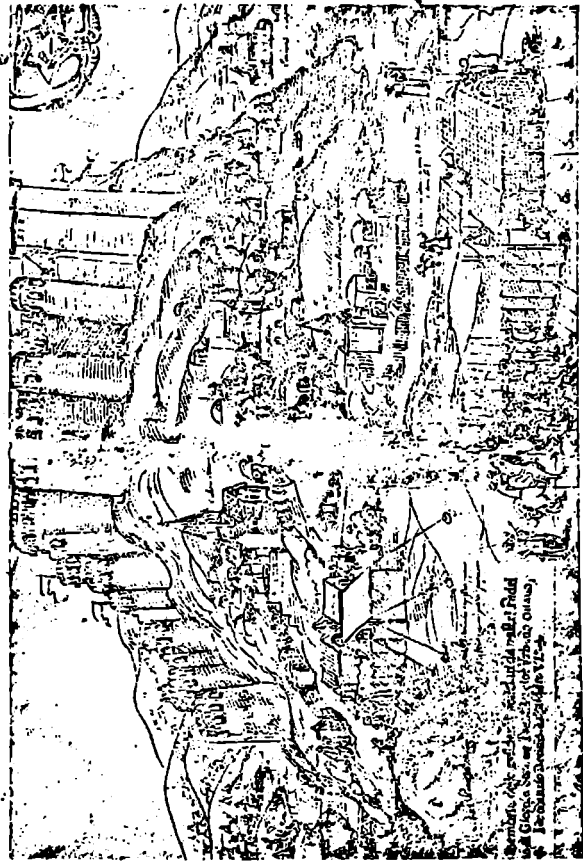
საქართველოში ლაშქრობის დაწყების წინ შაჰის მიერ ოსმალეთში გაგზავნილი ელჩი დაბრუნებულიყო და ყარაბაღში ეახლა აბასს. მან ოსმალეთის სულთნის უკმაყოფილების ამბავი ჩამოიტანა. თეიმურაზსა და ლუარსაბს წერილები მიეწერათ. სულთანისათვის: თქვენი ყმოზა გვინდა და შაჰ-აბასის წინააღმდეგ ომში მოგვეხმარეო. შაჰ-აბასმა სულთანს სასწრაფოდ ელჩი გაუგზავნა, მეგობრობის წერილი მისწერა და თან ძვირფასი საჩუქრები უძღვნა, რომელთა შორის კახეთში ნაძარცვი ძვირფასეულობაც იყო (მაგ. ალავერდელი ეპისკოპოსის თვალმარგალიტებით შემკული, ძვირადღირებული გვირგვინი). შაჰ-აბასი ამით ქართლ-კახეთის საქმეებში ოსმალეთის მოსალოდნელი ჩარევის თავიდან აცილებას ცდილობდა.

შაჰ-აბასი თავისი ლაშქრითა და ქართლ-კახეთიდან წამოყვანილი დიდძალი ტყვეებით ირანში დაბრუნდა.

შაჰმა ლუარსაბს რჯულის შეცვლა მოსთხოვა. ლუარსაბმა მტკიცე უარი განაცხადა. არავითარმა მუქარამ და ტყბილმა სიტყვამ არ გასჭრა. ლუარსაბი შინაური „საპატიო“ პატიმრობიდან ნამდვილ პატიმრობაში გადაიყვანეს.

ბ) აჯანყება კახეთში

1615 წელს თეიმურაზის (რომელიც იმ დროს იმერეთში იმყოფებოდა) ინიციატივით დასავლეთ საქართველოს მეფე-მთავრებმა და თეიმურაზმა შეკრეს კავშირი, რომლის მიზანი შაჰ-აბასის აგრესიის წინააღმდეგ ერთობლივი ბრძოლა იყო.

გორის ციხე, კახეთის ნახტი.

იმავე წელს, ჯერ კიდევ ლუარსაბის იმერეთში ყოფნის დროს, ქართველ მეფეებს ოსმალეთისათვის უთხოვიათ დახმარება. ოსმალეთი უკმაყოფილო იყო ირანთან 1613 წელს დადებული ზავის პირობებით და ომისათვის ემზადებოდა. 1615 წლის მაისში ოსმალთა ლაშქარი დიდი ვეზირის მექმედ-ფაშას მეთაურობით ირანის საზღვრებისაკენ დაიძრა. ეს ამბავი აცნობეს თეიმურაზს, რომელმაც თავის მხრივ კაცები აფრინა კახეთში. ისინი აჯანყების სამზადისს უნდა შედგომოდნენ.

კახეთის მოსახლეობა უკმაყოფილო იყო შაჰ-აბასის „მწყალობელი“ პოლიტიკისა, რომელმაც კახეთის მოსახლეობის დიდი ნაწილი შეიწირა ტყვედ წაყვანილთა და შაჰისეევანში ჩაწერილ „მოხალისეთა“ სახით. აჯანყებისათვის ნიადაგი უკვე მზად იყო. დიდო უკმაყოფილება იყო მეზობელი შირვანის მოსახლეობაშიც. როცა კახეთში ოსმალეთის საომარი სამზადისი გაიგეს, გამხნევდნენ და აჯანყება დაიქარეს.

აჯანყება, რომელსაც სათავეში დავით ჯანდიერი ჩაუდგა, 1615 წლის 15 სექტემბერს, ალავერდობას დაიწყო. ალავერდის ეკლესია-გალავანი ირანელების მიერ ციხე-სიმაგრედ იყო გადაკეთებული და შიგ ყიზილბაში მეციხოვნეები იდგნენ. 15 სექტემბერს საეკლესიო დღესასწაულის საბაბით, ქართველებმა ეკლესიაში შეშვება ითხოვეს. დავით ჯანდიერი შაჰის მიერ კახეთის მმართველის, ისა-ხანის, მოადგილედ იყო დანიშნული. მისი ხათრით მეციხოვნეებმა უარი ვერ უთხრეს ქართველებს და ფარულად შეიარაღებულ „მლოცველთა“ დიდი რაზმი ეკლესიის გალავანში შევიდა. ქრისტიანული სადღესასწაულო ცერემონიალის შესრულების შემდეგ, დათქმულ ნიშანზე, ქართველები ყიზილბაშებს ეცნენ და ერთიანად მუსრი გაავლეს. ეს იყო მთელ კახეთში აჯანყების დაწყების ნიშანი. თეიმურაზს მალემსარბოლი გაუგზავნეს და კახეთში მიიწვიეს.

თეიმურაზი, რომელიც ქუთაისში იმყოფებოდა, დიდი სისწრაფით გამოემართა კახეთისაკენ. მას იმერეთის მეფე, დადიანი და გურიელი თავიანთი ჯარებით გამოჰყვნენ და არაგვამდე მოაცილეს. აქ მას დავით ჯანდიერის მეთაურობით ქართველები შეეგებნენ. თეიმურაზი სათავეში ჩაუდგა აჯანყებას და ყიზილბაშთაგან კახეთის ციხეების გაწმენდა განაგრძო.

კახეთის აჯანყებას შირვანიც აპყვა, რომელიც არა ნაკლებ შევიწროებული და დარბეული იყო შაჰ-აბასისაგან. შირვანელებს სათავეში ჩაუდგა შაჰის ერთ-ერთი სარდალი, წარმოშობით შირვანელი, დელიმალქი, რომელმაც, — მოგვითხრობს ისკანდერ მუნში, — „გაგზავნა კაცი თეიმურაზთან და ერთგულება განუცხადა“. ერთობლივი ღონისძიებებით თეიმურაზმა და დელიმალქმა კახეთისა და შირვანის ციხეები აიღეს, მეციხოვნეები გაწყვიტეს და ორივე ქვეყანა ყიზილბაშთაგან გაათავისუფლეს. აჯანყების ამბავი შაჰ-აბასმა შეიტყო და საომარ სამზადისს შეუდგა. შაჰის მდგომარეობა ძალიან შეამსუბუქა ოსმალეთის არმიის სარდლობის უნიათო მოქმედებამ. ოსმალეთის არმია მეტისმეტად ნელა მოძრაობდა და გაუბედავად მოქმედებდა. ამასობაში ზამთარმაც მოუსწრო და ირანში შექრა მომავალი წლის გაზაფხულისათვის გადაიდო. ამ გარემოებამ აჯანყებულები შეაშფოთა. შაჰ-აბასს კი საშუალება მისცა აჯანყების ჩასაქრობად დამსჯელი ექსპედიცია გამოეგზავნა.

შაჰ-აბასმა რჩეულ მეომართაგან თხუთმეტათასიანი ლაშქარი შეადგინა, მას ცნობილი სარდალი ალიყული-ხანი დაუნიშნა მთავარსარდლად და სასწრაფოდ საქართველოში გამოისტუმრა. ალიყული-ხანის ლაშქარში მონაწილეობდნენ აგრეთვე შაჰ-აბასის გამოჩენილი სარდლები: ყარაბაღის ბეგლარბეგი მოჰამედ-ხან ზიად-ოღლი ყაჯარი, ისფენდიარ-ბეგი, ამირები ფეიქარ სულთან იგირმი-დორთი და დელუ მოჰამედი (ჩვენთვის უკვე კარგად ცნობილი დელუმოჰამედ-ხანი). ამ ლაშქრობაში მონაწილეობდა ქართველ შაჰისეევანთა ერთი რაზმიც.

ალიყული-ხანი ქართლში შემოვიდა, თბილისი გაიარა და არაგვზე დადგა წიწამურთან ახლოს. მისი მიზანი იყო გზა გადაეჭრა თეიმურაზისათვის, თუ იგი იმერეთში გადასვლას მოინდომებდა. ალიყული-ხანმა მეგზურებად და მზეერავეებად ქართველი შაჰისეევანები დანიშნა, რომელნიც არასწორ ცნობებს აწედიდნენ ირანელ სარდლობას თეიმურაზის ჯარის მოძრაობის შესახებ. სამაგიეროდ, ალიყული-ხანთან მყოფი ბაინდურ ერისთავი ირანის ჯარის მოძრაობის მარშრუტს და მათს გეგმებს ფარულად თეიმურაზს ატყობინებდა. თეიმურაზმა კარგად ისარგებლა შექმნილი ვითარებით, ფარულად მიუახლოვდა არაგვს, სწრაფად გადალახა მდინარე და მოულოდნე-

ლად თავს დაესხა ირანელთა ლაშქარს. თეიმურაზის ჯარი 5-6 ათასი კაცისაგან შედგებოდა, მაშინ როცა ირანელთა ლაშქარში 15000 კარგად შეიარაღებული მეომარი იყო.

ირანელთა სარდლობამ მოჰამედ-ხან ზიად-ოღლი მეწინავე ჯარის სარდლად დანიშნა. ამირებს ფეიქარ სულთან იგირომი-დორთის და დელუ მოჰამედს საჭიროების შემთხვევაში მეწინავესათვის დახმარება დაევაღათ. დაეწყო მარჯვენა და მარცხენა ფრთებიც. ცენტრს თვით ალიყული-ხანი მეთაურობდა.

თეიმურაზი, რომელიც თვითონ სარდლობდა ქართველების ჯარს და პირადად მონაწილეობდა პირველ შეტევაში, უდიდესი სისწრაფით შეიჭრა მტრის ბანაკში. ქართველები თავგანწირვით ეკვეთნენ ირანელთა მეწინავე რაზმებს და რამდენიმე საათში ერთიანად მუსარი გაავლეს. ბრძოლაში მოკლეს ირანელთა მეწინავე რაზმის სარდალი მოჰამედ-ხან ზიად-ოღლიც. თეიმურაზის ჯარის გააფთრებული შეტევით თავზარდაცემულმა მარჯვენა და მარცხენა ფრთებმა, ისკანდერ მუნშის სიტყვით, „ზურგი მიუბრუნა ბრძოლის ველს და გაიქცა ისე, რომ იარაღისათვის ხელი არ მოუკიდა“. მოიშალა ცენტრიც. გამოცდილი სარდლები ალიყული-ხანი და ისფენდიარ-ბეგი ბრძოლას მაინც არ თმობდნენ და ჯარის შეკავებას ცდილობდნენ. მაგრამ ყოველი ცდა ამაო იყო — პანიკით მოცული ირანელთა რაზმები მხოლოდ თავის გადარჩენაზე ფიქრობდნენ. მალე მათაც იკადრეს გაქცევა და თბილისისაკენ მოჰურცხლეს. ქართველები დაედევნენ და გზადაგზაც მრავლად კაფეს მტერი. ქართველების ხმაღს გადარჩენილთაგან ბევრი მტკვარსა და არაგვში დაიხრჩო. მხოლოდ მცირე ნაწილმა მიაღწია თბილისამდე. ბრძოლა, რომელიც შუადღით დაიწყო და დაღამებამდე გაგრძელდა, თეიმურაზის ბრწყინვალე გამარჯვებით დამთავრდა. ირანელთა მთელი ბანაკი — კარები, ცხენები, აქლემები, ძვირფასეულობა, დიდძალი იარაღი — ქართველებს დარჩა. „საშოარი ასრე გაიფდა, რომ სანახევროთ წამლები არ იშოვებოდა. აქლემი ერთ აბაზად გაისყიდაო“, — მოგვითხრობს ფარსადან გორგიჯანიძე.

ირანელებმა თავისი ჯარის ნახევარზე მეტი დაკარგეს ბრძოლაში, მათ შორის ერთი სარდალი და სამი მაღალი რანგის ოფიცერი. გადარჩენილები ალიყული-ხანის მეთაურობით თბილისში მივიდნენ,

De Thaimoratio.
Thaimorathus Georgenus Rex Milesque Inuicissimus in oriente pugnans contra
Sancis Fidei dictus a Christianis Orientalibus Defensor et Propugnator eorum

თეიმურაზ I ლაშქრობაში, კასტელის ნახატი.

მაგრამ თეიმურაზის შიშით, დიდხანს აქაც ვერ გაჩერდნენ. როგორც ისკანდერ მუნში გადმოგვცემს, ალიყული-ხანმა თბილისის „ციხე, მოჰამედ-ხანის შვილს მურშიდყული-ბეგს, ყაჯართა ღაზიებს და მე-თოფეების რაზმს ჩააბარა. თვითონ განჯას მივიდა და ციხის დანგრეულ სასახლეში დადგა“. აქედან თავისი უბედურების ამბავი შაჰ-აბასს მისწერა.

თეიმურაზის ეს გამარჯვება თავისთავად დიდი მნიშვნელობისა იყო — იგი თავისი ძალების რწმენას უნერგავდა სამშობლოს თავისუფლებისათვის მებრძოლ ქართველებს. მაგრამ ამ დიდი გამარჯვების სიხარულს ანელებდა ის გარემოება, რომ კახელებს თითქმის მარტოდმარტო უხდებოდათ მრავალრიცხოვანი მტრის წინააღმდეგ ბრძოლა. ქართლის მესვეურები ბრძოლაში არ მონაწილეობდნენ, მხოლოდ აქა-იქ თუ ვინმე გაბედავდა კახელებს დახმარებოდა (ისიც ფარულად). არც ოსმალეთიდან ჩანდა დაპირებული დახმარება.

ალიყული-ხანის ლაშქრის განადგურების ცნობამ შაჰ-აბასი საშინლად გააცოფა. როცა ამ ამბავმა მიაღწია „მაზანდარანში [შაჰის] უწმინდეს გონებას, — პათეტიკურად აცხადებს ისკანდერ მუნში, — ხელმწიფის კეთილშობილური ალტყინების ალი და მისი მძვინვარების ცეცხლი ისეთი ავარდა, რომ ყოველი მისი ნაპერწკალი ქვეყნების დამწველი მეხი იყო. ამიტომ (შაჰმა) მტკიცედ გადაწყვიტა საქართველოზე გალაშქრება და იქაურ ურჯულოთა დაქცევა, რომელთაც გაბედეს მუსლიმანების დახოცვა“. შაჰ-აბასი დიდი ომის სამზადისს შეუდგა.

დ) შაჰ-აბასის მეორე ლაშქრობა

1616 წლის ადრიან გაზაფხულზე შაჰ-აბასი უზარმაზარი არმიით საქართველოსაკენ გამოემართა. გზაზე მას ამიერკავკასიის მაჰმადიანური სამფლობელოების მმართველები შეუერთდნენ თავიანთი ჯარებით. განჯის მიდამოებში შაჰ-აბასს ალიყული-ხანი შეეგება თავისი ჯარის ნარჩენებით. არმიას გზადაგზა მრავლად ემატებოდა ყველა იოლი გამდიდრების მოსურნე მაწანწალაც. „გადაწყვეტილი იყო, — აცხადებს ისკანდერ მუნში, — კახეთს ოთხივ მხრივ შესეოდნენ, მა-

მაკაცები გაეწყვიტათ, ქალები და ბავშვები ტყვედ წამოეყვანათ, ქონება ხელში ჩაეგდოთ“.

კახეთს ამჯერადაც ორი მხრიდან შეუტოეს. შაჰ-აბასი დასავლეთიდან, ქართლის მხრიდან, ხოლო შირვანის ბეგლარბეგი იუსუფ-ხანი აღმოსავლეთიდან, შირვანის მხრიდან, უნდა შეჭრილიყვნენ კახეთში. შაჰი ქართლში შემოვიდა და თბილისს მივიდა. ქართლის მმართველად ბაგრატ-ხანი (დიუთ-ხანის შვილი) დანიშნა, შემდეგ კახეთში გადავიდა და იქ დაბანაკდა. შაჰმა თავისი ჯარი რამდენიმე ჯგუფად გაჰყო და კახეთის სხვადასხვა მხარეს გაუსია. თეიმურაზის ვარაუდით, გაზაფხულზე ოსმალებს, რომელთა ჯარი ჯერ კიდევ შემოდგომიდან ირანის საზღვრებთან იდგა, შეტევა უნდა დაეწყოთ და ირანში შეჭრილიყვნენ. ამ შემთხვევაში შაჰ-აბასი საქართველოსათვის ვერ მოიცილიდა. მაგრამ თეიმურაზს იმედები არ გაუმართლდი. ოსმალეთის არმიის სარდლობა არ ჩქარობდა და მხოლოდ ერთ ადგილს ტყეპნიდა. კახეთს ვერც ქართლი მიეშველა და მარტომდარტო აღმოჩნდა გამძვინვარებული მხეცის პირისპირ. თეიმურაზმა შაჰის უზარმაზარ არმიასთან შებმა ვერ გაბედა, კახეთს გაეცალა და თავისი ამალით კვლავ იმერეთში გადავიდა. ხელმძღვანელობასა და სარდლობას მოკლებული ქვეყანა უდიდეს გასაჭირში ჩავარდა. „ქართველებისათვის მეორედ მოსვლის დღე დადგა“, — აცხადებს ისკანდერ მუნში.

ხალხისათვის დახიზვნის სწავლაზეა რომ მოესპო, შაჰ-აბასმა კახეთიდან გასასვლელ გზებზე თავისი ჯარი დააყენა, თან დაღისტნელ ფეოდალებს შეუთვალა მთებში შეხიზნული კახელები გაეყლიტათ ან დაეტყვევებინათ. „ქართველებმა დაინახეს, — მოგვითხრობს ისკანდერ მუნში, — რომ ყოველ მხრივ გარს შემორტყმული იყვნენ, როგორც თევზები უბედურების ბადეში, შეძრწუნდნენ, ჯგუფ-ჯგუფად ულრან ტყეებს მიაშურეს და მაგარ ადგილებში, რომელთაც ერთზე მეტი [მისასვლელი] გზა არა აქვს, წავიდნენ. ყველგან, ყველა მხარეს და კიდეს, სადაც კი გაისვლებოდა, ხანდაკები ამოთხარეს და წყლით აავსეს. ის ადგილები კი, რომელთაც თურქები სიღნაღს ეძახიან, გაამაგრეს. მეომრები და მოსახლეობა თავისი სახლელითა და ქონებით, რაც ებადათ, სიღნაღებში შევიდნენ, ყველა-

ნი საომარი საჭურველითა და იარაღით სიღნაღებში დადგნენ და თავის დაცვა დაიწყეს“.

სიღნაღების (წყლიანი თხრილითა და მიწაყრილით სახელდახელოდ გამაგრებული ადგილი) უმრავლესობა მდ. ალაზნის გაღმა აუშენებიათ კახელებს. მდინარეზე კი ნავეები და ბორნები გაუნადგურებიათ, რომ ამით ადიდებულ ალაზანზე გადასვლის საშუალება მოესპოთ მტრისათვის. მაგრამ გამხეცებული შაჰი საფრთხეს არ მოერიდა. ძირითადი ბანაკი გამოდმა დატოვა და რჩეული ჯარით, დიდი მსხვერპლის ფასად (მრავალი მეომარი და ბევრი აქლემი, ცხენი და ჯორი ალაზანში ჩაიხრჩო) მდინარე გადალახა. ყიზილბაშებმა კახელების სიმაგრეებს შეუტიეს. ყოველ სიღნაღთან სასტიკი ომი იმართებოდა. კახელები სისხლის უკანასკნელ წვეთამდე იბრძოდნენ, მაგრამ ყოველივე ამო იყო. შაჰის მრავალრიცხოვანი ჯარები ზედიზედ იღებდნენ გამაგრებულ ადგილებს და ვინც ცოცხალი რჩებოდა, დედაწულიანად ტყვედ მიჰყავდათ.

ერთ-ერთ დიდ სიღნაღში 10.000-მდე კაცი, ქალი და ბავშვი ყოფილა თავიანთი ქონებით შეხიზნული. ამ სიმაგრეს გარს წყლით სავსე დიდი ხანდაკი ერტყა. მასში შესასვლელად კი მხოლოდ ერთი საცალფეხო ხიდი ყოფილა დატოვებული. შაჰის ერთ-ერთმა სარდალმა ჰოსეინ-ბეგმა ყიზილბაშთა რაზმი გაგზავნა ამ სიღნაღის ასაღებად. ეტყობა, მათთვის უცნობი იყო აქ გამაგრებული ქართველების რაოდენობა და ხიდის საშუალებით სიმაგრეში შევიდნენ. ჩასაფრებულმა კახელებმა აცალეს მტერს გადმოსვლა, მერე ხიდი სასწრაფოდ ჩაანგრეს, ყიზილბაშებს მიესივნენ და ერთიანად გაწყვიტეს. მხოლოდ რამდენიმე კაცმა მოასწრო წყალში ცურვით გასვლა და თავს უშველა. მათ ეს ამბავი შაჰს მოახსენეს. აბასი სასტიკად განრისხდა ჰოსეინ-ბეგის გაუფრთხილებლობის გამო და იგი სიკვდილით დასაჯა. შემდეგ მან იმ სიღნაღის ასაღებად გამოჩენილი სარდალი ყარჩიხა-ბეგი გაგზავნა, რომელსაც ზარბაზნებითა და თოფებით შეიარაღებული მრავალრიცხოვანი რაზმი გაატანა. ყარჩიხა-ბეგმა ჯერ ზარბაზნები დაუშინა სიღნაღს და ჯებირები დაღეწა, შემდეგ კი სიმაგრეში შეიჭრა. სასტიკი ბრძოლა გაიმართა. ქართველები თავგამოდებით იცავდნენ თავიანთ ცოლ-შვილს. „იმ დღეს ქართველებმა გულადად იბრძოლეს, მაგრამ ბოლოს, ბრძოლისა და ჭიდი-

ლისაგან დაღლილებმა, ბრძოლა დასტოვეს“, — თითქოს კახელებს თანაუგრძნობსო, ისე მოგვითხრობს ისკანდერ მუნში. ქართველებიდან 400—500 მეომარმა, ვისაც ცხენები ჰყავდათ, ცოლ-შვილი ცხენებზე შეჰოისნეს, სიმაგრიდან გააღწიეს და დაღისტნის მთების კალთებს მიაშურეს. დანარჩენებიც გაცლას ცდილობდნენ. სამშობლოს და ცოლ-შვილის დამცველი კახელები გმირობის სასწაულებს ახდენდნენ, მაგრამ ყველაფერს საზღვარი აქვს... მამაკაცთაგან ყველა მტერს შეაკვდა. ქალები და ბავშვები კი ტყვედ წაიყვანეს. ასე დაღლეწეს და დაანგრიეს სხვა სიღნაღებიც. შაჰ-აბასი თავისი ჯარით ოცი დღე დარჩა ალაზნის გაღმა. შემდეგ გამოღმა გამოვიდა და მთავარ ბანაკში დადგა.

ირანელთა მეორე ლაშქარი, რომელსაც შირვანის ბეგლარბეგი იუსუფ-ხანი მეთაურობდა და აღმოსავლეთიდან შემოჰკრილიყო კახეთში, ცეცხლითა და მასვილით მოიწეედა წინ. მათ სასტიკი წინააღმდეგობა გაუწია ქ. ზაგემის მოსახლეობამ. ბრძოლა ხანგრძლივი და დაუნდობელი იყო. ქართველები დამარცხდნენ. იუსუფ-ხანის ჯარებმა გაძარცვეს და მთლიანად დაანგრიეს კახეთის ეს ერთი უმდიდრესი ქალაქი. მათ აქ „ევალიც კი არ დატოვეს მოსახლეობისა“ (ისკანდერ მუნში). ასეთი ბედი ეწია კახეთის სხვა მრავალ ქალაქსა და სოფელს. კახელები უბრძოლველად არ სტოვებდნენ არც ერთ ციხესიმაგრეს, სოფელს, სასახლეს, ეკლესიას და ქოხსაც კი. ბრძოლა უადრესად დაუნდობელი იყო. შაჰ-აბასის ჯარები ანადგურებდნენ, ანგრევდნენ, სწვავდნენ, ჩეხდნენ ხეხილსა და ვენახის ბაღებს, სახლებს, ეკლესიებს — ყველაფერს, რაც კი ხვდებოდათ. კახეთი — ეს მდიდარი და აყვავებული ქვეყანა — ნანგრევების გროვად იქცა.

ამ ხანებში შაჰ-აბასს ცნობა მოუვიდა, ოსმალეთის ლაშქარი ირანში შესაჭრელად ემზადებო. შაჰი იძულებული გახდა საქართველოდან გასულიყო და საკუთარი საზღვრების დაცვაზე ეფიქრა. კახეთში მან ყიზილბაშური გარნიზონები დატოვა, თავად კი თბილისში მოვიდა. აქ ის მხოლოდ რამდენიმე დღეს დარჩა, მის მიერ ქართლის გამგედ დასმული ბაგრატი-ხანის საქმეები მოაგვარა — ბაგრატის ურჩი თავადები დასაჯა, ქართლიდან წავიდა და გოგჩის ანუ სეჟანის ტბაზე მივიდა.

ოსმალეთის არმია, რომელიც უკვე მაისში არზრუმს მიაღდა და

რომლის მიზანი არზრუმის, ყარსის, ერევნისა და სხვა ქალაქების აღება იყო, კვლავ მეტისმეტად უნიათოდ და გაუბედავად მოქმედებდა და ვერც ერთი ქალაქი ვერ აიღო. იმავე წლის ბოლოს შაჰ-აბასმა და ოსმალეთის დიდმა ვეზირმა, მოქმედი არმიის სარდალმა, ზავი დადეს. მართალია, შემდეგ, სულთანმა ეს ზავი არ დაამტკიცა და მექამედ-ფაშა გადააყენა (მას მოლაღატეობაში დაედო ბრალი), მაგრამ შაჰ-აბასმა მისთვის მეტად საჭირო შესვენება მიიღო და კვლავ კახეთისათვის მოიცალა.

გავიდა თუ არა შაჰ-აბასი საქართველოდან, გახიზნული კახელები კვლავ მოგროვდნენ და თავიანთ ადგილ-სამყოფელთა შენებას მიჰყევს ხელი. იმერეთიდან გადმოვიდნენ დავით ჭანდიერი, თამაზ ვაჩნაძე და დელუმალიქ შირვანელი — 1615 წ. 15 სექტემბერს დაწყებული აჯანყების მეთაურები და ქვეყნის შენებას მოჰკიდეს ხელი. თავის სამკვიდროზე აბრუნებდნენ კახეთის გაუანტულ მოსახლეობას. ოსმალეთის არმიის მოქმედების დაწყებით გამხსნელებული კახელები ახალი ენერგიით შეუდგნენ ციხე-სიმაგრეთა აღდგენა-შეკეთებას. მათ მიიმხრეს და ააჯანყეს განჯის სახანოს მოსახლეობის ერთი ნაწილიც.

როგორც კი ამ ამბავმა შაჰის ყურამდე მიაღწია, მან დიდი ლაშქარი შეჰყარა, რომლის სარდალად თავისი სიძე ისა-ხან ყორჩიბაში დანიშნა და კახეთში გამოსისტუმრა (ეს ის ყორჩიბაშია, რომელიც შემდეგ მარაბდის ომში ირანელთა ჯარებს სარდლობდა). ყიზილბაშები კახეთში შევიდნენ და ნგრევასა და აოხრებას მიჰყევს ხელი. მოსახლეობამ კვლავ სახიზარ-სამალაევებს მიაშურა. მაგრამ დიდი თოვლის გამო (უკვე ზამთარი დაწყებულიყო) მოსახლეობის სწრაფად გაყვანა შეუძლებელი შეიქნა. მტერმა უმალ ქიზიყს მიაშურა, რომლის საბოლოო გატეხა შაჰ-აბასმა ვერაფრით ვერ მოახერხა. საშინელი ბრძოლები გაიმართა. ლომებივით იბრძოდნენ ქიზიყელები; მაგრამ მრავალრიცხოვან მტერს მაინც ვერ გაუძლეს და დამარცხდნენ. „მამაკაცები, — წერს ისკანდერი, — კრიალა ხმლის ლუქმად იქცეოდნენ და ქალები და ბავშვები ძლევამოსილი ღაზიების (ირანელი მეომრები) ტყვეები ხდებოდნენ“.

ყიზილბაშები დავით ჭანდიერისა და მისი თანამებრძოლების ადგილ-სამყოფელისაკენ გაემართნენ. ისინი მოსახლეობის დაღისტ-

ნის მთებისაკენ გაყვასას ხელმძღვანელობდნენ. დიდი თოვლი და სა-
შინელი ყინვები უაღრესად ართულებდა ქართველების მდგომარეო-
ბას. ყიზილბაშები დაედევნენ გახიზნულებს. ქართველებმა ცოლ-
შვილი ცხენებზე შესვეს და წინ გაირქეეს. თვითონ კი მტერს ქვეი-
თად იგერიებდნენ. კახელები თავგანწირვით იცავდნენ თავიანთ
ცოლ-შვილს და მტერს დიდი ზიანი მიაყენეს. მათ მრავალი ყიზილ-
ბაში და მათი მეტაური აკუწეს. „ამჯერად ის რამდენიმე განდევნი-
ლი მეამბოხე, — მოგვითხრობს ისკანდერ მუნში, — გადაურჩა სი-
კვდილის კლანჭებს, მაგრამ ამ ლაშქრობის დროს ათიათასამდე კარ-
გი ვაჟკაცი, რჩეული ქართველი, რომელთაც პირველად თავი დაიც-
ვეს და ტყვედ არ ჩაყვნილან, ახლა ძლიერი სიცივისა და დიდი
თოვლის გამო, რომლითაც დაფარული იყო გზები, მოძრაობისა და
გაქცევის ძალა რომ ვერ მოიკრიფეს, ხელში ჩაუვარდნენ [მტერს].
ძლევამოსილ ჯარს მრავალი დავლა ერგო წილად და ნადავლით და-
ტვირთული უვნებლად დაბრუნდა უკან“. ყიზილბაშებს ტყვედ წაუ-
ყვანიათ თან ენისელის პროვინციისა და ზაგემის სანახებიდან ორი-
სამი ათასი ოჯახი, რომელნიც შემდეგ ფეროჰაბადში დაუსახლებიათ.

უპატრონოდ დარჩენილ კახეთს ახლა დაღისტნელ ფეოდალთა
ყაჩაღური რაზმები შემოესია. მათაც მრავალი ტყვე გაიყვანეს და
დიდძალი ქონება გაზიდეს აქედან. გადარჩენილთაგან ზოგი დიდო-
ეთში, ზოგი ქართლსა და იმერეთში გადავიდა. კახეთი თითქ-
მის მთლიანად დაიცალა მოსახლეობისაგან. „მოკლედ, მოსახლეობის
სუნიც კი აღარ იყო არსად დარჩენილი იმ ვილაიეთში (ქვეყანა-
ში)“ — დაასკვნის ისკანდერ მუნში. შაჰმა სასტიკად დასაჯა განჯის
სახანოს მოსახლეობის ის ნაწილიც, რომელიც აჯანყდა და კახეთს
მიეშველა.

1617 წლის ადრე გაზაფხულზე შაჰ-აბასი კვლავ გამოემართა
საქართველოსაკენ. ამ დროისათვის გაფანტული კახელები ისევ
მოგროვილიყვნენ, მათი ნაწილი ხორანბუჯის ციხეში გამაგრებული-
ყო. შაჰმა ალყა შემოარტყა ციხეს. კახელები ერთხანს იცავდნენ
თავს, მაგრამ ბოლოს იძულებულნი გახდნენ მტერს დანებებოდნენ.
ქართლის ხანს, ბაგრატს, შაჰთან შუამდგომლობა დაავალეს და
„უვნებლობა ითხოვეს“. აბასმა ბაგრატ-ხანის შუამდგომლობა შეა-
წყნარა და კახელების ერთი ნაწილის ქართლში დასახლებას და-

თანხმდა. დიდი ჯგუფი მაინც ირანში გადასახლა. შემდეგ ყიზილ-ბაშები კვლავ ქიზიყს შეესივნენ, მრავალი დახოცეს და მრავალი ტყვედ წამოიყვანეს. დაქრილებს კი, რომელნიც მთავარ ბანაკში მოიყვანეს, „ტანჯითა და წამებით ხოცავდნენ შაჰის ბრძანებით“, — კახელებისადმი აშკარა თანაგრძნობით მოგვითხრობს ისკანდერ მუნ-ში. შაჰ-აბასმა კახეთი ორად გაჰყო. ივრის აღმოსავლეთი მხარე გან-ჯის მმართველს ფეიქარ-ხანს ჩააბარა, დასავლეთი კი ქართლის მმარ-თველს ბაგრატ-ხანს. დაცარიელებულ კახეთში თურქმანების ჩამო-სახლება დაიწყო. ამის შემდეგ შაჰი ქართლში გადმოვიდა, თავისი ლაშქრისათვის მეომრები შეაგროვა და მალე ირანში გაბრუნდა.

ამ ბრძოლების დროს, რომელიც ერთ წელიწადს გაგრძელდა, კახეთმა უდიდესი და გამოუსწორებელი ზარალი ნახა. თითქმის მთლიანად დანგრეული და გადამწვარი იყო მთელი კახეთი. მაშინ დანგრეული მრავალი ქალაქი და სოფელი არასოდეს აღარ აღმდგა-რა. „ისეთი ქვეყანა, რომელიც ყოველწლივ ურიცხვ სარგებელს და შემოსავალს იძლეოდა, დაინგრა და მიწასთან იქნა გასწორებული“, — წერს ისკანდერ მუნში. ამასთანავე კახეთმა თავისი მოსაზღვრობის ორი მესამედი დაკარგა. ასი ათასამდე მტერს შეაყვდა. ასი ათასზე მეტი კი ტყვედ იქნა წაყვანილი, რომელნიც ირანის შიდა პროვინ-ციებში დაასახლეს. იმდროინდელი ევროპელი მოგზაური პიეტრო დელავალე აღწერს კახელების ირანში გადასახლებას: „რამდგომარეობა მოჰყვა ამ საზარელს გადასახლებას, რამდენი სიკვდი-ლი საშინელი გაჰქირებვისაგან, რამდენი წყევტა-ჟლეტა, რა გლეჯა, რა გახრწნა, რა ძალდატანება, რამდენი ჩვილი ყმაწვილები დაადრ-ჩვეს მამებმა თავისივე ხელით, ან ჩაყარეს წყლებში, რომ არ უყუ-რონ მათს საცოდავობას და სატანჯველს, რაკი ყოველს ღონეს იყვნენ მოკლებულნი მათს საპატრონოდ! რამდენსა ჟლეტავდა გზა-გზა და-ცვივნულებს ან მათ, რომელთაც აღარ შეეძლოთ სიარული, კპარს-თა მხედრობა. რამდენი ბავშვი მოჰგლიჯეს ამათ დედის ძუძუს და დაჰყარეს გზებზედ მხეცების შესაჰმელად, ცხენებისა, აქლემებისა და ჯორების ფეხქვეშ სასარესად. რამდენი დააშორეს მამა შვილს, ცოლი ქმარს, და ძმას და გაჰფანტეს ერთი ერთმანეთიდან შორის-შორს ქვეყნებში, ისრე რომ, ეს საწყლები საუკუნოდ იყვნენ იმედ-გადაწყვეტილნი, რომ ენახათ კიდევ როდისმე ერთმანეთი! რამდენი,

ქალი და კაცი იყიდებოდა პირუტყვზედ უფრო იაფად. რამდენი სხვა ამისთანები ხდებოდა ღირსი სიბრალულისა, მაგრამ ყველას ვინა მოსთვლის!“

როგორც აკად. ნ. ბერძენაშვილი აღნიშნავს, „კახეთის მოთხრობით შაჰ-აბასი რამდენიმე მიზნის მიღწევას ცდილობდა. საქართველოს წინააღმდეგობა საბოლოოდ უნდა გატეხილიყო, კახეთში ჩამოსახლებული თურქმანები — კი შაჰის ერთგული დასაყრდენი უნდა გამხდარიყვნენ შორეულ კავკასიაში; ირანს გადასახლებული კახელები კულტურული სოფლის მეურნეები და შაჰის ხელის შემყურე ერთგული მეომრები იქნებოდნენ, — ასე ფიქრობდა შაჰი. მართლაც, ყულის ჭარში, რომელშიაც ამ დროიდან 12 ათასი მხედარი და 10 ათასი ქვეითი ითვლებოდა, დიდი უმრავლესობა ქართველები იყვნენ“.

ის უბედურება, რომელიც კახეთს თავს დაატყდა, ისკანდერ მუნშის აზრით, თეიმურაზის „უგუნურებისა და უმეცრების გამო“ მოხდა, რაც თითქმის მის ჯიუტ ურჩობაში — შაჰს რომ არ ეახლა და მორჩილება არ გამოუცხადა, — გამოიხატებოდა. „რაც თეიმურაზის... ურჩობისაგან ხოცვა და რბევა, ძარცვა, ტყვევნა და ნგრევა ქვეყნისა და გავერანება სახლებისა და საცხოვრებლებისა კახეთის ქრისტიანებს თავს დაატყდათ, — არ გაგონილა ისლამის გაჩენის დროიდან აქამდეთ“ — აცხადებს ისკანდერ მუნში. რა თქმა უნდა, არაა მართალი ისკანდერ მუნშის ეს კატეგორიული განცხადება თეიმურაზის შესახებ, — შაჰ-აბასის სისხლიანი შემოსევების მიზეზები სულ სხვა და უფრო ღრმა იყო, მაგრამ ერთი კი-ცხადია, — თეიმურაზის პოლიტიკასა და დიპლომატიას აკლდა მისი დიდი პაპის, ალექსანდრეს, მოქნილობა და ჭკუამახვილობა.

რაც შეეხება გიორგი სააკაძეს, იგი თავიდანვე თავის მტრებთან — ქართლის დიდ თავადებთან შერიგებას და დაახლოებას ცდილობდა, რომ საქიროების შემთხვევაში ქართლის ძალების გაერთიანება შესაძლებელი ყოფილიყო. მაგრამ იმ დროს ეს შეუძლებელი აღმოჩნდა, გიორგის მტრები შაჰს ეახლნენ, ერთგულება გამოუცხადეს და მასთან თანამშრომლობა დაიწყეს. სააკაძის მტრობას კი არ ეხსენებოდნენ. ასეთ ვითარებაში შაჰის საწინააღმდეგო რაიმე შეთქმულებაზე (რაზედაც სააკაძე ეტყობა უკვე ფიქრობდა) ლაპარაკიც

კი ზედმეტი იქნებოდა. საამისო პირობები ჯერ კიდევ არ იყო. სხვა მხრივ, რაც გაეწყობოდა, თავისი ავტორიტეტითა და შაჰისადმი მოჩვენებითი ერთგულებით, მისი მრისხანების დაცხრომას ცდილობდა. მას უსათუოდ დიდი წვლილი მიუძღვის ქართლის გადარჩენის საქმეში. შაჰ-აბასს ქართლის მიმართაც ისეთივე გეგმები ჰქონდა, როგორიც კახეთის მიმართ. ეს შემდგომში განვითარებული ამბებიდანაც ნათლად ჩანს. შაჰი დაითანხმეს, რომ ირანში გადასახლების მაგივრად ქართლში დაეტოვებინა ხორნაბუჯისა და მისი მიდამოების მცხოვრებთა ერთი ნაწილი მაინც.

ეს პატარა საქმე როდი იყო და, ჩვენის აზრით, ირანში აღზრდილი გამუსლიმანებულ-გასპარსელებული ბაგრატ-ხანი ასეთი საქმის სულის ჩამდგმელი ვერ იქნებოდა. ამ საქმის ინიციატორები გიორგი სააკაძე და მისი სახლიკაცი — სახლთუხუცესი ბეჟან სააკაძე უნდა ყოფილიყვნენ, რომელთაც იმ ხანებში დიდი გავლენა ჰქონდათ ბაგრატ-ხანზე.

1616 წელს სააკაძე ქართლშია. მას ბაგრატ-ხანისაგან მამულეზის აღდგენისა და განახლების წიგნი მიუღია. შემდეგ ის რამდენიმე წლის განმავლობაში უკვე ირანში ჩანს. როგორც პიეტრო დელავალე მოგვითხრობს, 1617—1619 წლებში გიორგი სააკაძე, თავის ოჯახის წევრებთან ერთად, თურმე ხშირად დადიოდა ისფაჰანის კათოლიკეთა ეკლესიებში.

სააკაძის დანიშვნა ქართლის გამგებლად და აჯანყების სამზადისი

ბაგრატ-ხანი 1619 წელს გარდაიცვალა. ქართლის მეფობა მისმა შვილმა, მცირეწლოვანმა სიმონმა მიიღო. მაგრამ მას ქართლის თავადები არ მორჩილებდნენ და ისიც საჩივლელად შაჰ-აბასთან წასულა ირანში. მან იქ რამდენიმე თვე დაჰყო. შემდეგ კი ჯარით ქართლში გამოისტუმრეს. შაჰმა მას თან გიორგი სააკაძე გამოატანა, რომელიც სიმონის ვეჟილად და პირველ მრჩეველად, ანუ ქართლის გამგებლად დანიშნა¹. სიმონსა და გიორგისთან ერთად გამოუშვეს ზურაბ ერისთავიც, რომელიც იმ ხანებში ირანში ჩასულიყო არაგვის ერისთავად დამტკიცების მიზნით. გამოგზავნილები 1620 წელს ჩამოვიდნენ საქართველოში. სააკაძე ქართლის ფაქტიური მმართველი გახდა. სიმონ-ხანი გიორგის გარეშე ვერაფერს ვერ წვეტდა. ეს კარგად ჩანს სიმონ-ხანის მიერ გაცემულ ერთ დოკუმენტში ანდუყაფარ ამილახორისადმი, რომელშიც ნათქვამია: „მოურავის მოსულამდის (ეტყობა იმ დროს გიორგი ქართლში არ იყო) ყუელამ დაანებეთ [თავისი მამულები] და რა მოურავი მობრძანდების, რარიგადაც სჯობს, ისრე ვიქთ და რაც, ან ქალაქს, ან დილუამს და ან ალს საცილობელი არის, ისიც მოურავმა უნდა გარდასწყუიტოსო“.

იმდროინდელ ქართლში სრული ანარქია მეფობდა. ფეოდალები თავთავიანთ მამულებში ჩაკეტილიყვნენ და მხოლოდ თავისი სამფლობელოების გაზრდა-გაფართოებაზე ზრუნავდნენ. გიორგის წინაშე ქვეყნის ერთიანობის აღდგენისა და განმტკიცების ამოცანა იდგა. მან ენერგიულად მოჰკიდა ხელი ქართლის საქმეების მოწესრიგებას. სააკაძე უკვე კარგა ხანია დარწმუნდა, რომ მისი გეგმების განხორ-

¹ ვ. გაბაშვილი, ქართული ფეოდალური წყობილება XVI—XVII საუკუნეებში, 1958, გვ. 392.

ციელებისათვის შაჰ-აბასის გამოყენება შეუძლებელი იყო. „ირანის შაჰის ინტერესები საქართველოში ყველაზე ნაკლებ სწორედ სააკაძის მიზნებს ეთანხმებოდა. ძლიერი, მთლიანი საქართველო შაჰისათვის უფრო მიუღებელი იყო, ვიდრე საქართველო სუსტი, დაშლილი, თავადური. სააკაძე საქართველოს გაძლიერებისათვის, მისი თავისუფლებისათვის იბრძოდა, შაჰი კი ჩვენი ქვეყნის დამონება-გადაგვარებას ცდილობდა“ (ნ. ბერძენიშვილი). სწორედ ამის გამო იყო, რომ სააკაძე თავიდანვე თავის მტრებთან შერიგებას ცდილობდა, რათა აჯანყების შემთხვევაში მომხრეები ჰყოლოდა, მაგრამ, როგორც უკვე აღვნიშნავდით, მაშინ ეს არ მოხერხდა ერთი მხრივ იმიტომ, რომ სააკაძის მტრები შაჰის ერთგულები შეიქმნენ, მეორე მხრივ კი, აბასი გიორგის ხანგრძლივად საქართველოში არასოდეს არ აჩერებდა. ახლა კი სხვა ვითარება შექმნილიყო. ქართლ-კახეთის მოსახლეობის ყველა ფენა (მათ შორის დიდი თავადობაც) შაჰ-აბასის პოლიტიკის უკმაყოფილო იყო. თან გიორგი ქართლის გამგებელი იყო და შეეძლო ხელისუფლება თავისი მიზნებისათვის გამოეყენებინა. სააკაძემ ახლაც, ისე როგორც ადრე, არცერთ მის მტერზე შური არ იძია, რადგან ეს ქართლის ძალების დაქსაქსვას გამოიწვევდა.

„მეც შემეძლო ამხანაგთა მაბეზღართა მტერობანი,
მაგრამ დავსთმი, ყველას უყვი მიცემა და ფერობანი,
ამისთვის ვჰქენ, მე მინდოდა აოხრებულთ შენობანი“, —

ათქმევინებს გიორგის იოსებ თბილელი.

ჩვენ უკვე ვიცით, რომ შადიმან ბარათაშვილთან ერთად სააკაძის დაუძინებელი მტრები იყვნენ ქაიხოსრო ჯავახიშვილი და ფარსადან ციციშვილი. სწორედ მათთან შერიგება სცადა უპირველეს ყოვლისა გიორგიმ. ჩამოვიდა თუ არა ირანიდან, მალე, 1620 წლის 15 აპრილს, გიორგის მოთხოვნით სასამართლო გაიმართა მასსა და ქაიხოსრო ჯავახიშვილს შორის არსებული დავის გამო. სააკაძე ქაიხოსროს უჩიოდა: მის წინააღმდეგ 1612 წელს მოწყობილ შეთქმულებაში მონაწილეობას, ე. ი. სასიკვდილოდ გამეტებას, სახლ-კარის დარბევას, სასაფლაო-მონასტრის შეურაცხყოფას, დედისადმი უპა-

ტიო მოქცევას და მისი ოჯახის დაწიოკებას, მისი აზნაურებისა და მსახურების დაპატიმრებასა და ცემას, დანიშნული ქალის დაგდებას და მოკვლის მიზნით კვლავ თავდასხმას (1615 წ.). სასამართლომ ზოგ რამეში დამნაშავედ სცნო ქაიხოსრო და სათანადო ჯარიმის გადახდაც გადაუწყვეტა, ზოგში კი გაამართლა (მცირე ჯარიმა გიორგისაც დაედო — მისი ყმების მიერ ქაიხოსროს მამულზე მიხდომის გამო). მაგრამ გიორგის მიზანი შურისძიება და ქაიხოსროს დასჯა კი არ იყო, არამედ ძველი სადავო საქმეების ერთხელდასამუდამოდ გადაწყვეტა და მოცილება მასთან შერიგების მიზნით. გიორგის სასამართლოზე განუცხადებია: „ღმერთმან იცოდეს, არცა ახლა გავებრჭობოდი და არც მოვიგონებდი, მაგრამ თუ ბატონს ღელაჩემზედ ტაროსი იპოვა, ვინ იცის, საბოლოოდ საქმე რა რიგად მოჰქდების და ახლა მისთვის გავებრჭეო, რომე საბოლოოდ ჩემთ შვილთ საყარყაშო (ე. ი. სადაო) საქმე აღარა დარჩომოდაო“. მე შერიგება მინდა და არა შურისძიებო, — განუცხადებია გიორგის. — წინააღმდეგ შემთხვევაში მე ჩემი მოყვრებითა და მომხრეებით მოვიდოდი ქაიხოსროსთან სადაოდო. სააკაძეს, რომელიც ახლა ქართლის გამგებელია, მომხრეები გამრავლებია: „არაგუის ერისთავი, მუხრანის ბატონები, ქსნის ერისთავი, ფალავანდიშვილი, ციციშვილი, ბარათაშვილი და სრულიად ქართუელნი ჩემი მოყუარენი და მოსამართლენი იყუნესო, ღლეს ამისთანას საქმეში ყუელანი უნდოდა მამდგომოდესო“, — უმატებს იქვე გიორგი. მართლაც, ქართლის გამგებელს ასეთი ძლიერი მომხრეების დახმარებით ქაიხოსრო ჯაყახიშვილისათვის, რომლისაგანაც დიდი წყენა ახსოვდა, ანგარიშის გასწორება არ გაუჭირდებოდა, მაგრამ ასეთი რამ მის გეგმებში არ შედიოდა. რომ ყველაფერი ეს მართლაც ასე იყო და სააკაძე გულწრფელად ცდილობდა შერიგებას, სრულიად ნათელია იმავე წლის 15 ივლისის „გარდაწყვეტილობის წიგნიდან“, რომელშიც გიორგი ასე მიმართავს ქაიხოსროს: „ჩვენ შუა ძმობისა და მოყრობის მეტი აღარა დარჩა, სამუდამოდ და საბოლოოდ ასრე შევრიგდით და შევეწყუენით, ჩვენ შუა საყარყაშო საქმე აღარა დარჩა რაო“.

იმავე ხანებში მის მეორე მთავარ მოწინააღმდეგეს — ფარსადან ციციშვილსაც — შერიგებია გიორგი. ჩვენ ხელთა გვაქვს ფარსადანის „საფიცრის წიგნი“, საიდანაც ჩანს, რომ ამ შერიგების

შუამავალნი ყოფილან „ბატონი ქუთათელი, სახლთუხუცესი ვახტანგ“ და სხვები. ამ დოკუმენტში, რომელსაც ფარსადან ციციშვილი გიორგი სააკაძეს, მის ძმას ქაიხოსროს და შვილებს ავთანდილს, პაატას და იორამს აძლევს, ნათქვამია: „...რაც ღმერთისაგან და კაცთაგან თქვენს მორკმას და გადიდებას უჯობდეს და კარგად მოუხდებოდეს იმისი მომჭირნე და ძალის მიმცემნი ვიყოთ თათარ-შიგაცა და საქართველოშიგაცა არც სახერხოდ და სატრელოდ და სამტყუენოდ შემოგადგეთ და რაც ამას წინათ ჩვენსა და თქვენს შუასასამდურაო და ნაწყენი საქმე იყო, ისიც ასრე ჩავართინოთ... თქვენის მტრისა მტერი ვიყოთ და მოყურისა მოყუარე“.

სააკაძეს „საფიცრის წიგნი“ მიუღია აგრეთვე მროველი ეპისკოპოსის დომენტი ავალიშვილისა და მისი ძმისწულებისაგან. ამ „წიგნში“ ნათქვამია: „...ვიყუნეთ თქვენთვის დღეს და დღეის იქით კარგნი და კარგნის მდომნი. არა გავნოთ, არა გაზიანოთ, არა გიცრუოთ, არა გიტყუოთ, არა გიჩხუბოთ... თქვენის მტერისა მტერი ვიყუნეთ და მოყურისა მოყუეარე“... არ ჩანს, რომ დომენტი მროველი სააკაძის მტერი ყოფილიყო. მაგრამ გიორგი არა მარტო მტრებს ურიგდებოდა, არამედ საერთოდ მომხრეების შესაძენად იღვწოდა.

ჩვენ ხელთა გვაქვს აგრეთვე ბარძიმ ამილახორის ასეთივე „საფიცრის წიგნი“ სააკაძისადმი, და საერთოდ ჩანს, ასეთი „წიგნები“ კიდევ უნდა ყოფილიყო, რომელთა ნაწილს, ალბათ, ჩვენამდე აღარ მოუღწევია.

გიორგი სააკაძეს სხვა ხერხიც უხმარია თავის მომხრეთა გასამრავლებლად და ქართლის თავადთა გასაერთიანებლად. ძველ საქართველოში პრაქტიკაში ჰქონდათ ორი ან რამდენიმე ფეოდალური სახლის გაერთიანება. ამ აქტის მიზანი სუსტი ფეოდალების მიერ ძლიერი მფარველის მოპოვება იყო. მაგრამ მფარველიც არა ნაკლებ იყო დაინტერესებული „გაერთიანებით“, რადგან ამით მისი სიძლიერე კიდევ უფრო იზრდებოდა. ასე მაგალითად, 1624 წ. გიორგი სააკაძის სახლს ზაქარია და იესე ჭავჭავიშვილების ფეოდალური სამფლობელო შეერთებია. „გაერთიანების წიგნში“, რომელიც ზაქარია და იესე ჭავჭავიშვილებს გიორგი სააკაძისათვის მიუციათ, ნათქვამია: მთელი ჩვენი მამული აზნაურებითა და ყმა-გლეხებით „თქვენ მო-

გართვით და დაგანებეთ, ამისათვის რომე ერთმანეთის პასუხი და-
ვალის დადება შეგვეძლო (ე. ი. ერთმანეთის დახმარება და მფარ-
ველობა შეგვეძლებოდაო — გ. ჯ.), და ამისათვის გავერთოდით, რომე
მისთა დღეში ერთნი ვყოფილიყვენით“.

როგორც ვხედავთ, სააკაძე ენერგიულად იღვწის ქართლის ძა-
ლების შემოსაკრებად და გასაერთიანებლად, რომ ამით ქვეყნის
თავდაცვისუნარიანობა აღადგინოს და გააძლიეროს. ამავე მიზნით,
გიორგი დიდ სააღმშენებლო მუშაობასაც ეწევა ქართლში. ამ ხანებ-
ში შეაკეთეს და აღადგინეს მრავალი ციხე-სიმაგრე, გზა და ხიდი,
ასახლებდნენ ცარიელ სოფლებს, ამ მიზნით, მეზობელი ქვეყნები-
დანაც კი მოჰყავდათ გლეხები და სხვ. ყველაფერი ეს აჭანყების ფა-
რული სამზადისის გეგმაში შედის.

გიორგი სააკაძე, როგორც ჩანს, სავარეო მოკავშირესაც ეძებს
მოსალოდნელი აჭანყებისათვის. აღნიშნულ პოლიტიკურ მიზანს
უნდა ისახავდეს სააკაძის ქალიშვილისა და ფარად-ფაშას (იგი ათა-
ბაგების გამუსლიმანებული ჩამომავალი უნდა იყოს) ქორწინება, რო-
მელიც სწორედ აჭანყების სამზადისის პერიოდში, 1620—1624
წლებში მოხდა. ფარად-ფაშას, რომელიც ოსმალეთის მოხელე იყო,
საჭიროების შემთხვევაში, სააკაძის ოსმალეთთან დაკავშირება შე-
ეძლო. ეს ასეც მოხდა შემდეგ.

იმავე ხანებში სააკაძე და მისი მომხრეები გიორგი იმერთა მე-
ფეს დაკავშირებიან და მომავალ ბრძოლებში მისი მხარდაჭერის
მოპოვებას ცდილან. გამარჯვების შემთხვევაში მისთვის ქართლის
ტახტი აღუთქვამთ. ეს სააკაძის გეგმის — საქართველოს გაერთიან-
ების—განხორციელების დასაწყისი იქნებოდა. ამ მოსაზრებას, ჩვე-
ნი აზრით, მხარს უჭერს ერთი უთარილო „წყალობის საიმედო წიგ-
ნი“, რომელიც გიორგი მეფეს სააკაძის მომხრისა და მეგობრის —
ბაადურ ციციშვილისათვის მიუცია (იგი დაიღუპა მარაბდის ომში
1625 წ.). ამ დოკუმენტში ნათქვამია: „...თუ იპრიანოსა
დ[მერ]თმან და ქართლი ხელად შემოგვივარ-
დეს, რისაც მამულის მქონებელი იყოთ ან სამკვიდროსა და ან ნას-
ყიდისა, ან სახელოსა, არც ამისგან დაგამციროთ და არც მოგიშა-
ლოთ ...და თუ ქართლს არ გედგომინებოდეს, რი-
საც შემძლებელი ვიყოთ ლიხთიმერთაც გარ-

ჩინოთ და წყალობაც გიყოთ“. ე. ი. გიორგი ქართლის ტახტს მოელის და მხარის დამკერთ წყალობას პირდება.

ამ საქმის ინიციატორი, ეტყობა სააკაძეა. ამავე ხანებში გიორგი იმერთა მეფეს სააკაძისათვისაც (ძმასთან, ქაიხოსროსთან და შვილთან, ავთანდილთან, ერთად) მიუცია ანალოგიური „წყალობის საიმედო წიგნი“, რომელშიც ნათქვამია: „ვიყოთ თქვენთვის კარგა და კარგისა მდომი, მწყალობელი და მოპატივენი საქართველოში გიყო მაშინ თუ სხვას თემს იყო — სადაც იყო... და თუ, ვინ იცის, ან შენ, ან შენი ძმა და ან შენი შვილი ჩვენს ქუეყანას მოხვიდეთ, კიდევ კარგად გარჩინოთ და არცავის საძალოთ და სააკაცოდ დაგანებოთ“... მართალია, აქ ქართლის ტახტის შესახებ არაფერია ნათქვამი, მაგრამ სხვაფრივ ბაადურ ციციშვილისა და სააკაძისადმი გაცემულა „წყალობის საიმედო წიგნები“ ერთნაირია და ერთდროულად უნდა იყოს გაცემული. ორივე წიგნში თავშესაფრის მიცემის გარანტიაც არის ხაზგასმული. ჩვენი აზრით, საბუთები გაცემულია აჯანყების სამზადისის პერიოდში და შესაძლო წარუმატებლობის შემთხვევაში ლაპარაკია თავშესაფრის მიცემაზე (თუმცა აჯანყების გამარჯვების შემდეგ, ეტყობა, ვითარება შეიცვალა, და ქართლის, ისევე როგორც კახეთის, მეფედ თეიმურაზი იქნა მოწვეული. მაგრამ იმერეთის მეფისა თუ მისი მემკვიდრის ქართლში გამეფების საკითხი შემდეგ კვლავ დაისვა).

სააკაძე მთელს ამ სამზადისს საიდუმლოდ ინახავდა და თან თავი შაჰ-აბასის ერთგულ მოხელედ მოჰქონდა, რათა მას ექვი არ ედლო და საქმე არ ჩაეშალა.

ამ დროს კახეთის მმართველად შაჰ-აბასის დანიშნული ყიზილბაში ფეიქარ-ხანი იყო, რომელსაც რეზიდენცია ხორნაბუჯის ციხეში ჰქონდა. მან მრავალი ყიზილბაშური ტომი ჩამოასახლა კახეთში, მაგრამ ქვეყანა მაინც ცარიელი რჩებოდა. თანდათან მთებში და საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებში გაფანტული კახელებიც მოგროვდნენ და თავიანთ კერებს მიაშურეს. მალე ცნობილი სარდალი და თავისუფლებისათვის დაუღალავი მებრძოლი დავით ჯანდიერიც, თავისი მომხრეებით, კახეთში მოვიდა და აჯანყების ფარულ სამზადისს შეუდგა. როგორც თურქი ისტორიკოსი ნაიმა გადმოგვცემს,

ეს ამბავი ცნობილი გამხდარა ფეიქარ-ხანისათვის და შეშფოთებულს შაჰ-აბასისათვის, მიუწერია: „ქართველები ისევ მომრავლდნენ, აჯანყება მოსალოდნელია. ამჟამად ისინი ათიათას ხმალს ითვლიანო“.

თეიმურაზი იმ ხანებში ოსმალეთში იყო და დახმარების მიღებას ცდილობდა. 1618 წელს მან პირადი მონაწილეობა მიიღო ოსმალეთის მხარეზე ირანის წინააღმდეგ ომში. ოსმალეთის დიდი ლაშქარი, რომლის მოწინავე რაზმში თეიმურაზი თავისი კახელებით იბრძოდა, ირანში შეიჭრა. შაჰ-აბასი დიდ განსაცდელში ჩავარდა, მაგრამ ოსმალებმა უპირატესობა ვერ გამოიყენეს და თეიმურაზის გეგმები კვლავ ჩაიშალა. შემდეგ მან რუსეთს სთხოვა დახმარება (1618, 1624 წ.წ.), მაგრამ ვერც იქიდან მიიღო სასურველი პასუხი. რუსეთს იმ დროს ჯარით დახმარების საშუალება არ ჰქონდა. დიპლომატიური გზით კი ცდილობდა შაჰ-აბასზე გავლენა მოეხდინა და ლუარსაბი და თეიმურაზი თავიანთ სამეფოებში დაებრუნებინა, მაგრამ არც ამ ცდებს მოჰყოლია სასურველი შედეგი.

თეიმურაზის გაუტეხლობითა და მისი ოსმალეთთან და რუსეთთან კავშირით გაცოფებულმა შაჰ-აბასმა შური მისი ოჯახის წევრებზე იძია. 1620 წ. თეიმურაზის ვაჟები — ლევან და ალექსანდრე — დაასაჯურისებინა, რის შედეგად უმცროსი ვაჟი გარდაიცვალა, უფროსი კი შეიშალა და რამდენიმე წლის შემდეგ ტანჯვა-წვალებასში მოკვდა. უფრო გვიან, დიდი წამების შემდეგ სიკვდილით დასაჯეს თეიმურაზ მეფის დედა ქეთევან დედოფალიც. გახურებული შანთებით დადაღეს და ისე გამოასალმეს წუთისოფელს. ქართულმა ეკლესიამ სამშობლოსათვის წამებული დედოფალი წმინდანთა შორის შეერაცხა. მისმა ვაჟმა, პოეტმა თეიმურაზ მეფემ კი თავის დედას უძღვნა პოემა — „წამება ქეთევან დედოფლისა.“

შაჰ-აბასმა სიკვდილით დასაჯა ლუარსაბ მეფეც. ლუარსაბი, რომელიც ირანში გულაბის ციხეში იყო პატიმრად, მშვილდის ლარით დაახრჩვეს (1622 წ.).

თეიმურაზი ვერ გატეხა დახმარების მიუღებლობამ და ვერც დიდმა ოჯახურმა ტრაგედიამ. იგი კვლავ განაგრძობდა ბრძოლას და კახეთს აჯანყებისაკენ მოუწოდებდა.

1624 წ. ფეიქარ-ხანს (ისკანდერ მუნშის ცნობით) განმეორე-

ბით მიუწერია შაჰ-აბასისათვის: კახელებს ფარული მიწერ-მოწერა აქვთ თეიმურაზთან და აჯანყებისათვის ემზადებიანო. არც ქართლიდან მისდიოდა კარგი ამბები შაჰს. შეშფოთებული შაჰ-აბასი დიდი ლაშქრობის სამზადისს შეუდგა.

გიორგი სააკაძე და ზურაბ ერისთავი 1624 წლის ბოლოს ირანში გაიწვიეს.

აჯანყება ბიორბი სააკაძის მეთაურობით

შაჰ-აბასი, რომელიც აქამდე მხოლოდ კახეთის ამოგდებას ცდილობდა, ახლა ქართლსაც ისეთსავე ბედს უმზადებდა. მას ქართლ-კახეთის საბოლოო მოთხრა გადაეწყვიტა. ამით „გურჯისტანის საკითხის“ ერთხელ და სამუდამოდ გადაჭრა სურდა. ამ საზარელი გეგმის წარმატებით განხორციელების შემთხვევაში შაჰ-აბასის აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში ბატონობას მტკიცე საფუძველი შეექმნებოდა, რაშიც მას დაჟინებით ეცილებოდა მასზე არა ნაკლები დამპყრობელი ოსმალეთის სულთანი. ამას გარდა, სამუდამოდ აღიკვეთებოდა აღმოსავლეთ ამიერკავკასიისა და განსაკუთრებით საქართველოს საქმეებში რუსეთის ძლიერი სახელმწიფოს მოსალოდნელი ჩარევა, რასაც ქართლ-კახეთის სამეფოთა მეთაურები დაჟინებით ითხოვდნენ რუსეთისაგან. შაჰ-აბასისათვის ზედმიწევნით ცნობილი იყო საქართველოსა და რუსეთის მრავალწლოვანი ურთიერთობა და განსაკუთრებით თეიმურაზ მეფის ბოლო ხანების მიწერ-მოწერა.

შაჰ-აბასმა დიდი არმია შეადგინა, რომლის უფროსადაც დანიშნა ირანის ყველაზე ნიჭიერი მხედართმთავარი, ირანის მთელი ჯარების მთავარსარდალი, ყარჩიხა-ხანი, რომელსაც როსტომ მეფის გადმოცემით, „ათორმეტი ხანი“ და მრავალი ამირა და სულთანი (ხანზე დაბალი ჩინები ირანის სახელმწიფოში) გამოაყოლა. მათ შორის იყვნენ შირვანის ბეგლარბეგი იუსუფ-ხანი¹ და ყარაბაღის ბეგლარბეგი მოჰამედ ყული-ხან ზიად-ოღლი.

¹ ყარჩიხა-ხანი და იუსუფ-ხანი წარმოშობით სომხები ყოფილან. ისინი ბავშვობაში ტყვედ წაუყვანიათ და ირანში აღუზრდიათ. დაწინაურებულან პირადი სიმამაცისა და დიდი ნიჭის წყალობით.

შაჰ-აბასმა ყარჩიხა-ხანს კახელების მთლიანი გაწყვეტა და ქართელების ირანში ჩარევა დაავალა. სააკაძე მის მრჩევლად დანიშნა. მაგრამ, როგორც ჩანს, შაჰი გიორგის ნამდვილად მაინც არ ენდობოდა. მან, გადმოგვცემს თურქი ისტორიკოსი მუსტაფა ნაიმა, „სხვების დასანახად ყარჩილაი-ხანს უბრძანა, რომ მოურავთან თათბირის გარეშე არც ერთი საქმე არ დაიწყოს და (ფარულად კი) გააფრთხილა, რომ ელოდოს მისგან [შაჰისაგან] საიდუმლო წერილსა და ბრძანებას და იმოქმედოს მის შესაბამისად“.¹ ყარჩიხა-ხანს სააკაძესთან ერთად მოჰყვებოდა ზურაბ ერისთავიც. ფრთხილმა და ვერაგმა შაჰმა, ყოველი შემთხვევისათვის, გიორგის ვაჟი, პაატა, და ზურაბის მეუღლე თავისთან მძევლად დაიტოვა. ამით ის თავისი ბოროტი გეგმების შესრულების საქმეში სააკაძისა და ერისთავის მხარდაჭერის უზრუნველყოფას ფიქრობდა. თუ სააკაძე აღრე მოტყუვდა, როცა შაჰ-აბასის თავისი მიზნებისათვის გამოყენებას ცდილობდა, ახლა შაჰი შეცდა, როცა გიორგი ქართველი ხალხის ჯალათად დაიგულა.

ყარჩიხა-ხანი და მისი ჯარი საქართველოსაკენ გამოემართა. იგი ოფიციალურად მშვიდობიანი მიზნით მოდიოდა საქართველოში. მას მიჰყავდა ისა-ხან ყორჩიხაშის ასული (შაჰ-აბასის შვილიშვილი ქალის ხაზით) ჯაჰანბანუ, რომელიც სიმონ-ხანზე უნდა დაექორწინებინათ. ცნობილი ხანები, თავიანთი ჯარებით, საპატიო მაყრებად მიჰყვებოდნენ საპატარძლოს.

გიორგი სააკაძეს აჯანყება, რომლისთვისაც იგი დიდი ხანია ემზადებოდა, ირანშივე გადაუწყვეტია. ეს ამბავი მას, პლ. იოსელიანის ცნობით², ირანში გაუქმლავნებია ქართლის კათალიკოსისა და წილქნელი ეპისკოპოსის პარტენისათვის. საქართველოში კი ზურაბსაც განდობია. ზურაბი შეყოყმანებულა და გიორგისათვის საყვედური უთქვამს: რატომ ირანშივე არ მითხარი, ცოლს არ დავტოვებდიო. „აწ რაღა ვჰქნა, ცოლის სირცხვილს თავს მადებ და სამარს მითხარ“. გიორგის, არჩილ მეფის სიტყვით, უპასუხია:

¹ ნ. შენგელია, თურქი ისტორიკოსის მუსტაფა ნაიმის ცნობები გიორგი სააკაძის შესახებ.

² ეს ცნობაც მარიამ-შაჰინეს აწ დაკარგული თხზულებიდან უნდა მომდინარეობდეს.

„მუნ ამისთვის არ გაცნობე, ცოლს თან არ გამოგატანდნენ, ვთქვი: თუ უთხრა და არა ქნას, ბოლოს რასთვინ დავინანდნენ? იქ მივიყვან, საქართველოს წახდენაზედ ცრემლს დავადენ, მე შვილს დავსთმობ ქვეყნისათვის, ამან ეს ყოს, იყოს აზდენ“.

გიორგი ზურაბს დაჰპირებია ლუარსაბის დას, ლელა ბატონი-შვილს, რომელიც ადრე შაჰ-აბასის მეუღლე იყო, ახლა კი კახეთის მმართველს ფეიქარ-ხანს ჰყავდა (შაჰი ლელას ლუარსაბის დახრჩობის შემდეგ გაეყარა და ფეიქარ-ხანს მისცა). ზურაბი, რომლის პატივმოყვარეობას ქართლის ბაგრატიონებთან დამოყვრება, შესაძლოა, შორეულ იმედებსაც აღუძრავდა, გიორგის დაეთანხმა და მასთან ერთად აჭანყების სამზადისს შეუდგა.

საპატარძლო და მისი „მაყრები“ 1625 წლის ადრე გაზაფხულზე მოვიდნენ ქართლში. თბილისში დიდი ქორწილი მოაწყვეს. რამდენიმე დღეს „იყვის მღერა, — მოგვითხრობს როსტომ მეფე, — ნალიმი და მეჭლიში, ბურთაობა და ყაბახის სროლა“, რომლის მიზანი დიდი ჯარის მოსვლით შემფრთხელებული ქართველების დამშვიდება იყო.

ქორწილის შემდეგ ყარჩიხა-ხანი თავისი ლაშქრით მუხრანს მივიდა და ალაიანის ველზე დაბანაკდა. იგი თავისი პირველი ამოცანის — კახელების გაწყვეტის სამზადისს შეუდგა. აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობის ყოფნა-არყოფნის საკითხი დადგა. როგორც როსტომ მეფე გვიმოწმებს: „ბრძანება იყო ყეენისა, რომე კახი კაცი გაეწყვიტათ და კახეთში ყიზილბაში დაესახლათ“. ყარჩიხა-ხანმა იმერეთში ლაშქრობის საბაბით კახელთა დიდი ლაშქარი თავისთან დაიბარა. მათ აქ უთხრეს: რადგან თქვენც ქრისტიანები ხართ და იმერლების მოძმეები, თქვენი იქ ლაშქრობა სასურველად არ მიგვაჩნია, იარაღი ჩაგვაბარეთ, საჩუქრები მიიღეთ და შინ წადითო. განიარაღებული კახელები „საჩუქრებისათვის“ მოშორებით მდგარ კარაგში უნდა შესულიყვნენ, სადაც სათითაოდ უნდა გაეწყვიტათ. ყიზილბაშთა ეს საშინელი განზრახვა ვილაცამ გასცა. კახელებმა „გაიკრეს კრმალს ხელი“, ბრძოლით გზა გაიკაფეს და კახეთს მიაშურეს (მუსტაფა ნაიმის ცნობით, ყიზილბაშებს 400-მდე კახელის მოკვლა მაინც მოუხწრიათ). ირანელთა სარდლობა მიხვ-

და, რომ ამ საქმეში გიორგი სააკაძის ხელი ერიო. მათ ეს ამბავი, ეტყობა, შაჰ-აბასს აცნობეს.

გიორგის კვლავ შაჰ-აბასის ერთგულად მოჰქონდა თავი და ისევ ყარჩიხა-ხანის ბანაკში იყო. მას თვალყურს ადევნებდნენ. მაგრამ, როგორც ჩანს, გიორგისაც ჰყოლია ირანში მსტოვრები, რომელთაც მას შაჰ-აბასის შიკრიკის საქართველოში წამოსვლა აცნობეს. მისი კაცები ამ შიკრიკს ყიზილბაშთა ბანაკის მიდამოებში ყარაულობდნენ. ერთ დღეს, ნადირობის საბაბით ბანაკიდან გამოსულ გიორგის, ლოჭინის ხევის მიდამოებში, ხელში ჩაუვარდა შაჰის შიკრიკი ყარჩიხა-ხანისათვის გამოგზავნილი წერილით (მუსტაფა ნაიმას ცნობით, შიკრიკს შაჰის დანაბარები თითქოს სწორად ვერ გაუგია და წერილი ყარჩიხა-ხანის მაგიერად გიორგისათვის გადაუცია). შაჰ-აბასი, — მუსტაფა ნაიმას გადმოცემით, — ყარჩიხა-ხანს წერდა: „შენ რომ კორუფიბაში ხარ, გმართებს დათვალიერების მიზნით შეგროვილი ქართველები მთლიანად ამოხოცო. მოურავიც არ გაუშვა ცოცხალი. რაც არ უნდა დაგიჯდეს, უნდა მოკლა“. ეს წერილი გიორგის აჯანყების დაწყების დაჩქარებაში დაეხმარა. ახლა ისინიც კი, ვინც ჯერ კიდევ ეჭვის თვლით უყურებდა გიორგის, საბოლოოდ დარწმუნდნენ შაჰის საშინელ განაზრახვაში და სააკაძის გულწრფელობაში.

სააკაძემ ყარჩიხა-ხანის ნებართვით (ეტყობა, მას ქართველებთან თავისუფალი ურთიერთობის საშუალება უკვე აღარ ჰქონდა) ქართლის თავადები თავისთან დაიბარა, თითქოსდა შაჰის დანაბარების — ქართლელების გადასახლების საქმის მოსაგვარებლად. გიორგიმ და ზურაბმა ქართლის მესვეურებს აჯანყების გეგმა გააცნეს. თათბირმა აჯანყების გეგმა, რომელიც გიორგის მიერ იყო შედგენილი, ერთხმად მიიღო.

აჯანყების სამზადისის უკანასკნელი დღეები იყო: ქართლსა და კახეთში ფარულად ჯარებს აგროვებდნენ და გადამწყვეტი დარტყმისათვის ემზადებოდნენ. ქართველები გამაჰმადიანებულ ანდლუყაფარ ამილახვარს, რომელსაც სიმონ-ხანის ცოლისდა ჰყავდა მეუღლე, ვერ ენდვნენ, დაპატიმრეს და თავისი ოჯახით თერგის ხეობაში, არშის ციხეში გამოკეტეს. ყარჩიხა-ხანმა; სააკაძის რჩევით, თავისი ჯარების ნაწილი მოჰამედ ყული-ხანისა და ფეიქარ-ხანის

სარდლობით კახეთის სხვადასხვა კუთხეში გაგზავნა. ამით გიორგიმ ყიზილბაშთა ძალები დაქსაქსა, რომ უფრო ადვილი ყოფილიყო მათი მთავარი ბანაკის განადგურება.

სააკაძემ აჯანყების მეტად გაბედული გეგმა შეიმუშავა. დათქმულ დროს აჯანყებულები უეცრად უნდა შემოსეოდნენ ირანელთა ჯარის ბანაკს, რომ გიორგის, რომელიც ბანაკში იყო, მოულოდნელი დარტყმით ჯარის სარდლობა დაეხოცა. მტრის ბანაკში გიორგისთან ერთად იმყოფებოდა ოთხი მისი თანამებრძოლი. ესენი იყვნენ გიორგის ვაჟი ავთანდილი, თავადიშვილები ელია დიასამიძე და პაატა ხერხეულიძე და გიორგის განუყრელი მხლებელი მსახური პაპუნა ვაშაყაშვილი. ოთხივე უმაგალითო სიმამაცის ვაჟკაცი.

სააკაძემ აჯანყებით არა მარტო თავისი სიცოცხლე შეაგდო სასწორზე, არამედ თავისი ვაჟებისაც. ერთ-ერთი შვილი, პაატა, შაჰ-აბასთან იყო მძევლად. გიორგიმ იცოდა, რომ აჯანყების დაწყებისთანავე შაჰი მას თავს მოჰკვეთდა. მეორე ვაჟს კი, — ავთანდილს, — მასთან ერთად უნდა გადაეტანა აჯანყების დაწყების მთელი სიმძიმე.

1625 წლის 25 მარტს (ახ. სტ. 7 აპრილს), გარიჟრაჟზე, ხარება დღე რომ თენდებოდა, მარტყოფის კელს, სადაც მტრის ჯარი იყო დაბანაკებული, ქართველ ვაჟკაცთა რაზმები მიუახლოვდა. ხმაურზე გუშაგებმა განგაში დასცეს. ირანელთა ჯარის სარდლობამ სასწრაფოდ თავი მოიყარა ყარჩიხა-ხანთან და სააკაძე იხმეს. გიორგი და მისი მხლებლები მზად იყვნენ ამ მომენტისათვის. ის იყო ყარჩიხა-ხანი ცხენს უნდა მოხტომოდა, რომ გიორგიმ მძლავრად აძგერა შუბი და ქვეყნის მოსისხლე ზედ წამოაგო. შემდეგ იუსუფ-ხანს მისწვდა და ისიც გაათავა. გიორგის ვაჟმა, ავთანდილმა, ყარჩიხა-ხანის ვაჟი, იმამვერდი-ბეგი აჩეხა. სანამ ირანელთა დაბნეული სარდლობა გონს მოვიდოდა, გიორგიმ და მისმა მხლებლებმა მათ ბოლო მოუღეს. ამასობაში ქართველთა ჯარი, რომელსაც ზურაბ ერისთავი მეთაურობდა, ბანაკში შემოიჭრა. უსარდლოდ დარჩენილი მტრის ჯარი საშინლად აირია და თავის გადარჩენასა ცდილობდა. „დიდებულები და უბრალო ხალხიც აქეთ-იქით გარბოდნა“, — გადმოგვცემს ისკანდერ მუნში. ქართველები უწყალოდ

ჟღერდნენ ყიზილბაშებს. უთენია დაწყებული ბრძოლა მთელი დღე გრძელდებოდა და გვიან ღამით აჯანყებულების ბრწყინვალე გამარჯვებით დამთავრდა. მუსტაფა ნაიმას ცნობით, მტრის ბანაკიდან, რომელშიც 30 ათასამდე ყიზილბაში იყო, მხოლოდ სამი ათასმა უშველა თავს გაქცევით. დანარჩენები აჯანყებულებმა აკლწეს. ქართველებს დიდძალი ქონება და იარაღი ჩაუვარდათ ხელში. „ალიგნეს საშოვრითა: ოქროთი, ვერცხლითა, თვალითა, მარგალიტითა, მრავლის უცხოს ნაქსოვითა, ცხენ-აქლემითა და ჯორითაო“, — მოგვითხრობს როსტომ მეფე.

მოურავმა სულის მოთქმის საშუალება არ მისცა მტერს. თბილისს დაეცა, ქალაქი აიღო და ციხეს ალყა შემოარტყა. სიმონ-ხანმა თბილისის ციხეში შესვლა ვერ მოასწრო, ყარაბაღის ბეგლარ-ბეგ მოჰამედ ყული-ხანთან ერთად აღჯაყალის ციხეში შევიდა და იქ გამაგრდა. სააკაძე შემდეგ ზურაბ ერისთავთან ერთად კახეთში გადავიდა და ფეიქარ-ხანს დაედევნა. ფეიქარ-ხანს აჯანყებისა და ყიზილბაშების გაწყვეტის ამბავი გაეგო და თავქუდმოგლეჯილი გარბოდა. სააკაძე და ერისთავი იმ დროს მიეწივნენ ფეიქარ-ხანს, როცა ის უკვე მტკვარს გადადიოდა. ფიცხელი ბრძოლა გაიმართა. ფეიქარ-ხანმა ცოლით — ლელა ბატონიშვილით (რომლის ხელში ჩადგებას ამოდ ცდილობდ ზურაბ ერისთავი) — და მცირე ამალით მტკვარი გადალახა და ბარდავისაკენ გაიქცა. ყიზილბაშთა დიდი ჯგუფი ქართველებს ჩაუვარდა ტყვედ. შემდეგ აიღეს ხორნაბუჯის ციხე, რომელიც ფეიქარ-ხანის რეზიდენციას წარმოადგენდა. აქაც მრავალი ტყვე და დიდძალი ქონება იშოვეს (მათ შორის 50 საბალნე აბრეშუმი) და ქართლში მობრუნდნენ. მცირე სამზადისის შემდეგ მოურავმა განჯა-ყარაბაღის სახანოებზე გაილაშქრა და იქ მყოფ ყიზილბაშთა ჯარებს დაერიო. მრავალი გაწყვიტეს და მრავალიც ტყვედ იგდეს, გაქცეულებს მდ. არაქსამდე სდიეს და დიდძალი ქონება დაატოვებინეს. სააკაძე და მისი ჯარი, ალაფითა და ტყვეებით დატვირთულნი, ქართლში მობრუნდნენ.

აჯანყებულებმა რამდენიმე დღეში ქართლ-კახეთი თითქმის მთლიანად გაწმინდეს ყიზილბაშთა ჯარებისაგან. თეიმურაზი, რომელიც იმ დროს ოსმალეთის საზღვრებში — გონიის ციხეში იმყოფებოდა და დახმარების სათხოვნელად რუსეთში წასასვლელად გამ-

ზადებულიყო, ქართლ-კახეთში მოიწვიეს და გაერთიანებული სამეფოს ტახტზე დასვეს. ეს დიდი მნიშვნელობის მოვლენა იყო. საქართველოს გაერთიანების მოღვაწეების ოცნებას ფრთები ესხმებოდა, გაერთიანებულ ქართლ-კახეთი კი შაჰ-აბასის მოგერიებას უფრო წარმატებით შესძლებდა.

გიორგი სააკაძე თბილისის ციხის ალებას კვლავ დიდის მონღოლებით ცდილობდა. ციხეს წყლის მიწოდება შეუწყვიტეს და ალყა გააძლიერეს, მაგრამ თბილისელ მოქალაქეთა შორის მოღალატეები აღმოჩნდნენ, რომელთაც დიდი დახმარება გაუწიეს ალყით შევიწროვებულ ყიზილბაშ მეციხოვნეებს. ერთ ღამეს, — გადმოგვცემს ისტორიკოსი ფარსადან გორგიჯანიძე, — გორელ ვაჰარს გიორგი გორგიჯანაშვილს (იგი ფარსადან გორგიჯანიძის მამა უნდა იყოს), რომელიც ყიზილბაშ მეციხოვნეთა მეგობარი ყოფილა, ერთი კაცი წაუყვანია და ციხისათვის წყლის მიმწოდებელი ღარები გაუწყვია. დილით ქართველებმა შეამჩნიეს ეს ამბავი და ღარები კვლავ აჰყარეს, მაგრამ უკვე გვიან იყო, წყალს მთელი ღამე ედინა და ციხეში დიდი მარაგი დაეგროვებინათ. თბილისელი მოქალაქე გარსოა ჭანოაშვილი კი წითელი ფერის მოსასხამის საშუალებით მეციხოვნეებს შაჰ-აბასის სამზადისის შესახებ გამამხნეებელ ცნობებს აწვდიდა. ეს ამბები ციხიდან გამოპარულმა ორმა კაცმა სააკაძეს აცნობა. მოღალატეები სასტიკად დასაჯეს: გარსოა ჭანოაშვილს თავი მოჰკვეთეს, გორგიჯანაშვილი კი ძელზე უკუღმა ჩამოკიდებული მთელს ქალაქში შემოატარეს. იგი სიკვდილს გადაარჩინა ქუთათელმა ეპისკოპოსმა, რომელიც სააკაძესთან ელჩად მოსულიყო იმერეთის მეფის — გიორგისაგან. გორგიჯანაშვილი ქუთათელისა და მის მხლებელთა ნაცნობი აღმოჩნდა.

ქართველებმა თბილისის ციხე ვერ აიღეს, მაგრამ ამას ჩრდილი არ მიუყენებია იმ დიდი ზეიმისათვის, რომელიც გამოიწვია აჯანყების წარმატებამ და რასაც შედეგად მოყვა ყიზილბაშთა გაწყვეტა და ქართლ-კახეთის გაერთიანება. ქართლ-კახეთის მოსახლეობა კიდევ ერთხელ გადარჩა ამოწყვეტას და აყრა-აოხრებას. ამ დიდი საქმეების ორგანიზატორი სააკაძე იყო. მისი სამხედრო ნიჭისა და სიმამაცის ამბები შორს გასცილდა საქართველოსა და ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნების ფარგლებს და ევროპასაც მიაღწია.

ყარჩინა-ხანის უზარმაზარი არმიის ერთიანმა გაწყვეტამ თავ-
ზარი დასცა შაჰ-აბასს, ირანის სამხედრო ძლიერება კი, რომელიც
ამ დროს თავის ზენიტში იყო, საფუძვლებამდე შეარყია. შაჰ-აბასის
მეისტორიე ისკანდერ მუნში, რომელიც სააკაძის აჯანყებას „დიდ
და საშიშ ამბებს უწოდებს“, წერდა: „ჯანყსა და შფოთს, რომელიც
ბედკრული, დაკარგული მოურავ ქართველის უმადურობისა და
აჯანყების და ამბოხების გამო ატყდა, უდიდესი შედეგი მოჰყვა, და
დიდი ზარალი და ენება შეხვდა და ხვდება [ახლაც] ხალხსო“... იმ-
დროინდელი თურქი ისტორიკოსის იბრაჰიმ-ფეჩევის აზრით, „ორ-
მოცი წლის განმავლობაში ასეთი დიდი ზარალი [შაჰს] არ მოსვლია“.
სააკაძის აჯანყებამ შაჰ-აბასის იმპერიის სხვა დაპყრობილი ხალხე-
ბიც აამოძრავა — „ყველგან შფოთი გაჩნდაო“, — წერს ისკანდე-
რი. უაღრესად შეშფოთებული შაჰ-აბასი საქართველოში გამოსა-
გზავნი დიდი დამსჯელი ექსპედიციის სამზადისს შეუდგა.

გაბოროტებული შაჰის ბრძანებით, წამებით მოკლეს და თავი
მოკვეთეს სააკაძის ვაჟს, პაატას. საყვარელი ვაჟის თავი მამას გა-
მოუგზავნეს საქართველოში, ტანი კი არც დაასაფლავეს, ხევში გა-
დააგდეს ყვავ-ყორნების დასაგლეჯად. მაგრამ ის მიწისათვის მიუ-
ბარებიათ იმ დროს ისპაჰანში მყოფ კათოლიკე მისიონერებს. შემ-
დეგ სააკაძემ, თბილისელი ვაჟრების საშუალებით, დიდი ხარჯის
გაღებით, მოაძებნინა პაატას საფლავი ისპაჰანში და საქართველოში
ჩამოასვენა. იგი დაასაფლავეს სააკაძეების საგვარეულო მონასტერ-
ში, ერთაწმიდის ეკლესიაში.

„ქართლისათვის რა ძე დავსთმე, როგორ ტურფა, სასურველი,
ჩემთვის ვარდი მისისა, აღარვინ ჰყავს მას იქ მშველი,
წასვლის ღონე არსით ჰქონდა, ბევრი ჰყვანდა ჯაშუშ-მცველი,
იქ პაატა დამიკარგავს, აქ არა მყავს გამკითხველი!“ —

მოთქვამს სააკაძე „დიდმოურავიანში“.

ზურაბ ერისთავის მეუღლე გაამაჰმადიანეს და შაჰის ცოლებს
მისცეს მოსამსახურედ. შაჰ-აბასისა და ზურაბის სიკვდილის შემდეგ
იგი საქართველოში ჩამოსულა და მცხეთის დედათა მონასტერში
შემდგარა მონაზვნად, სადაც გარდაცვლილა 48 წლის ასაკში.

რანდო ასპარეზობა, კასტელის ნახტი.

სააკაძე-შაჰ-აბასის ახალ შემოსევას მოელოდა. მან მრავალი სამხედრო და ადმინისტრაციული ღონისძიება განახორციელა ქვეყნის თავდაცვის გასაძლიერებლად. ქართლისა და კახეთის მესვეურთა ერთიანობის განმტკიცების მიზნით, სააკაძის ინიციატივით, თეიმურაზმა თავისი ქალი — დარეჯანი ზურაბს შერთო ცოლად. ამით, სააკაძის აზრით, ზურაბის პატივმოყვარეობა დაკმაყოფილებული იქნებოდა. მეორე მხრივ, კი ეს ფაქტი გარანტია იქნებოდა ზურაბის, ამ ძლიერი მაგრამ მერყევი პიროვნების, ერთგულებისა საერთო საქმისათვის შემდგომ ბრძოლაში.

სააკაძემ კარგად იცოდა, რომ მარტო ქართლ-კახეთს შაჰ-აბასის წინააღმდეგ ბრძოლა გაუქირდებოდა და დახმარებისათვის ოსმალეთს მიმართა. მან დახოცილ ყიზილბაშ სარდალთა მოჭრილი თავები, ტყვეთა ერთი ნაწილი, დამარცხებული მტრის დროშებითა და საჩუქრებითურთ გაუგზავნა ოსმალეთის დიდ ვეზირსა და მთავარ-სარდალს ჰაფიზ-ფაშას, რომელიც თავისი ჯარებით ირანის საზღვრების მახლობლად, დიარბექირს, იდგა. სააკაძის ელჩები, რომელთა შორის მისი ვაჟიც (იორამი?) იყო, დიდ ვეზირთან 1625 წლის 3 ივლისს მისულან. ელჩებმა ოსმალეთის მთავარსარდალს სააკაძის წერილი გადასცეს და სიტყვიერი დანაბარებიც მოახსენეს. ამ აუდიენციას ისტორიკოსი იბრაჰიმ-ფეჩევიც დასწრებია. მისი სიტყვით, სააკაძე ჰაფიზ-ფაშას წერდა: „ასეთი მოხერხებული შემთხვევა ოსმალთა დინასტიას არ მისცემია და ყოველგვარი დაყოვნების გარეშე მიიღეთ ზომები და ისწრაფეთ, რომ ისლამის ჯარითურთ ამ ქვეყნისაკენ გაემგზავროთ. უეჭველია, რომ როგორც კი ყარაბაღს, განჯას და შირვანს ჩახვალთ, ყველა ეს [ქვეყნები] მაშინვე დაგმორჩილდებიან. არ არის საჭირო ლაპარაკი იმაზე, რომ ესენი ყიზილბაშთან მწყრალად არიან [რადგანაც] თვითონ სუნიტ-მუსლიმებს ეკუთვნიან. ამის შემდეგ სულ ადვილია ერდებილისა და მეშჰედის იოლად აღება და ყიზილბაშის ქვეყნისათვის ცეცხლის წაქიდება“. სააკაძე ჯარისათვის საჭირო საკვებითა და ტრანსპორტით უზრუნველყოფას ჰპირდებოდა სარდალს.

სააკაძე, როგორც ამ წერილიდან ჩანს, შაჰ-აბასის მძარცველური პოლიტიკით დიდად უკმაყოფილო აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის ხალხების მიმხრობას ფიქრობდა და ოსმალეთის დახმარებით თვით

ირანში შეჭრას და შაჰ-აბასის იმპერიის დამხობას აპირებდა. მაგრამ ოსმალეთის უნიჭო და მექრთამე სარდლობას არ აღმოაჩნდა უნარი სწორად შეეფასებინა სააკაძის დიადი გეგმა და ის რთული მდგომარეობა, რომელიც ქართლის აჯანყების შედეგად შაჰ-აბასს შეექმნა. სააკაძის გეგმა უარყვეს. ჰაფიზ-ფაშამ, ბაღდადზე ლაშქრობის საბაბით (ეს ლაშქრობა ქართველების აჯანყებამდე იყო დაგეგმილი), სააკაძეს უარი უთხრა დახმარებაზე.

იბრაჰიმ-ფეჩევი, რომელიც ოსმალეთის სახელმწიფოს გამოჩენილი მოხელე იყო და იმ დროს ვეზირთან იმყოფებოდა, სააკაძის გეგმას ალტაცებაში მოუყვანია. ის ბევრს ეცადა, რომ ჰაფიზ-ფაშას სააკაძის გეგმა მიეღო და მიშველებოდა მას. „მეც ძალიან დაბეჯითებით ვუთხარი [ფაშას], — წერს ფეჩევი, — რომ ასეთი მოხერხებული შემთხვევა მეორედ ხელში არ ჩაგვივარდება-მეთქი... თუ ამ შემთხვევას ხელიდან გავუშვებთ, სულ მუდამ სინანულში იქნებით-მეთქი — ვუთხარი. არაფერი არ გამოვიდა“. შემდეგ ფეჩევის ჰაფიზ-ფაშას ერთ-ერთი ხელქვეითი სარდლისათვის — ხუსრევ-ალასათვის (შემდეგში ოსმალეთის დიდი ვეზირი) მიუმართავს: „თუ თქვენ თვითონ არ წახვალთ, იზრუნეთ და კარგად მომზადებული და მრავალრიცხოვანი ჯარი მაინც გაგზავნეთ-მეთქი. ჩვენო სარდლის ხელქვეითები ვართო და რასაც [სარდალი] გვიბრძანებს, იმას შევასრულებთო. ჩემთვის უეჭველი გახდა, რომ მას ჰაფიზის გამარჯვება [და წარმატება] არ უნდოდაო“, — უმატებს იქვე იბრაჰიმ-ფეჩევი. ასე იყო თუ ისე, ქართველების ელჩობა უშედეგოდ დამთავრდა. ქართლ-კახეთი კვლავ მარტო აღმოჩნდა შაჰ-აბასის პირისპირ.

მარაბლის ომი

შაჰ-აბასმა უზარმაზარი არმია შეჰყარა და თავისი სიძის ისა-ხან ყორჩიბაშის სარდლობით საქართველოში გამოისტუმრა. მას შაჰმა „მოურავის ჯანყის მოსპობა და საქართველოს საქმეების მოწესრიგება დაავალა“ (ისკანდერ მუნში), რაც აბასის სურვილის აღსრულებას — ქართლ-კახეთის მთლიანად მოსპობას გულისხმობდა. ყორჩიბაშთან ერთად საქართველოზე ლაშქრობა ებრძანათ შირვანის მმართველს ყაზახ-ხან ჩერქეზს, ერევნის ბეგლარ-ბეგს ამირკოჟნე-ხანს და აზერბაიჯანის ბეგლარ-ბეგს შაჰბენდე-ხანს. ყორჩიბაშის ჯარში იყო აგრეთვე ნიკიერი სარდალი, ქართველი ბატონიშვილი ხოსრო-მირზა (შემდეგ როსტომ მეფე). ისა-ხან ყორჩიბაშის არმია 1625 წ. ივნისის ბოლოს შემოვიდა საქართველოში და მდ. ალგეთის ხეობაში, მარაბლის ველზე დადგა.

ქართველებს, რომელნიც მოელოდნენ ირანელთა ახალ შემოსევას, დიდი სამზადისი ჩაეტარებინათ და 20 ათასიანი არმიით კოჯორ-ტაბასმელას მიდამოებში დაბანაკებულიყვნენ. ქართველთა ბანაკში თავი მოეყარა ქართლ-კახეთის ყველა გამოჩენილ სარდალს. აქვე იყვნენ თეიმურაზ მეფე და გიორგი სააკაძე. ქართველთა ბანაკში მოსულიყო ახალციხიდან ლტოლვილი მანუჩარ ათაბაგი სამასი რჩეული ვაჟაკით.

ირანელები შაჰბენდე-ხანს და მის ჯარს (რომელიც ჯერ კიდევ არ შემოერთებოდა ყიზილბაშთა მთავარ ბანაკს) ელოდნენ და შეტევაზე გადასვლას არ ჩქარობდნენ. ქართველთა ბანაკში კი სხვა განწყობილება იყო...

სამხედრო თათბირზე, რომელსაც თეიმურაზის, სააკაძისა და ზურაბ ერისთავის გარდა, ესწრებოდნენ მეწინავე სადროშოს —

სომხით-საბარათიანოს — სარდალი ბარათა ბარათაშვილი, თეიმურაზ და ქაიხოსრო ბუხრან-ბატონები, იესე ქსნის ერისთავი, ბაადურ ციციშვილი, ალათანგ ხერხეულიძე, კახეთის განთქმული გმირი დავით ჯანდიერი, ეპისკოპოსები: ალავერდელი, ხარქაშნელი, რუსთველი, მროველი და მანუჩარ ათაბაგი, მტერთან შეხმის თაობაზე აზრთა დიდი სხვადასხვაობა გამოჩენილანდა. სააკაძე მოითხოვდა დაეცადათ, სანამ მტერი თვითონ არ გადმოვიდოდა შეტევაზე, რადგან, მისი აზრით, იმ დიდი სიცხის გამო, რომელიც იმ დღეებში იდგა, ქართველებს და განსაკუთრებით ქვეითებს, მარაბდის დაბალ ველზე ომი ძალიან გაუჭირდებოდათ, ყიზილბაშები კი მიჩვეულნი არიან ასეთ სიციხეებსო. თან, და რაც მთავარია, კოჯორ-ტაბახმელას ვიწრო ხეობიან მიდამოებში მტერს თავისი მთელი ძალების გაშლისა და გამოყენების საშუალება არ ექნება და ძლევაც ჩვენ დაგვრჩებაო. სააკაძის ამ გონიერულ რჩევას მხოლოდ ბაადურ ციციშვილი მიემხრო. სხვები, თითქმის ყველა, ომის დაუყოვნებლივ დაწყებას მოითხოვდნენ, წინააღმდეგ შემთხვევაში წასვლით იმუქრებოდნენ:

„თუ შეგვაბამთ, შეგვაბითო, რას ხელსა გვხდით აქა მდგომთა?
 დროა დასდგეთ ერის რჩევაზედ, თვარემ წავალთ ჩვენ სადგომთა“-ო.
 („არჩილიანი“).

განსაკუთრებით თავგამოდებით ბარათაშვილები მოითხოვდნენ ომის დაუყოვნებლივ დაწყებას, რადგან მტერი მათ მამულში იდგა და აოხრებდა. ბარათა ბარათაშვილს პირადი ანგარიშებიც ძალიან აწუხებდა. ყიზილბაშთა ჯარში იმყოფებოდა ყაფლან ბარათაშვილი, რომლის მამა-ბიძები ბარათას დაეხოცა და მათი მამულები თავისთვის დაეჭირა; ყაფლანის ძლივს გაესწრო და თავი ირანში შეეფარებინა. ახლა, ყაფლანი, ირანის ჯარების დახმარებით შუკრისძიებასა და თავისი მამულების უკან დაბრუნებას აპირებდა.

ომის დაუყოვნებლივ დაწყებას მოითხოვდა კახეთის სარდლობაც.

სამხედრო თათბირმა სააკაძის გეგმა უარყო. გადაწყდა ომი მეორე დღეს, 1625 წლის 1 ივლისს, დაეწყათ. მთავარსარდლობა თეიმურაზ მეფემ იკისრა. ეს გადაწყვეტილება, როგორც შემდეგ ნათელი გახდა, შეცდომა იყო. ქართველთა მხარე ომს მისთვის

უპირისპირად ძნელ პირობებში იწყებდა. ამას ისიც დაემატა, რომ ქართველების ყველაზე ნიჭიერი სარდალი, სააკაძე, ჩამოცილებული იქნა ომის წარმოების საერთო ხელმძღვანელობისაგან. ეს კიდევ უფრო დიდი შეცდომა იყო ქართველების მხრივ. ყველაფერი ეს ქართველი ფეოდალების ინტერესთა შეზღუდულობითა და თეიმურაზის პატივმოყვარეობით იყო გამოწვეული.

ირანელთა სარდლობა ეტყობა მოელოდა ქართველების შეტევას, — მათი მიზანი სწორედ ქართველების გაშლილ ველში ჩამოტყუება იყო. ყიზილბაშები ქართველების დასახვედრად მოემზადნენ: სანგრები ააგეს, რომელთაც უკან ზარბაზნები შემოუწყევს (ირანელები ქართველებს არა მარტო სიმრავლით, არამედ შეიარაღებითაც სჯობნიდნენ — მათ აღჭურვილობაში მრავალი ზარბაზანი იყო). ზარბაზნების უკან მეთოფეები დააწყევს ოთხ რიგად. მეთოფეთა პირველი რიგი ცალფეხზე ჩაჩოქილი იყო, მეორე რიგი ფეხზე იდგა, მესამე ცხენზე და მეოთხე აქლემზე მჯდომი მეთოფეებისაგან შედგებოდა. ფარსადან გორგიჯანიძის აზრით, მეთოფეთა ეს რიგები თორმეტი ათას მებრძოლს ითვლიდა. ამ მოწინავე ჯარის სარდლად დანიშნეს ამირგუენ-ხანი, რომელიც თავისი სიმამაცის გამო „სარუასლანად“ (ყვითელ ჯიქად) იწოდებოდა. ცენტრს, რომელშიც ყიზილბაშთა ჯარის ძირითადი ბირთვი იყო, თვით ისა-ხან ყორჩიბაში სარდლობდა. მრავალრიცხოვანი რაზმები დააწყევს ცენტრის მარცხენა და მარჯვენა მხარესაც.

ქართველებმა, რომელთა დევიზი იყო: გამარჯვება ან სიკვდილი — (მათ კარგად იცოდნენ, რომ ამ ბრძოლაში მთელი ქართლ-კახეთის მოსახლეობის ყოფნა-არყოფნის საკითხი წყდებოდა) ბრძოლის წინა ღამეს ზიარება გადაწყვიტეს. ზიარების რიტუალის შესრულება სთხოვეს მროველ ეპისკოპოსს დომენტი ავალიშვილს, რომელიც გიორგი სააკაძის მეგობარი და თანამებრძოლი იყო. ქართველებს, ისტორიკოს ვახუშტი ბაგრატიონის გადმოცემით, ასე მიუმართავთ მროველისათვის: „უქმთუ დღეს აღიღებ მახვილსა ბრძოლად, უბრძანე, რათა გვაზიაროს სხვამან, და უქმთუ არა, უმჯობეს არს შენ მიერ“. ე. ი. თუ ხმლით ბრძოლას აპირებ და, მაშასადამე, სისხლში გაისვრი ხელს, მაშინ სწორი არ იქნება თქვენგან მივიღოთ ზიარებაო. მაგრამ ქართველთა ბანაკში არ იყო არც ერთი

ეპისკოპოსი თუ უბრალო მღვდელი (ისე კი ისინი ბლომად იყვნენ აქ), რომელსაც გადაწყვეტილი არ ჰქონოდა პირადად მიეღო მონაწილეობა ბრძოლაში. ისინი ქართველ გმირებთან ერთად აპირებდნენ მეგრდით დაეცვათ საკუთარი სამშობლო. მროველს სიტყვით მიუმართავს ქართველებისათვის: მე მახვილს ვიღებ არა ჩემი პირადი ინტერესების დასაცავად, არამედ ჩვენი საერთო მტრის სისხლის დასაღვრელად. ჯერ არს სწორედ მე ვაზიარო ქართველი გმირები, რომლებთანაც ერთად მე მზადა ვარ დავანთხო საკუთარი სისხლი სამშობლოსა და ქრისტიანობის დასაცავად.

ქართველთა ჯარი, ზიარების შემდეგ, ღამით კოჯრის მაღლობებიდან მარაბდის ველისაკენ დაეშვა და ყიზილბაშთა ბანაკს მიუახლოვდა. ისინი ომის გარიჟრაჟზე დაწყებას აპირებდნენ, რომ ძლიერ ჩამოცხომამდე დაემთავრებინათ კიდეც მტრის განადგურება. ქართველები მოუშველიეს ყანებში ჩასაფრდნენ და ცოტა შეისვენეს. ამასობაში განთიადიც მოვიდა:

„გათენდა და დავინახეთ ერთმანეთი მუნ შორიდან,
დავაწყვეით ორთავ რაზმი, ჩვენ აქათ და მათ იქიდან.
მათი იდგა თვალუწდომი, სიმრავლე სკირს მათ გვარიდან,
მაგრამ ვერც სულ დაგვაღონა სიბევრისა ჩვენ არიდან“.

(„არჩილიანი“).

ქართველების მეწინავე მზვერავი რაზმები, რომელთაც ორი ცალთვალა ღვეგმირი, დავით ჯანდიერი და აღათანგ ხერხეულიძე, მეთაურობდნენ, უკვე რამდენიმე დღე იყო მტრის ბანაკის ირგვლივ მოქმედებდნენ და ყიზილბაშებს მოსვენებას არ აძლევდნენ.

ქართველები შეტევაზე გადასასვლელად მოემზადნენ. წინ რჩეული ცხენოსანი ჯარი დააწყვეს, უკან ქვეითობა განლაგდა და მტრის ბანაკისაკენ დაიძრნენ. „თოფის მოსაწევამდისინ, — მოგვითხრობს ფარსადან გორგიჯანიძე, — ნელად იარეს, მერმე ფარები დაიფარეს და შუბები წაიგრძელეს და ცხენჭენებით მიუხდნენ“. 12 ათასმა თოფმა და ზარბაზანმა დაიქვეყნა ყიზილბაშთა სანგრებიდან. ხშირმა სროლამ და მისგან ამდგარმა ბოლმა შეტევა ცოტა შეაფერხა, მაგრამ ქართველები არ შედრკნენ, დიდი სისწრაფით შეიჭრ-

ნენ მტრის ბანაკში და თავზარი დასცეს ყიზილბაშთა მეწინავე რაზმებს. „ქართველნი ყიზილბაშის ლაშქარში გაერივნენ, — განაგრძობს ფარსადანი, — და შეიქნა შუბთა ძგერება, კმალთა და ლახტთა მუზარადზედ კეთქინება“.

ბრძოლა მეტად სასტიკი იყო. ამირგუენე-ხანის მეწინავე რაზმებმა ვერ გაუძლეს ქართველთა ცხენოსანი ჯარის თავბრუდამხვევ შეტევას და გატყდნენ. მალე ამირგუენე-ხანი სასიკვდილოდ დაიჭრა და ბრძოლის ველიდან გაიყვანეს. მისი ჯარი კი გაიფანტა. მერე „ქართველები ისეთივე გახურებული ზოცვით, — მოგვითხრობს ისკანდერ მუნში, — მეთოფეების რაზმში შეიჭრნენ. მათი დარტყმებისაგან მეთოფეების რიგებიც დაინგრა“. შემდეგ ქართველებმა ცენტრს შეუტყეს. „ქართველთა ჯარის სიმამაცისაგან“ თავზარდაცემული მარცხენა და მარჯვენა ფრთის ჯარები ცენტრს ვერ მიეშველნენ და გაიქცნენ.

ქართველთა მთელი სარდლობა — ერი თუ ბერი, თვით ეპისკოპოსებიც — პირადად მონაწილეობდნენ ბრძოლაში. სააკაძემ მუზარადი აიხადა, რომ ყიზილბაშებს ეცნოთ, — მისი დანახვაც კი თავზარს სცემდა ყიზილბაშთა რაზმებს. ლომივით ტრიალებდა მტრის ხან ერთ და ხან მეორე რაზმში. ყოველთვის იქ გაჩნდებოდა, სადაც ყველაზე მეტად უჭირდა ქართველთა ჯარს. „სისქეს რაზმს სადაც მივმართე, შეიქნენ მუხლ ჩაკეცილი“, — ათქმევინებს გიორგის იოსებ თბილელი. მალე მას ცხენი მოუკლეს თოფით. გიორგი ქვეითად განაგრძობდა ბრძოლას. ამას თვალი მოჰკრა მასთან ახლო მყოფმა ლომი ჩრდილელმა. გიორგისთან მივარდა და თავისი ცხენი მიართვა. გიორგი იმ მეთოფეს გამოუდგა, ხმლით აკლწა და მისი ცხენი ჩრდილელს გადასცა.

მამაცად იბრძოდნენ თეიმურაზ მეფე და სხვა სარდლებიც. ზურაბ ერისთავი დაიჭრა და ბრძოლის ველიდან გაიყვანეს. მალე ბრძოლის ველზე დაეცნენ თავგანწირულად მებრძოლი ცალთვალა გმირები — დავით ჭანდიერი და ალათანგ ხერხეულიძე. ქართველები მაინც არ გატეხილან. კვლავ თავგამეტებით უტევდნენ ცენტრის ჯარებს და დიდი არეულობაც შეიტანეს მათს რაზმებში.

ქართველების გამარჯვება თითქმის გარდაუვალი იყო. მაგრამ გამოცდილი მთავარსარდალი ისა-ხან ყორჩიბაში ბრძოლის ველს არ

თმობდა და უკანასკნელ ძალებს იკრებდა საქმის გამოსასწორებლად. სარდლის სიმტკიცით გამხსნევებული მტრის რაზმები კვლავ მოგროვდნენ მის ირგვლივ და ქართველებს შემოუტეეს. ამ დროს ქართველთა ჯარის ერთმა ნაწილმა, რომელიც „ორდუბაზარში“ (ადგილი, სადაც მტრის ქონება იყო მოთავსებული) შეჭრილიყო და ბრძოლას მოგებულად თვლიდა, ალაფობა დაიწყო და ბრძოლას თავი მიანება. ცხენოსანთა ჯარის ერთი დიდი რაზმი ავთანდილ სააკაძისა და დავით ერისთავის (ზურაბის ძმის) მეთაურობით გაქცეულ მტერს გამოედევნა და ბრძოლის ველს გასცილდა. ამ ვითარებამ ძალიან შეამსუბუქა ყორჩიბაშის მდგომარეობა.

ასეთი ვითარება იყო ბრძოლის ველზე, რომ ყიზილბაშებს ახალი დიდი ძალები მოუვიდათ. აზერბაიჯანის ბეგლარ-ბეგს შაჰბენდ-ხანს თავისი ჯარით გზაში შეგვიანებოდა და გამალებული მოეშურებოდა. ისინი გაშლილი დროშებით, ბუკებითა და დიდი ყიჟინით შემოიჭრნენ ბრძოლის ველზე. თან ყვიროდნენ: „შაჰ გელდი“, „შაჰ გელდი“, — შაჰი მოვიდაო. ყიზილბაშები გამხსნევდნენ და ახალი ძალით შეუტეეს ქართველებს.

ბრძოლით დაღლილმა და მეტისმეტი სიცხისაგან შეწუხებულმა ქართველთა ჯარმა ყიზილბაშთა ახალი რაზმების დარტყმას ვეღარ გაუძლო და გატყდა. პირველად ცხენოსანმა ჯარმა მიატოვა ბრძოლის ველი და კოჭრის ვიწროებს მიაშურა. სააკაძე და სხვა სარდლები უკანასკნელ ძალებს იკრებდნენ და გაქცეული რაზმების შეკაგებას ცდილობდნენ, რომ ქვეითი ჯარი დაეფარათ ყიზილბაშ ცხენოსანთა რაზმების შეტევისაგან. მაგრამ ეს შეუძლებელი აღმოჩნდა.

ცხენოსანი ჯარისაგან მიტოვებული უზომოდ დაღლილი ქვეითობა, რომელიც გლეხობისაგან შედგებოდა, დიდ გასაჭირში ჩავარდა. „ქართველთა ქვეითნი, — მოგვითხრობს ფარსადან გორგიჯანიძე, — დაიღალნეს და სიარულისა და წასვლის ღონე აღარ შერჩომოდათ“. განწირულ მდგომარეობაში ჩავარდნილი გლეხობა იარაღს მაინც არ ყრიდა. გუნდ-გუნდად მეგრძოლი გლეხობა უკანასკნელ კაცამდი შეაკვდა მტერს. მაგრამ მტერსაც დიდი ზიანი მიაყენეს. ისინი, — განაგრძობს თხრობას ფარსადანი, — „ალაგ-ალაგ ერთგან შეგროვდნენ და სადამდისინ დაიხოცებოდნენ, თავი აღარ დაიზოგეს, ვისაც კელი მიაწვდინეს, მოუკლავი არ გაუშვეს და თვი-

„თონაც დაიხოცნენ“. უთენია დაწყებული ბრძოლა ღამით დამთავრდა.

ქართველები დამარცხდნენ. ყიზილბაშებს კი ძვირად დაუჯდათ ეს გამარჯვება. 10 ათასამდე ქართველი და 14 ათასი ყიზილბაში დაეცა იმ დღეს ბრძოლის ველზე. დიდი ზარალი განიცადა ქართველთა სარდლობამ. გარდა ჩამოთვლილი სარდლებისა — დავით ჯანდიერი, თეიმურაზ მუხრანბატონი, აღათანგ ხერხეულიძე — იმ დღეს ბრძოლაში დაიღუპა ბაადურ ციციშვილი, ეპისკოპოსები რუსთველი და ხარჭაშნელი, ცხრა ძმა ხერხეულიძე, ცხრა მაჩაბელი, შვიდი ჩოლოყაშვილი და სხვა მრავალი. მაგრამ განსაკუთრებით მაინც გლეხობა დაზარალდა.

ახლა ყველასათვის ნათელი გახდა, რომ სააკაძის გეგმა სწორი იყო — მართლაც, ქართველები ყიზილბაშთა უზარმაზარ არმიას მთაგორიან და ვიწრო ადგილებში უფრო გაუმკლავდებოდნენ, ვიდრე გაშლილ ველზე, სანგრებში ჩამჭდარს და უკეთ შეიარაღებულს. მაგრამ უკვე გვიან იყო.

„თავადთა პოლიტიკური სიბეცე-შეზღუდულობა, ფეოდალური ლაშქრის უდისციპლინობა და შეიარაღებაში ჩამორჩენილობა იყო მარაბდას ქართველთა დამარცხების უმთავრესი მიზეზი“ (ნ. ბერძენიშვილი).

ქართველები დამარცხდნენ, მაგრამ იარაღი არ დაუყრიათ. მეორე დღეს კოჯრის მიდამოებში გაგრძელდა ბრძოლები. მტერი შიდა ქართლში შეჭრას ჩქარობდა. სააკაძემ პატარ-პატარა რაზმებით პარტიზანული ომი გაუმართა ყიზილბაშებს. ათი დღის განმავლობაში აკაევდნენ გმირები მტრის მთავარ ძალებს და არ აძლევდნენ საშუალებას ქვეყნის გულში შეჭრილიყვნენ, რომ მოსახლეობას დაზიზვნა მოესწრო. ერთ-ერთ ასეთ შეტაკებაში სააკაძემ საარაკო გმირობა გამოიჩინა. 60 კაცი მტრის 700 ჯარისკაცი გაწყვიტა: სააკაძის მემკთიანე ათქმევინებს გიორგის:

„შვიდას კაცს თავი მოვჰკვეთე, გავსწყვიტე მე სამოცითა,
მკლავი დაგვიშვრა ხმლის ქნევით, გარდაყრითა და ხოცითა,
ხან შევიბმოდო ოცდათით, ხან ცოტას ჯარით, ოცითა,
ათს დღეს ლაშქარი დაგუბდა, ქართლი ველარ ყვეს მოცვითა!“

ბოლოს მტერმა შეძლო თბილისისა და მისი მიდამოების დაკავება. აქედან მან მღევრები გაუსია ლტოლვილებს, რომელნიც იმერეთისაკენ მიემართებოდნენ თავშესაფარებად და მცირე რაოდენობით ტყვეებიც იშოვეს. მაგრამ მტერი ისე იყო დაზარალებული, რომ მას შაჰ-აბასის ოცნების — ქართლ-კახეთის მთლიანი მოთხრის — შესრულების თავი უკვე აღარ ჰქონდა.

სააკაძე ბრძოლას განაგრძობდა. მან იმ ხანებში უდიდესი ორგანიზატორული ნიჭი გამოიჩინა. კვლავ შემოიკრიბა დაფანტული ქართველი მეზობლები. ქართველთა პატარ-პატარა რაზმები სხვადასხვა ხეევებში და გასასვლელებში ჩაასაფრა და ხან იქ, ხან აქ თავს ესხმოდა ყიზილბაშთა ჯარებს, რომელნიც შიდა ქართლისაკენ მიიწევდნენ. ამით ის მტერს ქვეყნის დარბევის საშუალებას არ აძლევდა, თან დიდ ზარალს აყენებდა.

ისა-ხან ყორჩიბაშმა თავის ჯარიდან თორმეტი-ათასიანი რაზმი გამოყო, სათავეში თავისი საუკეთესო სარდლები შირვანის ბეგლარ-ბეგი ყაზახ-ხანი, აზერბაიჯანის ბეგლარ-ბეგი შაჰბენდე-ხანი და ხოსრო-მირზა ჩაუყენა და არშის ციხის ასაღებად გაგზავნა, სადაც ქართველების მიერ დაპატიმრებული ანდრუყათარ ამილახვარი და მისი მეუღლე, ყორჩიბაშის ასული, იყვნენ დამწყვდეულნი. ყორჩიბაშმა ზურაბ ერისთავს არაგვის ხეობის გზის უბრძოლველად დანებება სთხოვა. ზურაბი, რომელიც ქართველების საქმეს წაგებულად თვლიდა და ყიზილბაშებთან შერიგება სასურველად მიაჩნდა, დთანხმდა გაეტარებინა ყორჩიბაშის ჯარი იმ პირობით, თუ ისინი ხელს არ ახლებდნენ არაგვის ხევის მოსახლეობას და უკან სხვა გზით, ქსნის ხეობით, დაბრუნდებოდნენ. ყორჩიბაშმა პირობა მიიღო. შეთანხმდნენ. ყიზილბაშთა ჯარი არაგვის ხეობისაკენ გაემართა.

ზურაბის განდგომა დიდი დანაკლისი იყო სააკაძისათვის, მაგრამ მას გული მაინც არ გასტეხია. „რა გასჭირდის უკეთ შევსძლი, ასრე მქონდა ომის ჩვევაო“, — ათქმევინებს გიორგის მისი მეისტორიე.

სააკაძემ ღართისკარისა და წიწამურის მიდამოები გაამაგრა და წინ გადაუდგა ყიზილბაშებს. ფიცხელი ბრძოლა გაიმართა, მაგრამ სააკაძის მცირერიცხოვანმა რაზმებმა ვერ შეძლეს მტრის თორმეტი-

ათასიანი არმიის შეკავება. მტერი არაგვის ხეობაში შევიდა, მშვიდობიანად განელო მთელი გზა და არშის ციხეს მიადგა. გამოიყვანეს, ციხიდან ანდუყაფარ ამილახვარი მეუღლითურთ, ქსნის ხეობაში გადავიდნენ და თბილისისაკენ გამოემართნენ.

დაულალავმა სააკაძემ ახლა ქსნის ხეობის გზები შეჰკრა და მტერს გადაუდგა. გიორგიმ მოახერხა ზურაბის ძმების დათუნასა და გიორგის მიმხრობა, რომელთაც უკნიდან შემოუტყდნენ მტერს. გიორგის იესე ქსნის ერისთავი და ქაიხოსრო მუხრანბატონიც მიეშველნენ თავიანთი ჯარებით. მტერი ალყაში მოექცა. სასტიკი ბრძოლა გაიმართა, რომელიც სამი დღის განმავლობაში არ შეწყვეტილა. მთლიანად განადგურდა შაჰბენდ-ხანის რაზმები. თვითონ კი გაქცევით თავის შველას ცდილობდა, მაგრამ სააკაძის გმირები წამოეწიენ და ამალიანად აჰყაფეს. ყაზახ-ხანი ვაჟკაცურად იბრძოდა და დიდხანს მტკიცედ იდგა, მაგრამ მალე მისი რაზმებიც აირია და გაქცევით უშველეს თავს. ყაზახ-ხანი კი ტყვედ ჩავარდა. მხოლოდ ხოსრო-მირზას ვერაფერი მოუხერხეს, იგი ლომივით იბრძოდა. მისი მამაცობით გამხნეებული ყიზილბაშებიც გონს მოეგენ და ხოსრო-მირზას გვერდში ამოუდგნენ. ხოსრო-მირზამ მოახერხა ალყიდან გარღვევა და გადარჩენილი მცირე რაზმებით თბილისს მიაშურა. ანდუყაფარი და მისი მეუღლე, რომელთა გამოსხნა თორმეტი ათასიანი არმიის განადგურებად დაჟდა, ყორჩიბაშს მიჰგვარეს.

ქართველებმა ბრწყინვალე გამარჯვება მოიპოვეს. დიდძალი იარაღი, ცხენები და ტყვეები იშოვეს. ყიზილბაშთა ამ დამარცხებით საბოლოოდ გაქარწყლდა ის უპირატესობა, რაც მათ მარაბლაში გამარჯვებამ მიანიჭა.

ყიზილბაშებს უკვე ძალა აღარ შესწევდათ, რაიმე დიდი ღონისძიების ჩატარებისა და ისევ ქართლის მოღალატე თავადებს დაუყვავეს. საჩუქრებითა და დაპირებებით ქართლის მრავალი ძლიერი თავადი თავის მხარეზე გადაიბირეს. მათ შორის ბოქალთუხუცესი ქაიხოსრო ბარათაშვილი, რომელიც მარტყოფის აჯანყებისა და მარაბდის ომის დროს სააკაძის მხარეზე იყო. მან ქვემო ქართლის უძლიერესი ციხე — ბირთვისი — ყიზილბაშებს გადასცა და მათ სამსახურში ჩადგა, რის საფასურადაც მას ჯერ ქვემო ქართლის სარდლობა უბოძეს (რომელიც ადრე ბარათა ბარათაშვილს ეჭირა),

მერე კი (1626 წ.) თბილისის მოურავობაც დაუმტკიცეს. სიმონ-ხანის წყალობის წიგნში ნათქვამია: „მოურავი ბედნიერს ყაენს (ე. ი. შაჰ-აბასს) წამოუვიდა და უღალატა, და თქვენი თავი და ქართლი უკუ [უ] ყენა და მერე თქვენ კიდეც ბედნიერის ყაენისა და ჩვენი არჩივით და შაისევანი შეიქენით. ამისდა ჯილდოთ გიბოძეთ ქალაქის (ე. ი. თბილისის) მოურავობა თქვენ ბოქაულთუხუცესს ქაიხოსროს“.

როგორც გამოირკვა, ქართლის მღვდელმთავართა ერთი ნაწილიც სიმონ-ხანის მხარეზე გადასულა. სიმონ-ხანს სააკაძესთან გაუზავნია თბილელი ეპისკოპოსი დიონისე და მცხეთის სამთავროს მღვდელმთავარი ტრიფილე, რომელთაც გიორგისათვის ბრძოლაზე ხელის აღება ურჩევიათ იმ საბაბით, რომ ქართლი ნადგურდებოდა. სააკაძემ უარი უთხრა და ერთხანს კვლავ ცდილობდა ახალი ძალების შემოკრებას, რომ კიდეც ერთხელ ეცადა ყიზილბაშთა ქართლ-კახეთიდან განდევნა, მაგრამ არაფერი გამოვიდა. ქართლის თავადები, საკუთარი ტყავის გადასარჩენად, თანდათან ყიზილბაშთა მხარეზე გადადიოდნენ. მოღალატე თავადთაგან გარიყული სააკაძე იძულებული გახდა, ქართლს გასცლოდა.

მართალია, ქართლ-კახეთი დროებით კვლავ ირანელთა ხელში გადავიდა, მაგრამ მტერმა თავისი ძირითადი ამოცანის შესრულება — ქართლ-კახეთის გაწყვეტა და აყრა — მაინც ვერ შეძლო. შაჰ-აბასის საშინელი განაზრახვის ჩაშლაში უდიდესი როლი შეასრულა სააკაძის მიერ შესანიშნავად ორგანიზებულმა მარტყოფის აჯანყებამ. ასევე იმ დიდმა ზარალმა, რომელიც მტერს მარაბდაში და შემდეგ ქსნის ხეობაში მოუვიდა.

წასვლის წინ სააკაძემ უკანასკნელი სამზადისი ჩაატარა: გაამაგრა კეხვის, კიკანათბერის, ალისა და სურამის ციხეები და შიგთავისი სანდო ხალხი ჩააყენა. ამის შემდეგ ის სამცხეში გადავიდა, სადაც ცოლ-შვილი ჰყავდა შეფარებული. თეიმურაზი იმერეთში გახიზნულიყო.

საკაძეს თან გადაჰყვა მისი ამაღა და ზოგიერთი მომხრე თავადიც. მათ შორის გერმანოზ ბარათაშვილი, გიორგი ქავთარიშვილი-ბარათაშვილი და სხვ.

მაღე ისა-ხან ყორჩიბაში და მისი ჯარიც გავიდნენ ქართლიდან.

მან თბილისისა და ქართლის ზოგ ციხეში ყიზილბაში მეციხოვნეები ჩააყენა, ქართლის მმართველად კვლავ სიმონ-ხანი აღადგინა და, შაჰ-აბასის ბრძანებისამებრ, საზამთროდ ყარაბაღში დადგა. მას ებრძანა ახლა იქიდან განეგრძო ბრძოლა სააკაძის წინააღმდეგ და შეენარჩუნებინა სამცხე-საათაბაგოს ციხეები, რომელნიც 1624 წ. ირანელთა ხელში გადავიდა.

სააკაძე სამცხესა და დასავლეთ საპარტვილოში

გიორგი სააკაძე სამცხეში 1625 წლის ზაფხულის გასულს ჩავიდა. სამცხის მთავარი ციხეები, მათ შორის ახალციხე, 1624 წლიდან ყიზილბაშების ხელში იმყოფებოდა. სააკაძის სამცხეში ჩასვლის მიზანი სამცხის აჯანყება და ყიზილბაშთა წინააღმდეგ ბრძოლის გაგრძელება იყო და არა თავშესაფრის ძებნა. სააკაძეს თან ახლდა სამშობლოს დამცველ გმირთა რჩეული რაზმი. სამცხეში სააკაძეს დიდი სიხარულით მიეგებნენ იქაური ფეოდალები — თანუნა დიასამიძე, დაუთ-ბეგ გოგორიშვილი, როსტომ შალიკაშვილი, ელიზბარ და ბექან თაქთირიძეები და ზოგი სხვა — თავიანთი ჯარებით. ისინი სააკაძეს გვერდში ამოუდგნენ და ერთიანი ძალებით ყიზილბაშებს შეუტყეს.

სააკაძემ თავისი რაზმითა და სამცხის ჯარებით სასტიკად დაამარცხა ყიზილბაში მეციხოვნეები და ზედიზედ გაათავისუფლა ხერთვისი, აწყური და ფარავანი. ახალციხეში მდგარმა ყიზილბაშებმა, სელიმ-ხანის მეთაურობით, თვითონ მიატოვეს ციხე და ისა-ხან ყორჩიბაშთან გაიქცნენ. სააკაძემ დახმარებისათვის ოსმალეთს მიმართა, მათაც არ დააყოვნეს და უკვე განთავისუფლებულ ახალციხესა და ზოგ სხვა ციხეშიც თავიანთი ჯარები შეაყენეს. სააკაძე ამ აქტით ქართლ-კახეთის განთავისუფლებისათვის ბრძოლაში ოსმალების ჩათრევას აპირებდა.

ისა-ხან ყორჩიბაშმა დიდი რაზმი გამოუსია სამცხეს სააკაძის წინააღმდეგ. ბრძოლა ასპინძის ახლოს მოხდა და ყიზილბაშთა სასტიკი დამარცხებით დამთავრდა.

სამცხიდან სააკაძემ ელჩი, გიორგი ქვეთარიშვილი-ბარათაშვი-

ლი, გაგზავნა ოსმალეთის სულთანთან და ქართლ-კახეთის ყიზილბაშთაგან განთავისუფლებაში დახმარება სთხოვა. მაგრამ იმ დროს ოსმალეთი ბალდადის ალებას ცდილობდა და სააკაძის დასახმარებლად არ ეცალა.

ოსმალეთის სულთანმა, მურად IV, სააკაძეს დამხმარე ჯარის მაგივრად „წყალობის სიგელი“ გამოუგზავნა და „ქეუა დაარიგა“: რაც შეგიძლია, თავი არ დაზოგო და საკუთარი ძალებით ყიზილბაშებს ებრძოლეო. სულთნის სურვილი იყო ირანის მთავარი ძალები საქართველოს მიეზიდა, რომ მას ხელ-ფეხი გახსნოდა ბალდადის წინააღმდეგ საბრძოლველად, რომლის ალებას დაეინებით, მაგრამ უნაყოფოდ ცდილობდა ოსმალეთის სარდლობა.

სულთანი მურად IV სააკაძეს, რომელსაც „ქართლის მპყრობელ მოურავ-ხანს“ უწოდებს, წერდა: ბათუმის ბეგლარ-ბეგსა და დასავლეთ საქართველოს მეფე-მთავრებს (ისინი ოსმალეთის ვასალებად ითვლებოდნენ) ვუბრძანე თავიანთი ჯარებით შენ მოგეშველონო. „ახლა შენც, შენს ბუნებაში თანდაყოლილი დიდი თავგაშოდების, განუზომელი მამაცობისა და გმირობის შესაბამისად, მოიკრიბე რაც ძალი და ღონე გაქვს და შენი მმართველობის ქვეშ მყოფი საქართველოს ჯარის გარდა, შესაძლებლობის ფარგლებში, საქართველოს სხვა ბეგები და გულადი წარჩინებულები წაახალისე და საკმარისი ხალხი შეკრიბეო“... და „მთელი თქვენი ძალ-ღონით ეცადეთ, უკან გამოგლიჯოთ მაგ მხარეში ურჯულოებისგამავერცელებელი ყიზილბაშების ხელში მყოფი საქართველოს ციხე-სიმაგრეები, თუ სხვა ადგილები და... მრავალი სასახელო საქმიანობა გამოიჩინეთო“.¹

სულთანს ქურთისტანის ამირებისა და ხანებისათვისაც შეუთვლია საქართველოს მეფე-მთავრებთან გაერთიანდით და ჩემი ჯარების მოსვლამდე „ყიზილბაშ ყაჩაღებს ქვეყნები დაუბრზეთ, მაგ საზღვრების მასლობლად არსებული ციხეები აიღეთ და დიდი გულმოდგინება გამოიჩინეთ მაგ ურჯულო ყაჩაღების განადგურებაში“²—წერდა

1 ს. ჭიჭია, ზონტქრის შიერ დიდი მოურავისათვის გაცემული. სიგელი, ენიშნის მოამბე, ტ. XIII, 1942.

2 ვ. ჩოჩიევი, ირან-ოსმალეთის 1639 წლის საზავო ხელშეკრულება, 1953.

მერად IV. მთელს ამ მიწერ-მოწერასა და დაპირებებს რაიმე მნიშვნელოვანი შედეგი არ მოჰყოლია. სააკაძე კვლავ საკუთარი თავისა და ძალებისამარა რჩებოდა.

სამცხიდან ყიზილბაშთა განდევნისა და იქაურ საქმეთა მოგვარების შემდეგ სააკაძე თავისი ამალით იმერეთში გადავიდა. მან მიზნად დაისახა დასავლეთ საქართველოს მეფე-მთავართა შეკავშირება და, სამცხელებთან ერთად, ყიზილბაშთა წინააღმდეგ საერთო ბრძოლაში ჩათრევა. ამ საქმის ორგანიზაციისათვის საჭირო იყო დასტური ოსმალეთისა, რომელიც მთელს დასავლეთ საქართველოსა და სამცხეს თავის ვასალად თვლიდა. სააკაძე სულთანს მთელი საქართველოს ოსმალეთის ვასალად გადაქცევის აღუთქვამდა, თუ იგი ხელს შეუწყობდა მოურავს ყიზილბაშთა განდევნისა და საქართველოს გაერთიანების საქმეში. გაერთიანებული და გაძლიერებული საქართველო კი, — როგორც სწორად ფიქრობდა სააკაძე, — ოსმალეთის მოგერიებასაც შესძლებდა. მაგრამ სააკაძის ამ დიად გეგმას მრავალი მოწინააღმდეგე ჰყავდა. რომ არაფერი ვთქვათ ქართველი ხალხის დაუძინებელ ბტრებზე — ირანსა და ოსმალეთზე — ამ გეგმას თვით საქართველოშიც ბევრი არ იზიარებდა. უფრო მეტიც: სააკაძის გეგმას მის თანამებრძოლთა თუ მომხრეთა წრეებშიც კი ჰყავდა მოწინააღმდეგენი (მაგალითად, ზურაბ არაგვის-ერისთავი და ზოგიც სხვა). ეს სააკაძემაც კარგად იცოდა, მაგრამ იძულებული იყო სხვადასხვა დაპირებებითა და მოყვრულ-ნათესაური კავშირით შეენარჩუნებინა ისინი თავის ბანაკში, რათა ამით თავიდან აეცილებინა ძმათაშორისი სისხლის ღვრა და ქართლის ძალების დაქსაქსვა.

სააკაძე იმერეთში გადავიდა და გიორგი მეფეს ეწვია ქუთაისში. ქართლის გმირი დიდი პატივით მიიღეს მეფის კარზე.

სააკაძისა და იმერეთის მეფის მოლაპარაკება, რომელშიც კათალიკოსი და სამეფოს სხვა მესვეურნიც მონაწილეობდნენ, წარმატებით დამთავრდა, ყიზილბაშთა წინააღმდეგ ბრძოლაში მხარის დაჭერასა და დახმარებას დაჰპირდნენ გიორგის.

სააკაძე ქუთაისიდან სამეგრელოში გადავიდა და ლევან დადიანს

ესტუმრა. „იგიცა კარგა დამიხვდა, ქება არ ძალმიც თქმისანია“ — ათქმევინებს თბილელი გიორგის. აქაც ანალოგიურ მოლაპარაკებას ჰქონდა ადგილი.

სააკაძე სამეგრელოდან კვლავ ქუთაისში მობრუნდა. აქ რამდენიმე დღე დარჩა და მერე ქართლში გადავიდა.

სააკაძის ქუთაისში ყოფნის დროს უნდა მომხდარიყო, ჩვენი აზრით, გიორგის ვაჟის ავთანდილისა (რომელიც ალბათ მამის ამალაში იმყოფებოდა) და იმერეთის მეფის ასულის, ხვარამზეს, ნიშნობა. ეს ნიშნობა სათანადო დოკუმენტით — „ფიცის წიგნით“ — გაფორმებულია (იგი უთარილა). აღნიშნულ საბუთში ნათქვამია: „...ესე ფიცი და პირი გიბოძე ჩუენ, მეფეთ-მეფემა პატრონმა გიორგიმ და ძემან ჩემმა პატრონმა ალექსანდრემ, მამუკამა და როსტომ თქუენ, მოურავს პატრონს გიორგის, ასრე რომე ჩემი ქალი ბატონი ხვარამზე გულგაწმენდით თქუენის შვილის ავთანდილისათვის მომიცემა...“.¹

ეს აქტი უფრო პოლიტიკური მნიშვნელობისა იყო, ვიდრე მოყვრული და ისეთ ვითარებაში შეიძლებოდა შექმნილიყო, რომელიც სააკაძის საქმისადმი კეთილგანწყობილებასა და შესაძლოა დახმარებასაც კი გულისხმობდა.

ამავე ხანებში უნდა იყოს დაწერილი დასავლეთ საქართველოს კათალიკოსის, გურიის მთავრის, მალაქიას „ფიცის წიგნი“ (ისიც უთარილა), რომელიც მან სააკაძესა და მის მომხრეებს მისცა. ამ დოკუმენტში ნათქვამია: „...ესე უკუნისამდე ყამთა გასათავებელი ფიცი პირი და წიგნი მოგახსენეთ ჩვენ პატრონმა კათალიკოზმა მალაქიამ თქუენ პატრონს მოურავს გიორგის და თქუენსა შვილსა ავთანდილს და შვილთა და მომავალთა სახლისა თქუენისათა, კიდევ ბატონიშვილს ქაიხოსროს და ბატონს ბარათასა (ბარათაშვილია) და გიორგის (ქავთარიშვილი უნდა იყოს) და გერმანოს (ბარათაშვილია) და ერთობილთ ვინც ვინ თქუენი ერთგულნი და თქუენთან მყოფნი აზნაურშვილნი არიან დიდნი თუ მცირენი, ესე საფიცარი მოგახსენეთ ასრე და ამა პირსა ზედა ვ ი ყ უ ნ ე თ თ ქ უ ე ნ თ ვ ი ს“

¹ საბუთის გამომცემელი პროფ. ს. კაკაბაძე ამ „ფიცის წიგნს“ 1610—1615 წლებით ათარილებს. ვფიქრობთ, რომ ის უფრო გვიანდელი უნდა იყოს.

კარგნი და კარგნის მდომნი... და თუ ჩვენს ალაგს მობრძანდეთ, კიდეც შეგვიზნოთ და არას კაცსა საძალოთ და ს(ა)-ავკაცოთ არ დაგანებოთ რაც ძალგვედვას. და თუ ჩვენის ალაგიდამე წაბძანება მოინდომოთ, ჩვენი ადგილი უზიანოთ გაგარონინოთ...“ აქ, ჩვენი აზრით, ნათლად ჩანს, რომ გურიის მთავარი და დასავლეთ საქართველოს კათალიკოსი, თახუგრძნობს სააკაძისა და მისი მომხრეების მიერ წამოწყებულ დიდ საქმეს და შეძლებისდაგვარად დასმარებასაც აღუთქვამს.

როგორც ვხედავთ, სააკაძე დიდ მოსამზადებელ საქმიანობას ეწევა საქართველოს სამეფოებისა და სამთავროების ერთიანი ფრონტის შესაქმნელად, რათა უზრუნველყოს თავისი გეგმების წარმატებით განხორციელება.

სააკაძე იმერეთიდან ქართლში გადმოვიდა იმ ციხეების დასახელებად, რომელნიც სამცხეში გადასვლის წინ გაამაგრა; მას ალბათ მეციხოვნეთა გამხნეება თუ უნდოდა. ყოველ შემთხვევაში, იმეამად ყიზილბაშთა წინააღმდეგ შეტევის დაწყებას არ აპირებდა, რადგან სათანადო მზადება ჯერ კიდევ არ იყო დამთავრებული. სააკაძე ბრძოლის განუახლებლად სამცხეში მიბრუნებას აპირებდა. მაგრამ, ეტყობა, მას აქ აცნობეს, თბილისის ყიზილბაშ მეციხოვნეთა რაზმები შემეცირებულია და შესაძლებელია მათი ამოწყვეტაო. ქართლის დაუღალავ გმირს გულმა არ მოუთმინა და გადაწყვიტა თავისი პატარა რაზმით თბილისის ციხეს მიხდომოდა, ყიზილბაშები დაეხოცა და მათი ქონება ხელთ ეგდო. შემდეგ კი, სანამ ქართლის სხვა ადგილებში მდგარი ყიზილბაშები ამ ამბავს შეიტყობდნენ, იქაურობას გასცლოდა და სამცხეში გადასულიყო.

სააკაძემ თავისი მცირე რაზმით შეუძმნევლად გავლო მთელი ქართლი და თბილისის მახლობლად სოფ. სხალნარში დადგა. აქედან ჩაგზავნა ქალაქში მსტოვრები, რომელთაც ხელი უნდა შეეწყოთ სააკაძის რაზმისათვის ციხეზე უეცარ თავდასხმაში. მაგრამ ეს საქმე არ გამოვიდა. მეციხოვნეებმა იგრძნეს სააკაძის რაზმის მიახლოება და ციხეში საიმედოდ ჩაიკეტნენ. სააკაძე იძულებული გახდა განზრახვაზე ხელი აეღო და სამცხეში დაბრუნებულიყო, სადაც მთელი ზამთარი დარჩა. ყიზილბაშთა წინააღმდეგ ბრძოლის სამზადისი გრძელდებოდა. ეს ბრძოლა გაზაფხულზე უნდა დაწყებულიყო.

სააკადის ქართლში დაბრუნება და ბრძოლის განახლება

1626 წლის გაზაფხულზე სააკაძე თავისი მომხრეებით ქართლში გადმოვიდა და ქართლ-კახეთის ყიზილბაშთაგან გაწმენდას შეუდგა.

სააკადის სამცხეში ყოფნისას ქართლში ვითარება არსებითად შეცვლილიყო. მრავალი მისი მომხრე ყიზილბაშების მიერ ქართლის მმართველად დაყენებულ სიმონ-ხანს მიმხრობოდა. ზოგი კი-დეე თავისთვის გამდგარიყო და, პირადი გამდიდრების მიზნით, ქვეყანას არბევდა.

სააკადის სიძე და თანამებრძოლი იასე ქსნის ერისთავი ქვეყნის მოღალატე ანდუყაფარ ამილახვარს მიმხრობოდა და ლაზნელთა ფეოდალური გვარი გაეწყვიტათ, მათი მამულები კი ერთმანეთში დაენაწილებინათ. ანდუყაფარ ამილახვარი ლაზნელს ბრალს სდებდა: მარტყოფის აჯანყების წინ ჩემს დაპატიმრებაში სააკაძეს მიეხმარაო. ამილახვარს გაუძარცვავს და დაურბევია აგრეთვე მცხეთის ტაძარი.

ქართლში სრული ანარქია და გაუკითხობა მეფობდა. ფეოდალები არ ინდობდნენ არა მარტო ხალხს, არამედ ერთმანეთსაც და საკუთარი ოჯახის წევრებსაც კი. იასე ქსნის ერისთავს თავისი ძმები გაეწყვიტა ცოლშვილიანად და მათ ქონებას დაპატრონებოდა.

ზურაბ ერისთავიც არ ჩამორჩენია თავის მოძმეებს. მან ხმლით დაიპყრო ერწო-თიანეთი და ფშავ-ხევსურეთს შეესია. თავისუფლებისმოყვარე მთიელები თავგანწირულნი იცავდნენ თავს მოძალადე ფეოდალისაგან. ბრძოლა ხანგრძლივი და სასტიკი იყო. დიდი ზიანი მიაყენა ზურაბმა ფშავ-ხევსურეთს, მაგრამ გმირი მთიელებიც არ რჩებოდნენ ვალში. მათაც მრავალჯერ იფრინეს გაუმაძლარი

ფეოდალი. ხალხმა სათანადოდ დააფასა ზურაბის გმირობა მარტყოფის აჯანყებაში და მარაბდის ომში (ქების ლექსებიც კი მიუძღვნა მას ამის გამო), მაგრამ ბოლოს სამუდამოდაც დაწყევლა იგი, როგორც მშრომელი ხალხის სისხლიანი მტარვალი. აი, რამდენიმე ნიმუში ზურაბის შესახებ ხალხში დარჩენილი ლექსებისა:

„ზურაბს ჯაფრი კლავს ორისა:
ქევსურეთისა, ფშავისა...“

„ზურაბმ აიფრო ქვეყანა,
ბევრს ვაჟს უტირა ღედაო,
ბევრს ქალს გაუქსნა საკინძო,
უქიმა ძუძუზედაო“.

„ზურაბ, რა უყვენ ლაშქარო
ნაქრეფნი შეიღის თვისანი
ჩაუშვენ მათურაშია,
თვალნი გაგიწყრეს ხთისანი,
დაგიხედეს ფშავლიშვილები
არწიენი მალღის მთისანი,
შამაგეწიენეს მთაზედა,
გაწითლებინეს ქვიშანი“

„ქევსურეთშია, ზურაბო,
ვერ იქამ ერისთობასა.
გაგიწერილდების კისერო,
ვერ შესძლებ ქვეითობასა“.

„ზურაბო ერისთვისვილო,
შვიდსამც წელსამც ხარ სნეული,
მეშვიდეს წელსამც მახკვლები
სიმამრის ქელ-მარეული“

სააკაძე ალაშფოთა ზურაბისა და იასე ქსნის ერისთავის საქმეებმა, მაგრამ იძულებული იყო, შერიგებოდა ორივეს. რადგან მათი დახმარების გარეშე ძნელი იყო ყიზილბაშთა განდევნა. გიორგისა და ზურაბს შორის ურთიერთობა ჯერ კიდევ მარაბდის ომის დამთავრების უმაღლეს გაფუქდა, როცა ზურაბი ყიზილბაშებთან მორიგების გზას დაადგა. ეს დროებითი შერიგება იყო. მალე მათ სამკვდრო-სასიცოცხლოდ დაჰკარგეს ერთმანეთი.

სააკაძემ სამცხიდან გადმოსვლისთანავე გორის ციხეს შეუტია და აიღო. აქ თავისი მეციხოვნეები ჩააყენა და შიდა ქართლი ყიზილბაშთაგან გაწმინდა. ანდრეასფარ ამილახვარი, რომელიც გორსა და მთელ შიდა ქართლზე ბატონობდა, გაიქცა და სიმონ-ხანთან თბილისის ციხეში შეაფარა თავი.

ახლა ჯერ კვებო ქართლზე მიდგა. ქვემო ქართლის ერთ-ერთ დიდ ციხეში — ბირთვისში, რომელიც ქაიხოსრო ბარათაშვილს ეკუთვნოდა, ყიზილბაშები იდგნენ. სააკაძეს კაცი გაუგზავნია ქაიხოსროსათვის:

„შემოთვალე: „ნუ გვიხამ, ქართლს ნუ მოსტეხე ზურგია!“

ეს ეთქვა: „მათ შეტს სხვას ჩემთვის ნეტარ თუ ვის რა ურგია?“

ვპოქვი: „სასახლეში მოვნახავ, სად რომე ცაცხვი ურგია,

რად გვიშვებს ამხანაგებსა, სამანი გარდაურგია?“

(„ლიდმოურავიანი“)

სააკაძემ გადაწყვიტა უეცრად დასხმოდა თავს ქაიხოსრო ბარათაშვილს. იგი თავისი ჯარით გორიდან სალამოს გავიდა, მთელი ღამე იარა და უთენია ტბიანში ქაიხოსროს სასახლეს ალყა შემოარტყა. მოღალატე ფეოდალი ხელთ იგდო და აიძულა ბირთვისის ციხეში მდგარი ყიზილბაშები გარეთ გამოეტყუებინა.

ხუთასი ყიზილბაში გაწყვიტა იმ დღეს სააკაძემ. ციხეში თავისი ხალხი ჩააყენა. ყიზილბაშების თავგამოდებული მომხრე, ქაიხოსროს ძმისშვილი ხოსია ბარათაშვილი კი დააპატიმრა და კიკანათბერის ციხეში დაამწყვდია.¹ აქედან ქვემო ქართლის სხვა ციხეებში მდგარ ყიზილბაშებს დაერია — ზოგი გაწყვიტა და ზოგმაც გაქცევით უშველა თავს.

ქვემო ქართლის ერთი პროვინციის სომხთის მმართველები — მელიქები ათაბეგ და ზაქუმ — შაჰ-აბასს ერთგულებდნენ და ქართლში მყოფ ყიზილბაშებს ეხმარებოდნენ სააკაძის წინააღმდეგ ბრძოლაში. გიორგი მელიქების წინააღმდეგ გაემართა. მათ ლორეს კარგად გამაგრებულ ციხეში შეასწრეს. სააკაძემ ალყა შემოარტყა ცი-

¹ ლიტერატურაში გამოთქმული მოსაზრება, თითქოს ხოსია და ქაიხოსრო ერთი და იგივე პირია, სწორი არ უნდა იყოს — იხ. ვ. ფუთურიძის ქართულ-სპარსული ისტორიული საბუთები, 1955, გვ. 26—27.

ხეს და ბრძოლით აიღო იგი. ათაბეგ და ზაქუმ ციხის საიდუმლო ზერელში გაძვრნენ და გაიქცნენ. მათი ცოლშვილი და მთელი ქონება გიორგის ჩაუვარდა ხელთ.

ახლა მხოლოდ თბილისის ციხე ეკავა მტერს. ციხე კარგად იყო გამაგრებული და მას ყიზილბაშთა დიდი რაზმი იცავდა. მთელი დანარჩენი ქართლი სააკაძეს ემორჩილებოდა.

ქვეყნის განთავისუფლების შემდეგ სააკაძემ შეუტია შამხლისა და დალისტნის ყაჩაღ ფეოდალებს, რომელნიც განუწყვეტლოვ არბევდნენ ქართლ-კახეთსა და მრავალი ტყვე და საქონელი მიჰყავდათ, სასტიკად დაამარცხა ისინი და დიდი ხნით დაუქარგა თარეშის ხალისი.

ამავე დროს სააკაძე ზურაბ ერისთავთან ერთად განჯის ციხეს მიუხდა და დაარბია, რადგან განჯის ყიზილბაშთა ხანი თავისი ჯარებით სიჰონ-ხანს ეხმარებოდა და ამაგრებდა.

სააკაძის მთელს ამ ბრძოლებში განსაკუთრებით თავი გამოიჩინეს ხალხის წრიდან გამოსულმა გმირებმა: მსახურმა ინაშვილმა, პაპუნა ეაშაყაშვილმა, თამაზ ქარციძემ და მრავალმა სხვამ, რომელთა სახელები ისტორიამ არ შემოგვინახა.

სააკაძემ ქვეყნის საშინაო საქმეებიც მოაწესრიგა. მის აქ არ ყოფნისას ქვეყანაში ფართოდ გავრცელებულიყო ქართველი გლეხების ტყვედ გაყიდვა. ფეოდალები ერთმანეთს არბევდნენ და მათ გლეხებს (ხშირად საკუთარსაც) უცხოეთში ჰყიდდნენ. ამ საქმეში განსაკუთრებით ზურაბ ერისთავს გამოუჩენია თავი. ერთ ხალხურ ლექსში ნათქვამია:

„შენ ერისთავო დიდის მთისაო,
წყალი ჩაგიდის არაგვისაო,
არკი გეტყოდი, ჩემო ბატონო,
ყილდა ნუ იცი შენის ყმისაო,
ბევრი გაჰყიდე ქალი და ძძალი
გარდახატული თვალწარბ თმისაო“.

სააკაძემ თავგასული ფეოდალები ალაგმა, რითაც დიდად შეამსუბუქა მოსახლეობის მდგომარეობა.

ქართლ-კახეთი გაერთიანებული იყო. მის სათავეში თეიმურაზ მეფე იდგა. იგი სააკაძის მიერ ბრძოლის განახლების შემდეგ იმერეთიდან გადმოვიდა და მასთან ერთად იბრძოდა ქვეყნის შინაური თუ გარეშე მტრების წინააღმდეგ. სააკაძის იდეის, საქართველოს ერთიანი სახელმწიფოს აღდგენის საქმე, დაწყებული იყო. დიდი მოურაგი ახლა ქართლ-კახეთისა და იმერეთის გაერთიანებაზე ოცნებობდა.

სააკაძის დაუღალავმა საქმიანობამ და მისი ხელმძღვანელობით წარმოებულმა ბრძოლებმა დიდების შარავანდედით შემოსა იგი. უზომოდ გაიზარდა მისი ავტორიტეტი და გავლენა, როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე მის გარეთაც. იგი ქვეყნის ფაქტიური მმართველი გახდა. გიორგის საქართველოში ქართლის მოურავს ეძახდნენ. ოსმალეთის სულთანი კი მას „ქართლის მპყრობელ მოურავ-ხანს“ უწოდებდა და ელჩებსაც მას უგზავნიდა.

სააკაძის საქმიანობა და მისი ასეთი განდიდება არ მოსწონდა პატივმოყვარე და ექვიან თეიმურაზს. დიდ უბედურებასა და მრავალ გაჭირვებაში გამოვლილი მეფე (კახეთის აოხრება, უცხოებაში წაწალი, დედისა და შვილების დახოცვა და სხვა მრავალი) უაღრესად უნდოდა შურისმაძიებელი გამხდარიყო. როგორც კათოლიკე მისიონერთა ერთ-ერთი ისტორიკოსი წერდა: „ის სულ სხვა კაცად შეიცვალა: ყველას მტრად გადაეკიდა, თავის ქვეშევრდომებს სასტიკად ეპყრობოდა, ახალი ხარჭი გააწერა და ყველაფერს ძალით ართმევდა; მისთვის სამართალი აღარ იყო, თავის კანონად თავისი სიხარბე და ჟინი გაიხადა“.

სააკაძის საქმიანობით დიდად უკმაყოფილო იყო ზურაბ ერისთავიც, რადგან მის მტაცებლურ მადას სააკაძის მტკიცე ხელი ზღუდავდა.

ასეთ ვითარებაში სააკაძის მოწინააღმდეგე თავადებმა შესძლეს თეიმურაზ მეფესა და დიდ მოურავს შორის განხეთქილების ჩამოგდება. სააკაძის მოწინააღმდეგენი კი კვლავ მრავლად იყვნენ ქართლსა და კახეთში. „ერთი ჭგუფი დიდებულებისა და თავადებისა, — წერს ისკანდერ მუნში, — მასზე უფრო მაღალი გვარისა იყო, მათ სძაგდათ მოურავის ბატონობა და უფროსობა“. ეტყობა, ამ საქმეში შაჰ-აბასის ხელიც ერია. სააკაძის წარმატებებით შეშფოთებული შაჰი

ალექსანდრე III, მეგრეთის მეფე (1639—1660). კასტელის ნახატი.

თბილისის ციხისთავის დაუთ-ხან უნდილაძის (გასპარსელებული
ალავერდი-ხანის შვილი) საშუალებით თეიმურაზს დაუკავშირდა
და სააკაძის წინააღმდეგ აქეზებდა.

კიდევ ერთხელ მოეწყო სააკაძის წინააღმდეგ შეთქმულება. თე-
იმურაზ მეფემ სააკაძის მოსპობა გადაწყვიტა.

მორიგი შემთხვევა სააკაძის წინააღმდეგ და გაჯალღეთის ტრაგედია

1626 წლის ზაფხულის გასული იყო. თეიმურაზ მეფე თავისი ამალით ცხინვალს იდგა. მასთან იყო მოურავიც. აქ სააკაძეს აცნობეს: შენს წინააღმდეგ შეთქმულებაა — მოკლას გიპირებენო. სააკაძემ ეს ამბავი თავის მომხრეებს ქაიხოსრო მუხრანბატონს და იასე ერისთავს გაანდო. მათ გაკვირება გამოთქვეს და დაამშვიდეს:

„მათ“ უთხრეს: „ნუ დაიჭერებ, არა გავს სიტყვის მსგავსება,
ზოგთ უნდა გარდაკიდება, ქართლის ჩხუბითა აესება...“
(„დიდმოურავიანი“)

მოურავი ხელმეორედ გააფრთხილეს — თეიმურაზი ლუარსაბ მეფის დაღუპვას გაბრალებსო და შენი სიკვდილი გადაწყვეტილიაო. სააკაძემ თავისი მეგობარი მროველი ეპისკოპოსი დომენტი ავალიშვილი მიუგზავნა მეფეს და ახსნა-განმარტება მოსთხოვა. თეიმურაზმა მტკიცე უარი თქვა:

„მეფემ ბრძანა: „ეგე საქმე არ გავლია ჩემსა გულსა,
ვინ მოგკლევდა, რასა ჰქვიან, მომდგომსა და ჩემს ერთგულსა“...“
(„დიდმოურავიანი“)

მაგრამ გიორგისათვის მაინც შემოუთვლია: „ქვეყანამ იცის, შენ იყავ მისის (ლუარსაბის) სისხლისა მღვრელიაო“. მიუხედავად ამისა, მე შენ არაფერს გერჩიო. სააკაძისათვის ნათელი გახდა თეიმურაზის განწყობილება და შეთქმულების არსებობა. რა თქმა უნდა, ლუარსაბის სისხლის ძიება მოსატანი არ იყო, რადგან მართლაც „ქვეყანამ იცოდა“, რომ გიორგი აქ არაფერ შუა-

ში იყო. მას შემდეგ, რაც ლუარსაბი ხელში ჩაუვარდა შაჰ-აბასს, მისი ბედი გადაწყვეტილი იყო. შაჰ-აბასი ისეთი კაცი არ იყო, რომ გიორგის ან სხვა ვინმეს სიტყვას აპყოლოდა და ისეთი რამ გაეკეთებინა, რაც მას არ სურდა. რაც შეეხება შაჰ-აბასის მიერ ლუარსაბის ხელში ჩაგდებას, ეს მთლიანად შადიმან ბაჩათაშვილის დამსახურებაა. ლუარსაბი იმერეთიდან.

„შადიმან გარდმოიყვანა ტბილის სიტყვით და ენითა,
მან საჟილდოო იშოვნა, თქვა თუ: „ეს კარგა ვქენითა!“
იგ თავის უფლად შეიქნა, მე ვარ აწ ცრემლთა ღენითა,
მისწილ მე ვაკედები, შექნილვარ ლახვართა დასაშენითა!“ —

ათქმევინებს გიორგის იოსებ თბილელი. ამ ცნობას ადასტურებს ისკანდერ მუნშიცა და არაქელ თავრიზელიც (ამ უკანასკნელის აზრი ჩვენ უკვე მოვიტანეთ ზემოთ, შადიმანის იმერეთში გამგზავრების აღწერის დროს).

საბოლოოდ გაცნადა ურთიერთობა თეიმურაზსა და სააკაძეს შორის. თეიმურაზი იძულებული გახდა, კახეთში გადასულიყო. მოურავმა ქართლის გამგებლად (და არა მეფედ) ქაიხოსრო მუხრანბატონი დანიშნა, რომელსაც, როგორც ბაგრატიონს, ქართლის ტახტის დაკავების უფლება ჰქონდა. გაერთიანებული ქართლ-კახეთის სამეფო დაიშალა.

საკითხავია, რატომ მეფედ არ დასვა სააკაძემ ქაიხოსრო მუხრანბატონი?

რა შედეგი მოჰყვებოდა ქაიხოსროს ქართლში გამეფებას?

ქაიხოსროს ქართლში გამეფებით სააკაძე საბოლოოდ უნდა გამოთხოვებოდა ქართლისა და კახეთის გაერთიანების იდეას, რადგან ეს აქტი დადასტურება იქნებოდა იმისა, რომ სააკაძე კახეთისა და ქართლის ცალ-ცალკე არსებობას აღიარებდა. ამასთანავე, რაც მთავარია, იმერეთის სამეფოს (და ე. ი. მთელი დასავლეთ საქართველოს) შემოერთების ყოველგვარი პერსპექტივა გაქრებოდა. სააკაძის მთელი მოღვაწეობის მთავარი მიზანი კი სამი სამეფოს ერთ სახელმწიფოდ გაერთიანება იყო. სწორედ ამის გამო არ დასვა სააკაძემ ქაიხოსრო ქართლის მეფედ და მხოლოდ დროებით გამგებლად დანიშნა.

ეზენურთი. კასტელის ნაბატი.

მაშ ვისი გამეფება უნდოდა სააკაძეს ქართლში?

მას შემდეგ, რაც სააკაძე დარწმუნდა, რომ თეიმურაზი არ იყო ის კაცი, რომლის საშუალებითაც სააკაძე მთელი საქართველოს გაერთიანებას შესძლებდა, საბოლოოდ გული აიყარა მასზე და ორიენტაცია იმერეთის მეფის მემკვიდრეზე, ალექსანდრეზე, აიღო.

ეტყობა, ყოფილა ცდები თეიმურაზისა და სააკაძის შერიგებისა, მაგრამ ამაოდ.

„ალარად მოჰხდა, არ იქნა შეწება, ცუდად რიგება,
გაყრა შეექნათ, ველარ ჭნეს ერთად სიტყვისა მიგება;
რა მოიშალა ვინ იცის, რა წყობა რა გარიგება?“ —

შეწუხებული წერს იოსებ თბილელი.

გადაწყვეტი მომენტი დადგა: სააკაძე საბოლოოდ უნდა გამოთხოვებოდა საქართველოს გაერთიანების იდეას, რომელიც მთელი მისი ცხოვრების მიზანი იყო, ან კიდევ ძმათა შორის სისხლი უნდა დაეღვარა და საქართველო ამ გზით გაეერთიანებინა. გიორგი ყოველთვის ძალიან ერიდებოდა ძმათა შორის ომს. ეს მან მრავალჯერ დაამტკიცა. ჩვენ ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, რომ სააკაძეს არც ერთ თავის მოწინააღმდეგე ფეოდალზე, რომელთაც რამდენჯერმე სასიკვდილოდ გაიმეტეს გიორგი, შური არ უძიებია და არც ერთი მათგანი სასიკვდილოდ არ გაუშეტებია. ამას მისგან საქართველოს ინტერესები მოითხოვდა. ახლა კი, იგივე ინტერესები შინაური ომისაკენ უბიძგებდნენ მას. სააკაძემ ომი გადაწყვიტა. „შუა ნულარვინ ჩამოვა, აღარ მოჰხდების ზავია!“ — ათქმევინებს გიორგის იოსებ თბილელი.

ორივე მხარე ომის სამზადისს შეუდგა.

„მოურავმა, — წერს არჩილ მეფე, — იმერელთ მეფეს გიორგის შვილი სთხოვა ქართლს საბატონოდ“ (ე. ი. გასამეფებლად). თუ გიორგი თეიმურაზზე გაიმარჯვებდა, მაშინ ალექსანდრე ქართლ-კახეთის მეფე და იმერეთის ტახტის მემკვიდრე იქნებოდა. გიორგი მეფის გარდაცვალების შემდეგ კი (იქნებ მანამდეც) იმერეთიც ქართლ-კახეთს შემოუერთდებოდა. ერთ სახელმწიფოდ გაერთიანებული სამი სამეფო კი გამდგარ სამთავროებსაც აღვიღად შეიერთებდა და საქართველო აღდგებოდა. გაერთიანებულ-გაძლიერებულ

საქართველო კი თავის მტრებსაც თავზარს დასცემდა. მაგრამ სააკაძის, და მისი სახით მთელი ქართველი ხალხის, ამ ოცნებას განხორციელება არ ეწერა. მეტისმეტად ბევრი დაბრკოლება ელობებოდა წინ სააკაძის ამ დიად გეგმას.

გიორგი მეფემ დიდი მოურავის წინადადება მიიღო და დამხმარე ჯარი გამოუგზავნა. სააკაძეს დამხმარე ჯარი სამცხიდანაც მოუვიდა. მის მხარეზე იყო ქაიხოსრო მუხრანბატონი, იასე ქსნის ერისთავი და სამეფო აზნაურების დიდი ნაწილი. ქართლის დიდ თავადთა ერთი ჯგუფი კი, რომელთაც, ისკანდერ მუნშის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „სძაგდათ მოურავის ბატონობა და უფროსობა“, თეიმურაზს მიემხრო. მათ შორის იყო ქართლის ორი უძლიერესი ფეოდალი ზურაბ არაგვის ერისთავი და იოთამ ამილახვარი.

თეიმურაზი ზურაბს, ამ უზომოდ ხარბ ადამიანს, გამარჯვების შემთხვევაში ქაიხოსრო მუხრანბატონის სამფლობელოს შეჰპირებია. ზურაბი ამ ქრთამის გარეშეც მზად იყო სააკაძის დასაღუპავად. ზურაბის მიმხრობას, როგორც ერთი, ისე მეორე მხრისათვის, დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. მისი სამფლობელოდან დიდი ჯარი გამოდიოდა. თანაც იგი უაღრესად მამაცი მებრძოლი და ნიჭიერი სარდალი იყო.

სააკაძე ბეგის ცდილა ზურაბი თავის მხარეზე გადმოეყვანა. მოურავმა, იოსებ თბილელის სიტყვით, ზურაბს მოყვრობა, ძველი მეგობრობა და საერთო საქმისათვის ერთად ბრძოლა გაახსენა და თავის ბანაკში მოუწოდა:

„მოყვარე ხარ გულთადი, რა მიქნია შენზედ ავი,
მამათქვენმა რა ქნა ჩემზედ, ვით გარდაღა საკვლად თავი!
მიყვირს შენ რად გამიმეტე, რამ მოშალა ჩვენში ზავი?
მეც დამკარგავ, საქმეც ჰქენი შენის დღისაც გასათავი!“

„რა მე მამკვლენ, ან დამკარგვენ, დაგიწყებენ მიზეზებსა, სიტყვით თავსა ვერ აუხეაღ, პასუხისას შეჰკერენ გზებსა.

აბლა მგონი მუხრანს გაძლევს,

შეიშურებებს მთას და ზეგსა,

როდესაც რომ გიხელთებენ, აბნელებენ შენთვის მზესაჲს

სააკაძის რჩევა და მოწოდება მგლის თავზე სახარების კითხვა იყო. ზურაბს სააკაძის იდეებს თეიმურაზის მიერ შემოთავაზებული მუხრანბატონების მამულები ერჩია.

იმ ხანებში ზურაბ ერისთავმა კიდეც ერთი ბარბაროსობა ჩაიდინა. ზურაბის ძმა, გიორგი, ეტყობა, სააკაძის მომხრე ყოფილა (იგი მარაბდის ომის შემდეგ, როცა ზურაბი ყიზილბაშებთან შერიგების გზას დაადგა, სააკაძის მხარეზე დარჩა და მასთან ერთად აგრძელებდა ყიზილბაშების წინააღმდეგ ბრძოლას). ამის გამო ზურაბმა „შეაპყრა გიორგი და აღმოხადნა თვალნი“ (ვახუშტი).

თეიმურაზი და ზურაბი თავიანთი ჯარებით ღუშეთში გამაგრდნენ. სააკაძე მუხრანში დადგა. აქ მოუვიდა მას იმერეთისა და სამცხის ჯარები. ორივე მხარე მზად იყო საომრად. სააკაძე შეეცუჟმანდა და ომის დაწყებას აკიანურებდა. მაგრამ დამხმარედ მოსული ჯარები, რომელთაც სახლში წასვლა ეჩქარებოდათ, ახლაც შებმას მოითხოვდნენ. სააკაძე იძულებული გახდა მათ ნებას დაჰყოლოდა.

ძმათაშორისი სისხლისმღვრელი ომი ბაზალეთის ტბასთან მოხდა. ცუდ ამინდში შორი გზით მოსულ სააკაძის ჯარს არახელსაყრელ პირობებში მოუხდა ბრძოლა. სააკაძემ ერთ ხანს ომში პირადი მონაწილეობა არ მიიღო. გიორგის ლურჯაზე დაუთბევ გოგორიშვილი შეჯდა. მისივე კურთაკი ჩაიკვა და სააკაძის სახელით ბრძოლაში შეიჭრა. მას თეიმურაზი და კახელების ერთი ჯგუფი მიესია მათ გადაწყვეტილი ჰქონდათ, რადაც არ უხდა დაჯდომოდან, მოეკლათ გიორგი. მამაცმა გოგორიშვილმა ყველა მოიგერია და დიდი არე-დარევა შეიტანა თეიმურაზის რაზმებში. შემდეგ ზურაბმა შეუტია გოგორიშვილს:

„...მას კვლა ზურაბ შეუზახა: „მოურაო, თქვი თუ ხარა?“

— შეშველს ბარკალს ხმალი დაჰყრა — ეგრე მაგრა რას დგახარა?“

სრულ მოჰკვეთა, გარდაავდო, იცოცხლდა მან, გლახ, არა“.

(„არჩილიანი“)

ხმა გავრცელდა მოურავი მოკლესო, სააკაძის ჯარი შედრკა და პირი იბრუნა. გიორგი იძულებული გახდა ბრძოლაში ჩარეულიყო. მისმა გამოჩენამ თავზარი დასცა მოწინააღმდეგეებს. გიორგის ედიშა ვაჩნაძე და კახელთა ერთი გუნდა თავგამეტებით ეცა. ედიშა მო-

ქელეს, მაგრამ მალე გიორგიც დაიჭრა. ომი, რომელმაც ორივე მხარეს დიდი ზიანი მიაყენა (მრავალი დაიხოცა და დაიჭრა), თეიმურაზისა და ზურაბის გამარჯვებით დამთავრდა. ეს მოხდა 1626 წლის გვიან შემოდგომაზე.

სააკაძე დამარცხდა. საქართველოს გაერთიანების საქმე ჩაიშალა.

სააკაძე მისმა გაზრდილმა ულმოებელმა ზურაბ ერისთავმა დაამარცხა. მიუხედავად იმისა, რომ მოყვრობისა თუ სხვა ინტერესების გამო ზურაბი ხშირად გიორგის მხარეზე იყო, იგი მაინც სააკაძის მოწინააღმდეგე დიდ თავადთა ინტერესებს განასახიერებდა. ბაზალეთის ომი სწორედ დიდ ფეოდალთა გამარჯვება იყო.

ბაზალეთის ომი ქართველი ხალხის ტრაგედია იყო არა მარტო იმიტომ, რომ იქ მოძმეთა სისხლი დაიღვარა, არამედ უფრო იმიტომაც, რომ ამ ომმა საქართველოს გაერთიანების საქმე სამუდამოდ დაასამარა. „ჩაიშალა ის დიდი საქმე, — წერს აკად. ნ. ბერძენიშვილი, — რომელსაც სააკაძემ თავისი უზარმაზარი ენერგია შეაღია და ურომლისოდაც საქართველოს განთავისუფლება-გაძლიერება შეუძლებელი იყო“.

სააკაძე იძულებული გახდა, ხელმეორედ გადახვეწილიყო სამშობლოდან, ახლა უკვე სამუდამოდ. თუმცა თვითონ ასე როდი ფიქრობდა, — გაუტეხელი დიდი მოურავი უკან დაბრუნებასა და ბრძოლის გაგრძელებას აპირებდა.

სააკაძე თავისი ოჯახითა და მომხრეებით სამცხეში გადავიდა. მას თან წაჰყვნენ ქაიხოსრო მუხრანბატონი და იასე ერისთავი. ქაიხოსრომ თავისი და გარდაცვლილი თეიმურაზ მუხრანბატონის ოჯახი იმერეთში გაგზავნა.

მოურავმა ოჯახი სამცხეში დატოვა მოყვრებთან, თავად კი მთელი ამალით ოსმალეთში ჩავიდა და სულთანს დახმარება სთხოვა.

სააკაძის მამულები კვლავ მისმა მტრებმა დაიტაცეს და დაინაწილეს.

სააკაძე ოსმალეთში. ტრაგიკული დასასრული

სააკაძეს ზამთარი სამცხეში გაუტარებია. 1627 წლის გაზაფხულზე კი, კათოლიკე-მისიონერების ცნობით, ის უკვე სტამბოლშია¹.

მოურავი დიდის პატივით იქნა მიღებული სულთნის კარზე. მას დიდ დამსახურებად ჩაუთვალეს ყიზილბაშების განადგურება საქართველოში და სამცხის ციხეებიდან ირანელთა განდევნა. სააკაძემ სულთანს იგივე გეგმა შესთავაზა, რომლის განხორციელებასაც ადრე შაჰ-აბასის დახმარებით, ხოლო შემდეგ საქართველოს შინაგანი ძალების მობილიზაციით ცდილობდა დაუღალავმა და გაუტეხელმა გმირმა თავისი გეგმის განხორციელება, — ფეოდალთა ალაგმვა და საქართველოს გაერთიანება, — ახლა ოსმალეთის დახმარებით სცადა. სხვა გზა მაშინ არ ჩანდა. სულთანი სააკაძეს დახმარებას დაჰპირდა, მაგრამ, როგორც ადრე, მარტყოფის აჯანყების შემდეგ, ისე ახლაც, დაპირება დაპირებად დარჩა. ამ დროსაც ოსმალეთის საგარეო პოლიტიკის ცენტრში კვლავ ბაღდადის საკითხი იდგა. სააკაძე იძულებული იყო ვითარების შეცვლისათვის დაეცადა.

სააკაძე სულთანთან აუდიენციის შემდეგ ერთხანს სტამბოლში დარჩენილა. სულთნის დავალებით ენგიჩარ-ალამ (ენგიჩარების უფროსი) გიორგის სასახლეები, თოფხანები და ზარბაზნებით გამა-

¹ ამ აზრს თითქოს ეწინააღმდეგება თურქი ისტორიკოსის მუსტაფა ნაიმას ცნობა, რომლის მიხედვით მოურავი სტამბოლში ჩასულა 1628 წლის შემოდგომაზე (ს. ქიქია, ცნობა დიდი მოურავის უკანასკნელი დღეების შესახებ ოსმალეთში). ისიც შესაძლებელია, რომ ამ ცნობაში სააკაძის სტამბოლში ხელმოწერედ ჩასვლა იგულისხმებოდეს.

გრებული ზღვის სანაპირო დაათვალიერებინა — იგი ოსმალეთის სამხედრო ძლიერებაში „დაარწმუნეს“. შემდეგ აია-სოფიას დიდებული ტაძარი და ქალაქის ღირსშესანიშნაობანი აჩვენეს. მათ შორის „ლომ-ვეფხთა სადგური“ — ზოოპარკიც — არ დავიწყნიათ. სტამბოლში სააკაძე ბერძენთა პატრიარქს სტუმრებია და მისი წირვა-ლოცვა მოუსმენია.

სააკაძე იმ ხანებში საფრანგეთის სტამბოლელ ელჩს გასცნობია და დაახლოვებია. მას თავის მხრივ გიორგისათვის იტალიიდან საქართველოში მიმავალი კათოლიკე მისიონერები — კასტელი და მისი ამხანაგები — გაუცენია. ელჩსა და მისიონერებს სააკაძე თეიმურაზის ელჩად მიუღიათ (შესაძლოა თვით გიორგი გაეცნო მათ ასე). „საფრანგეთის ელჩმა, — მოთხრობილია მ. თამარაშვილის წიგნში „ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის“, — ის თავადი¹ რამდენჯერმე მიიწვია თავისთან სადილად, რომ მისიონერები უფრო დაეახლოვებინა და დაემეგობრებინა მისთვის.“ იმ დროს საქართველოსაკენ მგზავრობა, განუწყვეტელი ომიანობის გამო, სახიფათო იყო. კასტელი და მისი მეგობრები საიმედო მგზავრს ეძებდნენ. სწორედ ამიტომ ცდილობდნენ მისიონერები სააკაძესთან დაახლოვებას, რომელიც, როგორც ელჩი, მათი აზრით მალე დაბრუნდებოდა სამშობლოში. მაგრამ რა იცოდნენ კასტელმა და მისმა ამხანაგებმა, რომ სააკაძეს თავის სამშობლო ქვეყანაში ჩასვლა აღარ ეწერა.² საუბარში, ეტყობა, მისიონერებს გიორგისათვის საქართველოს ვითარება გამოუკითხავთ და დაინტერესებულან, აუ როგორ მიიღებდა მათ თეიმურაზი. სააკაძეს ისინი დაურწმუნებია, „თეიმურაზს ძალიან გაუხარდება თქვენი მისვლა და დიდის პატივისცემით მიგიღებთო.“ თეიმურაზის მიერ გამოძევებულ მოურავს იგი მაინც კარგად დაუხასიათებია მისიონერების წინაშე. ეს ფაქტიც სააკაძის

¹ სააკაძე აქ შორაოს (ე. ი. მოურავის) სახელითაა ნახსენები. უცხოელები მას ჩვეულებრივ მოურავად იცნობენ.

² კასტელი შემდეგ ირანზე გავლით ჩასულა საქართველოში 1628 წ. ბოლოს. ვფიქრობთ სწორია, როცა ს. ქვარიანი და ვ. სიღაშინიძე აღნიშნავენ, რომ სააკაძის ცნობილი პორტრეტი კასტელს სტამბოლში უნდა დაეხატა მასთან შეხვედრების დროს.

დიდსულოვნებაზე მიუთითებს. სამშობლოს ინტერესებს ის ყოველთვის პირადულზე მაღლა აყენებდა.

რაც შეეხება სააკაძის მიერ საფრანგეთის ელჩთან დაახლოებას, იგი შესაძლოა პოლიტიკური ზრახვებით იყო ნაკარნახევი. ერთი ყრუ ცნობის მიხედვით, სააკაძეს თითქოს ელჩიც კი გაუგზავნია დასავლეთ ევროპაში დახმარების სათხოვნელად (თუ შაჰ-აბასზე გავლენის მოსახდენად). ყოველ შემთხვევაში საფრანგეთის ელჩთან მას შეეძლო ნიადაგი მოესინჯა — რისი იმედი შეიძლებოდა ჰქონოდა დასავლეთ ევროპისაგან.

ოსმალეთში სააკაძეს, დახმარების პირობად, მუსლიმანობის მიღება მოსთხოვეს. მას სხვა გზა არ ჰქონდა და იძულებული გახდა დათანხმებულიყო. ეს უკვე მეორე შემთხვევა იყო, როცა სააკაძემ, იმავე მიზეზით მუსლიმანობა მიიღო. პირველად ეს მოხდა საქართველოდან გაძევების შემდეგ, ირანში. ახლა კი მეორედ და მხოლოდ მოუხდა ამ მსხვერპლზე წასვლა. სააკაძისა და სხვა მრავალი ქართველის მიერ (ცალკეულ გამონაკლისებს გარდა), მუსლიმანობის მიღება იძულებითი აქტი იყო. იმ დროში რჯულის გამოცვლა თითქმის ეროვნების გამოცვლას უდრიდა, ამის გამო ხშირად ასეთ ადამიანებს სამშობლოს მოღალატეებადაც კი ნათლავდნენ. ამდენად სააკაძის მიერ ორჯერ მუსლიმანობის მიღება სამშობლოს საკეთილდღეოდ მიტანილი დიდი მსხვერპლი იყო. რა თქმა უნდა, სააკაძეცა და სხვებიც, რომელთაც იძულებით დატოვეს ქრისტიანობა, მხოლოდ გარეგნულად იყვნენ მუსლიმანები და, როგორც კი გარემოება საშუალებას მისცემდათ, უმალ უბრუნდებოდნენ მამა-პაპათა „რჯულს“ (გიორგიც ასე მოიქცა როცა დარწმუნდა, რომ ირანის გამოყენება თავისი გეგმების განხორციელებისათვის შეუძლებელი იყო, შაჰის წინააღმდეგ აჯანყდა და კვლავ ქრისტიანობას დაუბრუნდა).

სააკაძე რომ მხოლოდ გარეგნულად იყო მუსლიმანი, ამას ადასტურებს იტალიელი მოგზაური პიეტრო დელავეალეც, რომელიც აღნიშნავდა, რომ სააკაძე მისი ოჯახის წევრებთან ერთად ხშირად დადიოდა კათოლიკე მისიონერთა ქრისტიანულ ეკლესიებში ისფაჰანში. ზემოთქმულის დადასტურებად უნდა ჩათვალოს შემდეგი გარემოება: ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, რომ 1620 წელს. სასამართლო

გაიმართა სააკაძესა და ქაიხოსრო ჯავახიშვილს შორის. იმ დროს გიორგი ქართლის გამგებელი იყო და შაჰის ერთგულ მოხელედ ითვლებოდა. ამდენად, იგი ოფიციალურად ჯერ კიდევ მუსლიმანი იყო. მიუხედავად ამისა, მან სასამართლოზე საჯაროდ განაცხადა, რომ ქაიხოსრომ და მისმა მომხრეებმა „ბატონი (ე. ი. მეფე) გამიწყრომა და ამ ალაგიდამა ცოლითა და შვილით დამკარგა... და რა უღიდამ შემცუალა“. ამ სიტყვებში მამა-პაპის „რკულის“ დატოვებით გამოწვეული სინანულია გამოთქმული. ასეთი განცხადება, ისიც ოფიციალურად, სააკაძის მდგომარეობის კაცისათვის მეტი სმეტად სახიფათო იყო. ამ ამბავს შეიძლება შაჰის ყურამდეც კი მიეღწია, მაგრამ სააკაძე ამასაც არ მოერიდა და თავისი გულისტკივილი საჯაროდ გამოსთქვა. ესეც რომ არ იყოს, სააკაძის მთელი მოღვაწეობა ხომ სამშობლოსათვის თავდადების მაგალითებითაა აღსავსე.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ასეთ მსხვერპლზე მრავალი ქართველი პატრიოტი წასულა სააკაძემდეც და მის შემდეგაც. მაგალითად, მუსლიმანობა მიიღეს (რა თქმა უნდა, მხოლოდ და მხოლოდ სამშობლოს ინტერესებისათვის) ისეთმა დიდმა მოღვაწეებმა, როგორებიც იყვნენ: მეფე სიმონ I დიდი, პოეტი არჩილი. ვახტანგ VI და სხვ. მიუხედავად ამისა, ქართველ ხალხს არასოდეს არ დაუყვედრებია ეს გარემოება მათთვის. ქართველები კარგად არჩევდნენ, ვინ იყო ნამდვილად მუსლიმანი და ვინ კიდევ გარეგნულად.

ოსმალეთის სულთანმა სააკაძე ყარამანის ანუ კონიის ოლქის (ერთ-ერთი უდიდესი პროვინცია იყო ოსმალეთში) მმართველად დანიშნა (მანამდე კი, მარტყოფის აჯანყების უმაღლესი მისთვის კაფუჯი-ბაშის — ოსმალეთის დიდმოხელეთა საპატიო წოდება — მიუნიჭებიათ). მუსტაფა ნაიმას ცნობით, მრავალი ვინმე თურმე „გულგრილად ვერ უყურებდა მოურავისათვის ვილაიეთის ბოძებას“ და „შური და შეურაცხყოფილობა“ გამოუმჟღავნებიათ. სააკაძემ თავის მოადგილედ „ვინმე ხუცესი“ დანიშნა და „აზნაურთა ერთი ჯგუფით კონიაში გააგზავნა“ ქვეყნის საპატრონოდო, — მოგვითხრობს მუსტაფა ნაიმა. თავად სააკაძე კი ლაშქარში გაგზავნეს ოსმალეთის დიდი ვეზირისა და მთავარსარდლის ხალილ-ფაშას განკარგულებაში. მას ოსმალეთის „ერთგულება“ უნდა დაემტკიცებინა.

სააკაძეს მონაწილეობა მიუღია ოსმალეთის წინააღმდეგ აჯანყებული არზრუმის მმართველის აბაზა-ფაშას (იგი შაჰ-აბასს მიღგომოდა) წინააღმდეგ ბრძოლაში 1627 წლის ზაფხულში. ოსმალეთის მთავარსარდალმა ვერ შეძლო აბაზ-ფაშას დამარცხება მაშინ.

1628 წლის შემოდგომაზე ახალი ლაშქრობა მოეწყო არზრუმის წინააღმდეგ, ახლა უკვე ახალი ვეზირის ხუსრევ-ფაშას მეთაურობით. მას თან ახლდა მოურავიც. არზრუმის ალყა რამდენიმე თვეს გაგრძელდა და აბაზას დამარცხებით დამთავრდა. ორივე, განსაკუთრებით მეორე, ლაშქრობაში სააკაძეს თავი გამოუჩენია, როგორც ნიჭიერ სარდალსა და მამაც მებრძოლს.

„ოცს არაბაზე დაეაწყევ იქ თოფი ნაშოვარია,
ხელმწიფეს წინა გავგზავნე: „ამათი მკერი მკედარია
ქვეყანა გაუტიალე, აღარ აქვთ მოსაფარია,
დავპხოცე, ზოგი დავჭანტე, ველარ შეგროვდნენ ჯარია!“

ათქმევიანებს გიორგის იოსებ თბილელი. სააკაძის სახელის ქება ხშირად ისმოდა სულთნის სასახლეში.

არზრუმის ციხის აღების შემდეგ ოსმალებმა სამცხის ციხეებიდან ყიზილბაშები განდევნეს. მათ ეს ციხეები 1627 წელს, სამცხიდან სააკაძის წასვლის შემდეგ, დაიპყრეს. სავარაუდოა, რომ ამ ბრძოლებში სააკაძესაც მიეღო მონაწილეობა. იგი ცდილობდა შაჰ-აბასის წინააღმდეგ ბრძოლის არც ერთი შემთხვევა არ გაეშვა. ამით იგი თავის სამშობლოს ეხმარებოდა. ის ზამთარი სააკაძეს არზრუმში გაუტარებია.

1629 წლის იანვრის 19-ს ირანის იმპერიისა და ამიერკავკასიის ხალხების ტირანი შაჰ-აბასი გარდაიცვალა. ირან-ოსმალეთის ომი კვლავ განახლდა. 1629 წლის ზაფხულში ოსმალეთის დიდი არმია, ხუსრევ-ფაშას სარდლობით, ირანის საზღვრებისაკენ დაიძრა. სააკაძეს ამ ამბებმა თავისი საქმის წარმატების იმედები გაუღვიძა.

მაგრამ ოსმალეთის ჯარის ლაშქრობას მნიშვნელოვანი წარმატებები არ მოჰყოლია. სააკაძის საქმეები კი ცუდად წავიდა... ოსმალეთშიც სააკაძეს, ამ დიდი ენერგიისა და ტემპერამენტის დაუღეგარ აღამიანს, მრავალ მეგობართან ერთად, მრავალი მტერიც შეუძენია.

სააკაძის მტრებს იგი ხუსრევ-ფაშასთან დაუბეჭდებიათ. ამ უკანას-
კნელს კი სააკაძის მოსპობა გადაუწყვეტია.

• • •

გიორგი სააკაძის სახელის განდიდებას, ქართული წყაროების
მიხედვით, თითქოს უნიქო ხუსრევ-ფაშას შური გამოუწვევია. ხუს-
რევ-ფაშას ცოლად ჰყავდა სულთნის და, რომელსაც, იოსებ თბი-
ლელის სიტყვით, ქმრისთვის ასე მიუწერია:

„ცოლს მოეწერა ვეზირთან: „სად არის შენი სახელი?
აქ მოურავის ქება არს, თქვენნი არიან მძრახელი
ხელმწიფე ბრძანებს: „ყმა არ მყავს უკეთეს, ან მის მსახელი,
მაგას რამ საქმე უგვარე, თუ თვალნი გქონდეს სახელი“

ხუსრევ-ფაშას მუხანათობის მიზეზად იმავე ვერსიას იმეორებს
ფარსადან გორგიჯანიძე და ვახუშტი ბაგრატიონიც.

თურქი ისტორიკოსები, მართალია, ხუსრევ-ფაშას მუხანათო-
ბასა და შურიანობას არ უარყოფენ, მაგრამ სააკაძის დალუპვის მი-
ზეზად სხვა გარემოებას ასახელებენ.

მუსტაფა ნაიმას მოთხრობილი აქვს, რომ „ყარამანში მას (სა-
აკაძეს) მიეტმასნენ ზოგნი ბოროტმოქმედნი პირნი, რომელნიც
მძლავრობასა და უწესრიგობას ჩადიოდნენ, სახელი კი მისი [მოუ-
რავისა] იყო. [ამის გამო] მომჩივრები დიდ-ვეზირს ეახლნენო“.

ვინ იყვნენ ეს მომჩივნები?

იმავე მუსტაფა ნაიმას გადმოცემით, ისინი ყოფილან კონიის
ვილაიეთის მსხვილი ფეოდალები, რომელთა სათავეში მდგარა ვინმე
იბრაჰიმ ჩელები — „ცნობილი თავისი ბრაზიანობითა და კადნიე-
რებით“. ეს იბრაჰიმი თავისი რაზმით თავს დასხმია მოურავის მოა-
დგილეს, რომელიც მოურავის სახელით მართავდა კონიის ოლქს,
შეუპყრია და კონიის ციხეში ჩაუშეყვდევია. შემდეგ ეს ფეოდალე-
ბი ხუსრევ-ფაშასთან მისულან და ვილაიეთის ყადის მიერ (სასუ-
ლიერო მოსამართლე) შედგენილი პეტიცია წარუდგენიათ. მასში აღ-
წერილი ყოფილა სააკაძის მოადგილის მიერ ჩადენილი „დანაშაუ-
ლებანი“. ახლა თუ ჩვენ გავიხსენებთ, რომ ზოგიერთი „გულგრი-

ლად ვერ უყურებდა მოურავისათვის ვილაიეთის ბოძებას“ და „შურს“ ამჟღავნებდა, მაშინ ცხადი იქნება, რა წრეები გრძნობდნენ თავს „შევიწროებულად“ და რა „წესრიგისათვის“ იბრძოდნენ ისინი. ეს ის წრეა, რომელსაც სააკაძის მაგივრად თავისი კაცი უნდოდა კონიის მმართველად.

ხუსრევ-ფაშას, ეტყობა, სააკაძე მეტად სძულდა. მისი ბრძანებით, დიდი მოურავი და მასთან მყოფი ქართველები შეიპყრეს. „თვითონ მოურავს, — მოგვითხრობს მუსტაფა ნაიმა, — მის შვილსა და ხელქვეითებს ბორკილები დაადვეს და... (ქალაქ) ჰალაბს მოიყვანეს. ამ დროს დიდმა ვეზირმა თავის კარვის ფარდა გახსნა და სკამზე დაჯდა. მოურავი... ხელშეშორკილი და ყვითელ ხალათიან-მული ცხენზე დაესვათ. [დიდმა ვეზირმა] გასცა ბრძანება თავი მოეკვეთათ [მოურავის] შვილისა და მასთან მყოფ ორმოც-ორმოც-დაათი მისი ხელქვეითებისათვის. ჯერ მოურავის, მერე მისი შვილისა და შემდეგ დანარჩენი მისი ხელქვეითების თავები მიწაზე გააგორეს“.

სააკაძისა და მისი მხლებლების ღალატით დახოცვამ დიდი გამოძახილი ჰპოვა როგორც საქართველოში, ისე მის მეზობელ ქვეყნებში. დიდი აღშფოთება გამოუწვევია ამ ამბავს თურქეთის მოწინავე წრეებშიც. თვით მუსტაფა ნაიმა, რომელსაც დაწვრილებითა აქვს აღწერილი ეს ამბავი, ზიზლით იხსენიებს ხუსრევ-ფაშას და მას „უმეტარ ვეზირს“ უწოდებს. „ხუსრევ-ფაშა, — წერს იგი, — სისხლის მოყვარული და მუხანათი კაცი იყო. მხოლოდდამხოლოდ იმიტომ, რომ სისხლის დაღვრა ეწადა, მან [ხონთქრისათვის] შეუტყობინებლად, ვითომდა [მოურავი] საქართველოში წავაო, მოჰკლა ასეთი გმირი მოხუცი... [ასეთი ღონისძიებით ხუსრევ-ფაშამ] სპარსეთის შაჰს შური აძიებინა [მოურავზე]“.

ასევე აღშფოთებულია სააკაძის თანამედროვე თურქი ისტორიკოსი იბრაჰიმ ფეჩევიცი: ხუსრევ ფაშას „არც ალლაჰის შეეშინდა და არც სისხლს მოერიდა და ასეთი აშკარა უსამართლობა ჩაიდინა“. ეს მოხდა 1629 წლის 3 ოქტომბერს.

ასე ტრაგიკულად დაიღუპა თავისი დროის ეს დიდი ადამიანი. სამაგიეროდ, მისი ხელმძღვანელობით წარმოებულმა გამათავისუფლებელმა ბრძოლებმა ქართველი ხალხი ფიზიკური განადგურებისა-

გან იხსნა XVII ს. პირველ მეოთხედში. სააკაძის უმაგალითო გმირულმა ბრძოლებმა ქართველი ხალხის სისხლიანი მტარვალ შაჰ-აბასი აიძულა ხელი აეღო თავის ბარბაროსულ გეგმაზე — აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობის მთლიან მოსპობაზე. სააკაძემ ამ საქმეს საკუთარი და თავისი ორი ვაჟის — ავთანდილისა და პატას — სიცოცხლე შესწირა

• • •

რა ამბები დატრიალდა საქართველოში სააკაძის გამგებების შემდეგ?

რა დაემართა მის ოჯახს მისი დაღუპვის შემდეგ?

თეიმურაზმა კახეთი და შიდა ქართლი დაიჭირა. თბილისი და ქვემო ქართლი კი სიმონ-ხანის გამგებლობაში იყო.

სააკაძის ხელმძღვანელობით ქართველი ხალხის გმირული ბრძოლებით შეშფოთებული შაჰ-აბასი დათმობაზე წავიდა, თეიმურაზს დაუყვავა და თბილისის ციხისთავის დაუთ-ხან უნდილაძის მეშვეობით მასთან მოლაპარაკება გამართა. როგორც ისკანდერ მუნში გადმოგვცემს, თეიმურაზს „მორჩილების არზები გაუგზავნია“ შაჰ-აბასთან. მან, — განაგრძობს ისკანდერი, — „მისაღებად ცნო დავუდ-ხანის შუამდგომლობა და წყალობისა და დანაშაულის პატიების სიგელი გაუგზავნა“ თეიმურაზს. შაჰმა ამით თეიმურაზი ქართლ-კახეთის მეფედ იცნო. მხოლოდ არა ოფიციალურად, რადგან სიმონ-ხანი არ გადაუყენებია.

შაჰ-აბასის გარდაცვალების შემდეგ ხოსრო-მირზას (როსტომ მეფე) დახმარებით, ირანის ტახტზე აბასის შვილიშვილი შაჰ-სეფი დაჯდა. ამ დროს ოსმალეთმა ირანს შეუტია. ამის გამო ირანს საქართველოსათვის აღარ ეცალა.

თეიმურაზისა და ზურაბ ერისთავის თანხმობა დიდხანს არ გგრძელებულა. თეიმურაზმა, ეტყობა, დანაპირები არ შეასრულა და ზურაბს მუხრანბატონების სამფლობელო არ მისცა. ის მან თავის შვილს, დავითს, დაუმტკიცა. განაწყენებულმა ზურაბმა თეიმურაზი ქართლიდან გააძევა, სიმონ-ხანს მიუდგა და მთელი ქართლი მას დაუმორჩილა. ამით ის ქართლის ფაქტიური გამგებელი გახდა. მაგ-

რამ ესეც არ აკმაყოფილებდა გაუმაძლარ ფეოდალს. როგორც ვახუშტი ბაგრატიონი გამოგვცემს, ზურაბს „სწადოდა, რათა იყოს თეიმურაზ კახ-ბატონად და სვიმონ ქართლისად და ო რ ნ ი ე ე ი ყ უ ნ ე ნ მ ა ვ ე დ რ ნ ი მ ი ს ნ ი“ — ე. ი. ზურაბი ქართლ-კახეთის ფაქტიურ პატრონად გახდომას ლამობდა.

მაგრამ მალე ზურაბმა, თეიმურაზთან შერიგების მიზნით, უღალატა თავის ახალ პატრონს და მასზე მინდობილი სიმონ-ხანი სხვილოსის ციხეში, მძინარე, საკუთარი ხელით მოკლა (ფარსადან გორგიჯანიძისა და როსტომ მეფის აზრით, თითქოს, ზურაბმა ეს საქმე თეიმურაზის წაქეზებით გააკეთა). თეიმურაზი ზურაბს შეურიგდა და ქართლ-კახეთის გაერთიანებულ ტახტზე დაჯდა. ზურაბი მაინც არ ცხრებოდა. ის ყოველ ნაბიჯზე ამჟღავნებდა, რომ ძალიან უჭირდა თეიმურაზის ბატონობის ატანა.

ახლა თეიმურაზმა გადაწყვიტა მოესპო ზურაბი, რომელსაც შეიძლება თეიმურაზიც არ დაეზოგა და მოეკლა. საფურცლეს მდგომმა თეიმურაზმა თავისთან დაიბარა ზურაბი. მას იქ ლხინი გაუმართეს. მთვრალ ზურაბს შეთქმულები მიესივნენ და ხმლებით დაჩეხეს. შეთქმულებაში ზურაბის მიერ განაწამები თუშ-ფშავ-ხევსურების მოთავე კაცებიც მონაწილეობდნენ თურმე. ზურაბის მოკვეთილი თავი თეიმურაზმა ირანის შაჰს გაუგზავნა და თან შეუთვალა სიმონ-ხანის მოკვლის გამო შური ვიძიეთ და თქვენი მტერი ზურაბ ერისთავი მოვსპეთო. ფარსადან გორგიჯანიძის გადმოცემით, თითქოს „ეს ყაენს (შაჰს) იამა და ქართლიცა და კახეთიც ბატონს თეიმურაზს მოსცეს და ხალათი და რაყამი გამოუგზავნეს“. თეიმურაზმა თავისი ქალიშვილი, ზურაბის ქერივი, დარეჯანი იმერეთის მეფის ვაჟს ალექსანდრეს მიათხოვა.

ზურაბის მოკვლის გამო ხალხმა თავისი კმაყოფილება ლექსად თქვა:

„ელუმო თოღუმშივილო,
ვეფხვი ხარ, ველის კანჯარი!
შენ მოკალ ერისთვის შვილი,
ზურაბს შენ დაეც ხანჯარი.
გაგზავნეთ მახარობელი,
ფშავ-ქევსურეთში ჩაფარი:

ფშავ-ქვესურეთის ქალ-რძალმა
 ძილ დაიძინონ მაგარი.
 ზურაბის სიკვდილს ამბობენ,
 — აღარ მოგვივა ლაშქარი.
 მიგრი მოხვიეთ ბატონსა,
 ზურაბის წამოსასხამი.
 შეარტყით ჩოლოყაშვილსა
 ზურაბის ქამარ-ხანჭარი.
 ზურაბმ კირთ გაცოფებულმა
 ქმალსა დაჰგლიჯნა ვადანი.
 ვაი თქვენს ზურაბს, ფშაველებო!
 ძაფ დაუხვევავ მაგარი“.

1632 წელს თვით თეიმურაზმა შეუტია ირანს. მას ოსმალეთის დახმარების იმედი ჰქონდა. ამის საპასუხოდ შაჰმა თეიმურაზი გადააყენა. 1632 წ. ქართლი როსტომ-ხანს უბოძეს, კახეთი კი ყიზილბაშ სალიმ-ხანს. თეიმურაზი იძულებული გახდა, იმერეთში გადასულიყო. მაგრამ ბრძოლა არ შეუწყვეტია. 1634 წ. კვლავ დაიკავა კახეთი და 14 წლის განმავლობაში როსტომ-ხანს ებრძოდა ქართლისათვის. თეიმურაზმა ეს ბრძოლაც წააგო. იმ საქმეს, რომლისთვისაც თეიმურაზმა უამრავი სისხლი დაღვარა, როსტომ მეფე მშვიდობიანი გზით აკეთებდა. თეიმურაზი თანდათან გაირიყა. 1648 წ. როსტომმა კახეთიც დაიჭირა. თეიმურაზი იმერეთში გადავიდა. ის კიდევ დიდხანს ცდილობდა ქართლ-კახეთში გამეფებას, მაგრამ ყოველივე ცდამ უშედეგოდ ჩაიარა.

1658 წელს თეიმურაზი პირადად წავიდა მოსკოვში დახმარების გამოსათხოვად, მაგრამ იქიდანაც ცარიელი დაბრუნდა. იმერეთში ცოლი გარდაცვლილი დახვდა (უკანასკნელი შვილიც 1648 წ. მოუკლეს ყიზილბაშებმა, მისი ერთადერთი შვილიშვილი ერეკლე კი მოსკოვში იმყოფებოდა). ყოველგვარ იმედგადაწყვეტილი მოხუცი მეფე გატყდა, ბრძოლაზე ხელი აიღო და ირანში წავიდა. იგი იქ დიდი პატივით მიიღეს, მაგრამ მალე, მას შემდეგ რაც შაჰის მიერ დაბარებული ერეკლე ბატონიშვილი ირანში არ ჩავიდა, თეიმურაზს გაურისხდნენ და ასტარაბადის ციხეში დაამწყვდიეს, სადაც გარდაიცვალა კიდევ 1663 წ. იგი თავისი სურვილისა და შაჰის ნებართვის თანახმად, საქართველოში ჩამოასვენეს და თავის საყვარელ კახეთ-

ში, ალავერდის მეფეთა სასაფლაოზე დაკრძალეს. ასე დამთავრდა ამ მრავალტანჯული ადამიანის მწარე ცხოვრება.

გიორგი სააკაძის ერთ-ერთი დიდი მოწინააღმდეგე ქაიხოსრო ბარათაშვილი სიმონ-ხანის მოკვლის შემდეგ თეიმურაზს მიემხრო, შემდეგ კი მასაც უღალატა და როსტომს მიუდგა. ბოლოს როსტომის წინააღმდეგ მოწყობილ ერთ-ერთ შეთქმულებაშიც მიუღია მონაწილეობა, რისთვისაც „დაიჭირეს და (თბილისის) ციხეში აიყვანეს და ღამით კოშკიდან გარდმოაგდეს და თქვეს: დამთვრალა და თვითან გარდმოვარდნილაო“ (ფ. გორგიჯანიძე).

ქაიხოსრო ჯავახიშვილს სააკაძის დაღუპვის შემდეგაც დიდხანს უცოცხლია. ის 1663 წელსაც ცოცხალი ყოფილა. ამ წელს ქაიხოსრო ჯავახიშვილს ქალი (შვილიშვილი) მიუცია მოურავის შვილის იორამის უფროსი ვაჟისათვის — გიორგისათვის და დამოყვრებულან. თან დაუბრუნებია ის მამული, რომელიც ქაიხოსროს სააკაძის გაძევების შემდეგ ხელში ჩაუგდია. „დამოყვრების წიგნში“, რომელიც ქაიხოსროს მიუცია იორამისათვის, ნათქვამია: „ჩემი ქალი თქვენს შვილს გიორგის მოვეც და დავმოყვრდი... როგორღაც მომხდარიყო ცოტა რამ თქვენი სამკვიდრო მამული მეპატრონეთაგან ჩვენს სახლს ეშოვნათ, და ახლა რადგან მოყვარენი შევიქვით... თქვენი სამკვიდრო ოძის[ის] ნახევარი. რისაც მქონებელი ჩვენ ვიყვენით... თქვენთვის მოგვცემიაო“.

ბარათა ბარათაშვილი მარაბდის ომის შემდეგ მალე დაღუპულა. მისი მამულები ყაფლან ბარათაშვილ-ორბელიშვილმა ჩაიგდო ხელში.

ქაიხოსრო მუხრანბატონისა და მარაბდის ომში დაღუპული თეიმურაზ მუხრანბატონის ცოლ-შვილი, რომელნიც იმერეთში იმყოფებოდნენ, გიორგისა და ქაიხოსროს მოკვლის შემდეგ ქართლში გადმოსულან. მაგრამ თეიმურაზს მამულები არ დაუბრუნებია და, როგორც ბერი ეგნატაშვილი გადმოგვცემს, „იყვნენ ერთის გლახაკის კაცისა ღარიბად და გლახაკობითა“. როსტომმა, ქართლში გამეფების შემდეგ, დაუბრუნა სამუხრანო მამულები თავის ძველ მფლობელებს. უფრო გვიან უშვილო როსტომ მეფემ თეიმურაზ მუხრანბატონის უფროსი ვაჟი ვახტანგი იშვილა და ქართლის გამგებლად

დანიშნა. როსტომის გარდაცვალების შემდეგ კი, 1658 წელს, ვახტანგი ქართლის მეფე გახდა.

რაც შეეხება შადიმან ბარათაშვილსა და ფარსადან ციციშვილს, მათი შემდგომი ბედი ჩვენთვის უცნობია.

* * *

გიორგი სააკაძის ტრაგიკულად დაღუპვის შემდეგ „ცოლი მოურავისა და შვილი მისი იორამ დარჩა აზრუმს ქვეყანას“ (ბ. ეგნატაშვილი). ისინი დიდხანს დარჩენილან ოსმალეთში. სააკაძის ოჯახი ქართლში 30-იანი წლების ბოლო ხანებში გადმოუყვანია როსტომ მეფეს და გიორგის მამულებიც მისი შვილის — იორამისათვის დაუბრუნებია. წყალობის სიგელში, რომელიც როსტომ მეფეს მიუცია იორამ სააკაძისათვის, ნათქვამია: „... მამაშენი¹ გიორგი მოურავი ჩვენზედ და საქართველოზედაც დიდათ ნამსახური იყო. ამისთვის ვიგულისმოდგინეთ და დიდის კელმწიფის შაბაზის² დაკითხვით თქვენსავე სამკვიდროს მამულზედ მოგიყვანეთ და ყოველივე გიბოძეთ“.

მაგრამ ქართლში გადმოსვლამდე იორამს იმერეთში უცხოვრია. ამას მოწმობს „საფიცრის წიგნი“, რომელიც გიორგი იმერთა მეფეს იორამ სააკაძისათვის მიუცია. ამ სიგელში ნათქვამია: „... თუ შენ ჩვენი ერთგული, ჩვენი სიტყვისა და ბრძანების მორჩილი ყმა იყო, ჩვენ ვიყოთ შენთვის კარგი მწყალობელი და მოპატივე. თუ ვინმე შენი თავი შემოგვაბეზლოს, გაუკითხავად არ გაგიწყრეთ... და აგრევე დღეს რისაც მქონებელი იყოთ — მამულისა, ციხისა და ალაგის — არც მისგან დაგამციროთ და არც მოგიშალოთ“. მაშასადამე გამოდის, რომ ქართლში მოსვლამდე იორამ სააკაძე თავისი ოჯახით იმერეთში მისულა და იქ დასახლებულა. მისთვის იმერეთის მეფეს

¹ საბუთში, რომელიც წარმოადგენს „კოპიოლამ კოპიოს“, პაპაშენი სწერია, რაც გადამწერლის შეცდომა უნდა იყოს. იორამი რომ შვილი იყო გიორგისა, ამას ერთხმად მოწმობს როგორც ისტორიული თხზულებანი, ისე დოკუმენტური წყაროები.

² იგულისხმება შაჰ-აბას II (1642—1666 წწ.).

მამულები და ციხე უბოძებია. როდის უნდა მომხდარიყო ეს ამბავი, ამის ზუსტად განსაზღვრა ძნელია, რადგან საბუთი უთარილოა. ერთი კი შეიძლება ითქვას: იორამი იმერეთში ჩასულა 1639 წლამდე (ამ წელს გარდაიცვალა გიორგი იმერთა მეფე). მას იქ რამდენიმე წელი დაუყვია, შემდეგ ქართლში ჩამოსულა და მამა-პაპის სამფლობელოზე მისულა.

იორამ სააკაძე როსტომ მეფის ერთგული იყო. იგი როსტომის მხარეზე იბრძოდა თეიმურაზის წინააღმდეგ, რის საფასურადაც მან მრავალი მამული მიიღო მეფისაგან ჯილდოდ.

იორამი როსტომის მიერ ნაბოძებ საბუთებში თარხნად იწოდება. იგი ერთს 1654 წ. ორენოვანი საბუთის ქართულ ტექსტში თარხნად, ხოლო სპარსულ ტექსტში „მეჯლისის თარხნად“ არის მოხსენებული.¹ თარხნობა — ეს იყო აღმოსაჯლეთის ქვეყნებში გავრცელებული საპატიო ტიტული, რომელიც განსაკუთრებული დიდი სამხედრო თუ სამოქალაქო დამსახურების გამო ეძლეოდა ფეოდალს. თარხნობა, რომელიც მემკვიდრეობით გადადიოდა მეცხრე თაობამდე, მრავალ პრივილეგიას, მათ შორის, საგადასახადო და სასამართლო შეუვალობას ანიჭებდა ამ წოდების მატარებელს. თარხნის საპატიო წოდებას, იორამის გარდაცვალების შემდეგ, მისი უფროსი ვაჟი გიორგი, ხოლო მერე ამ უკანასკნელის ძმა და შემდეგ შვილი ატარებდნენ. გვარში ყოველთვის ერთი პირი იყო ამ წოდების მფლობელი (შესაძლოა სათავადოს უფროსი). ეს წოდება მათ XIX საუკუნემდე შემორჩათ.

იორამი შემდეგ ვახტანგ V-ის ანუ შაჰნავაზის (1658—1675 წლები) ერთგული კაცია. იგი მონაწილეობას იღებს სახელმწიფო საქმეებში. XVII ს. პოეტი ფეშანგი ფაშვიბერტყაძე, რომელმაც აღწერა ვახტანგ V-ისა და მისი შვილის პოეტ არჩილის მოღვაწეობის პირველი პერიოდი, უაღრესად დიდ შეფასებას აძლევს იორამ სააკაძის პიროვნებას და მის საქმიანობას. ფეშანგის ლახასიათებინთ იორამ სააკაძე იყო:

¹ ქართულ-სპარსული ისტორიული საბუთები, თარგმანი და რედაქცია ვ. ფუთურაძისა, გვ. 252—254.

„... კაცი ბრძენი და ჰკუიანი, ყოვლის საქმისა მხუდარისა,
მლმობიარი და მდაბალი, პლატონის შესადარისა,
სახელოვანი მამაცი, მისებრი არსად არისა“.

1663 წლის ბოლოს ვახტანგ V-მ იმერეთის ტახტის დასაკავებლად გაგზავნა იმერეთის ბაგრატიონთა მემკვიდრე ბაგრატი, რომელიც ვახტანგს ჰყავდა თბილისში, შინაურ პატიმრობაში. მისთვის თან გაუტანებია იორამ სააკაძე, რომლის დახმარებით ბაგრატ IV იმერეთში გამეფდა.

იმერეთში იორამს ყვაველი შეჰყრია და გარდაცვლილა 1664 წელს¹.

იორამ სააკაძეს ექვსი ვაჟი — გიორგი, ავთანდილი, ქრისტეფორე, დათუნა, შიოში და ჯანზურაბი — ჰყოლია (ქალების შესახებ ცნობა არაა). იორამს თავისი უფროსი ვაჟებისათვის გმირი მამისა და უდროოდ დაღუპული ძმის სახელები დაურქმევია.

გიორგი სააკაძის პირდაპირ შთამომავლებს, ქართლში ჩამოსვლის შემდეგ გვარი შეეცვალათ. სააკაძეების ნაცვლად ისინი ჯერ მოურავიშვილებად, შემდეგ კი თარხნიშვილებად იწოდებიან (ხანდახან ორივე გვართაც იხსენიებიან. XIX ს. კი თარხან-მოურავებსაც უწოდებენ). ამ ფაქტში — გვარის შეცვლაში — აისახა სააკაძეთა აზნაურული გვარის გათავადება. გიორგის პირდაპირი შთამომავლები, ამის შემდეგ, ოფიციალურად თავადებად იწოდებიან. დანარჩენ სააკაძეებს (დიდი მოურავის ბიძაშვილებსა თუ ძმისშვილებს) კი ძველი გვარი და აზნაურობა დარჩათ.

¹ ფეშანგი, შაჰნავაზიანი, გიორგი ლეონიძისა და სოლ. იორდანიშვილის რედაქციით „გ. ლეონიძის გამოკვლევა“ შაჰნავაზიანი“.

შ ი ნ ა ა რ ს ი

საქართველო და მისი მეზობლები	5
გიორგი სააკაძის წინაპრები და მისი ოჯახი. მოღვაწეობის პირველი წლები	20
ირან-ოსმალეთის ომის განახლება 1602 წელს და საქართველო	43
სააკაძის ცდები ქვეყნის საშინაო მდგომარეობის განმტკიცებისათვის	54
ომი ტაშისკართან	59
სააკაძის მიზანი და მისი მომხრე პოლიტიკური დასი	70
შეთქმულება სააკაძის წინააღმდეგ და მისი საქართველოდან გაძევება	77
შაჰ-აბასის შემოსევები საქართველოში	87
ა) ქართლ-კახეთის მეფეთა კავშირი	87
ბ) შაჰ-აბასის პირველი ლაშქრობა	89
გ) აჭანყება კახეთში	100
დ) შაჰ-აბასის მეორე ლაშქრობა	106
სააკაძის დანიშვნა ქართლის გამგებლად და აჭანყების სამზადისი	115
აჭანყება გიორგი სააკაძის მეთაურობით	123
მარაბდის ომი	134
სააკაძე სამცხესა და დასავლეთ საქართველოში	145
სააკაძის ქართლში დაბრუნება და ბრძოლის განახლება	150
მორიგი შეთქმულება სააკაძის წინააღმდეგ და ბაზალეთის ტრაგედია	157
სააკაძე ოსმალეთში. ტრაგიკული დასასრული	164

გამომც. რედაქტორები რ. ინანიშვილი, შ. დარაბეიძე

მხატვარი: დ. ღუნდუა

მხატვ. რედაქტორი: ჯ. ყავლაშვილი

ტექნორედაქტორი: ო. პირველი

კორექტორი: თ. ჯიჭეიშვილი

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 23/XII-64 წ.

ქაღალდის ზომა 60×84¹/₁₆ ნაბეჭდი თაბახი 11,25.

სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 8,68.

უე 12600 ტირაჟი 20.000. შეკვ. № 1129.

ფასი 40 კაპ.

გამომცემლობა „ნაკადული“, მარჯანიშვილის ქ. № 5.
Издательство «Накадули», ул. Марджанишвили, 5

მე-4 სტამბა, თბილისი, მედქალაქი
Типография № 4, Тбилиси, Медгородок